

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

(Yüksek Lisans Tezi)

HİRİSTİYANLIK'TA VE İSLAM'DA RESİM

Hazırlayan
Arzu KÖKLÜ

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

HİRİSTİYANLIK'TA VE İSLAM'DA RESİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
A.TEZİN ÖNEMİ ve AMACI	1
B.GENEL OLARAK RESİM	2
C.YAHUDİLİK'TE RESİM	4

I. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK'TA RESİM

A.HİRİSTİYANLIK'TA İKONUN TANIMI	11
B.İKONUN TARİHİ SÜRECİ	13
1. İkonun Doğuşu	14
2. İkonun Kaynağı ve Pagan Etkisi	18
3. İkonoklazm Hareketi	21
a. İkonoklazm Öncesi Döneme Genel Bakış	21
b. İkonoklazm 1.Devre	28
c. İkonoklazm 2.Devre	38
4.İkonoklazm Sonrası İkon Gelişimi	41
C.İKONLARIN KONULARI VE ÖNEMİ	44
1. İkonların İçerdiği Konular	44
a. Meryem İkonları	45
b. Meryem ve Çocuk İsa İkonları	46

c. İsa İkonları	47
d. İsa'nın Hayatı İle İlgili İkonlar	48
e. Teslis İkonları	49
f. Aziz ve Azize İkonları	50
2. İkononastasis	51
3. İkonların Önemi	52
4. İkon Teknikleri	57
D.TEOLOJİK AÇIDAN İKON	60
1. Hristiyanlık'ta Teslis İnancı	60
2. İkon ile İnkarnasyon İlişkisi	62
E.HİRİSTİYAN MEZHEPLERİNDE İKON	65
1. Katolik Mezhebinde İkon	66
2. Ortodoks Mezhebinde İkon	70
3. Protestan Mezhebinde İkon	75

II. BÖLÜM

İSLAM'DA RESİM

A. İSLAM'DA RESİM KAVRAMI	80
B. KUR'AN'DA RESİM	83
C. HADİSLERDE RESİM	87
D. RESİM YASAĞI TARTIŞMALARI	89
E. İSLAM DÜNYASINDA RESİMİN TARİHİ SÜRECİ	101
1. İslam'ın İlk Yıllarında Resim	101
2. Emevi Döneminde Resim	102

3. Abbasi Döneminde Resim	104
4. Selçuklu Döneminde Resim	106
5. Osmanlı Döneminde Resim	109
F. DİNİ KONULU MİNYATÜRLER	112
1. Genel Olarak Minyatür	112
2. Dini Konulu Minyatürler	114

III. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA	120
SONUÇ	127
BİBLİYOGRAFYA	130
EK-1	141
EK-2	152

ÖNSÖZ

Duygu ve düşünceleriyle bir bütün olarak varlığını sürdüren insan sürekli gelişme içerisinde. İnsan, gelişimini devam ettirirken kendini ifade etmek tüm düşüncelerini hislerini anlatmak için birçok faaliyete yönelir. Hayatın her safhasında müşahade ettiğimiz bu faaliyetleri, bazen ruhun gıdası olarak nitelenen müzikte ya da kelimelerin büyülü bir şekilde kullanıldığı yazılarda, şiirlerde buluruz. Bazen de birbirinden güzel renkleri ahenkli bir atmosferde buluşturan resim eserinde buluruz.

En eski devirlerden beri insanlar, yazı olmasa da bazı şekil ve figürlerle hem iletişim kurmuş hem de kendini ifade edebilmiştir. Bu nedenle bir resme baktığımızda ait olduğu toplumun bütün varlığını okuyabiliriz. Buradan da anlıyoruz ki insanlar zihindekilerini somut olarak anlatma ihtiyacı içerisinde olarak bir çok resim ortaya koymuşlardır. İşte bu ihtiyaç, insanın inanma ve bağlanma duygularını da etki altına almıştır. Dolayısıyla insan tabiatı gereği manevi kavrayışını dini duygularını ve tecrübelerine değişik biçim ve renklerle ortaya koymuştur. Bu yönüyle dini duyguların tercümanı olan resim, dinlerde farklı açıdan da olsa kendini hissettirmiştir.

Resmin bu önemli rolüne rağmen Türkiye’de Hristiyanlık ve İslam açısından resmi karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışmaya rastlamadık. Yazılan eserler de tek bir din bağlamında olmuştur. Bu nedenle ilahi kaynaklı olarak ifade edilen Hristiyanlık ve İslam’da resmi mukayeseli olarak incelemenin faydalı olacağını düşündük. Resim birçok dinlerde önemli bir yere sahip olmasına rağmen araştırmamızı söz konusu iki dinle sınırladık.

Araştırmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında araştırmamızın amacını, önemini, genel olarak resmi ve Hristiyanlık’ ta resmi daha iyi anlayabilmek için ise Yahudilik’te resmi kısaca ele aldık.

Birinci bölümde, Yahudilik'ten sonra ortaya çıkan Hıristiyanlık'ta resim anlayışını, dini akidelerine bağlı olarak ortaya çıkan ikonların doğuşunu, tarihi gelişimini, önemini, içerdiği konuları, inançlarıyla olan bağlantısını ve mezheplerdeki durumunu inceledik.

İkinci bölümde, ilahi dinlerin sonuncusu olarak değerlendirilen İslam dininde resim anlayışını temel kaynaklar ışığında incelemeye çalıştık. İslam alimlerinin görüşlerinden yararlanarak resim yasağı meselesini ve İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren resmin gelişimini kısa ve öz olarak ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise söz konusu iki dinin resim ile ilgili temel görüşlerinin benzer ve farklı yönlerini tespit ederek kısa bir karşılaştırmasını yaptık.

Bu çalışmamızı yaparken dini içerikli resimleri konu aldık. Konuları incelerken de daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla gerekli yerler ile ilgili resimleri çalışmamızın sonuna ekledik.

Araştırma konusunun seçilmesinde ve hazırlanma aşamasında hoşgörüsüyle, değerli bilgi ve yapıcı katkılarıyla bana yardımcı olan danışman hocam sayın Doç. Dr.Ahmet Hikmet Eroğlu Bey'e, kaynak toplama sürecinde yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Abdulkadir Dündar Bey'e maddi ve manevi olarak her zaman yardımcı olan aileme, düşünceleriyle bana destek olan varlığını her daim hissettiğim dostum Münevver M. Yılmaz'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Arzu KÖKLÜ

Ankara, 2006

KISALTMALAR

Ayrıca bkz	: Ayrıca bakınız
Bkz	: Bakınız
By.	: Baskı Yeri Yok
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Edited by.
M.S.	: Milattan Sonra
Ty.	: Tarih Yok
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
vd.	: ve diğerleri
A.B.G.K.A.	: Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.T.A.	: Dinler Tarihi Ansiklopedisi
E.C.	: The Encyclopedia of Christianity
E.P.	: The Encyclopedia of Protestantism
E.R.	: An Encyclopedia of Religion
E.R.E.	: Encyclopedia of Religions and Ethics
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
J.E.	: The Jewish Encyclopedia
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
U.J.E.	: The Universal Jewish Encyclopedia
Y.A.	: Yahudilik Ansiklopedisi

GİRİŞ

A. TEZİN ÖNEMİ VE AMACI

Her toplum yaşadığı olaylarını, kültürünü sanat eserleriyle sonraki nesillere miras bırakır. Geçmişle köprü oluşturan bu miras arasında önemli bir yeri resim eserleri oluşturur. Böylece resim sanatı zaman ve mekânı aşır kişiler arasında bir bağ meydana getirir. Resmin bu bilgi verici özelliğinin yanı sıra ressam Albercht Dürer'in “ insanın en asıl duygusu görmedir” şeklinde ifade ettiğİ görme duyusuna da hitap ederek etkileşimi ve iletişimi sağlar. Nitekim günümüzde eğitimden, sosyal ve ekonomiye kadar birçok alanda insanlar önce gözlerine hitap edilerek etkilemeye çalışılmaktadır. Böylece hedefleri gerçekleştirmede görsellik önemli bir araç olarak görölmektedir.

Resim insanların dini duygularına da tercüman olmuştur. Tarihi verilere baktığımızda insanların farklı inanç doktrinleri nedeniyle farklı bir resim gelişimi meydana gelmiş olduğunu müşahade ederiz. Kimi inançlı insanlar, mistik duygularını resimlerle ifade edip somutlaştırma yoluna giderken kimi insanlar da hiçbir şekilde inançlarını resimle ilişkilendirmemişlerdir.

Bu noktada çalışmamızın yapılmasındaki amaç Hristiyan ve İslam dinlerinin resim sanatını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Beraberinde Hristiyan ve İslam toplumlarında günümüze kadar resmin gelişimini “resim ve inanç” eksenli olarak ele almaktır. Resim konusundaki farklı anlayışları tespit etmek Hristiyan ve İslam dininin resim anlayışlarının karşılaştırmasını yapmak da bir başka amacımızdır.

Nitekim Hristiyanlık ve İslam açısından resmi ortaya koymak ve birbiriyle ilişkilendirmek Dinler Tarihi açısından üzerinde incelenmesi gereken önemli bir konu olmaktadır.

B. GENEL OLARAK RESİM

İngilizce’ de “picture”, “painting”, “imge”¹ gibi kelimelerle ifade edilen resim Arapça bir kelime olup çoğulu “rusum”dur. Resim bir şeyin taslağını çizmek, tasvir etmek, vasıflamak anlamlarına gelir². Bir başka anlamıyla resim; doğadaki varlıkların görünüşlerinin kalem veya fırça gibi araçlarla boya ile kağıt ya da zemin üzerine yapılan şekilleridir³. Başka bir ifadeyle resim duyguların, özlemlerin estetik kurallar çerçevesinde iki boyutlu olarak birçok renklerle ifade edilmesi, bir düzlem üzerine yansıtılmasıdır. Aynı zamanda resim olayları veya olguları figürlü - figürsüz olarak anlatmaya betimlemeye⁴ olanak vererek duyguları yansıtma aracıdır.

Bütün bu tanımlardan anlaşıldığı gibi resim insanın birçok ihtiyacının üzerine çıkarak iç ve dış dünyasını farklı açılardan kavranılmasını sağlar. Zihindeki düşünceleri, benlikteki birçok duyguları oldukça etki altında bırakan, ortak noktada buluşmayı sağlayan resim bu şekilde güzeli ifade etme yönüyle kalmaz, geçmiş şimdije taşıyıp evrensel bir dil oluşturarak toplumların duygudaşlığını da pekiştirir. Bir resim eseri ait olduğu toplumun süreç içerisinde meydana getirdikleri kültürün yansımasıdır. Günümüze kadar var olan toplumların kendi dil ve dinleriyle milli bir sanat oluşturdıkları için, o toplumun özelliklerini bir resimde bulabiliriz. En eski zamanlarda dahi insanlar salt kendi gerçekliğini anlatan resimler meydana

¹ Redhouse Büyük El Sözlüğü, Redhouse Yayınevi, İstanbul 2002, 625.

² Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul 1995, 321.

³ Türkçe Sözlük , Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1998, II/1857.

⁴ Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi (A.B.G.K.A.), “Resim”, Ana Yayıncılık, İstanbul 2000, 374.

getirmişlerdir. Tarihe göz attığımızda mağarada keşfedilen resimlerin bize sanatsal bilgiden öte birçok farklı bilgi sunar.

Genel inaniş'a göre ilk mağaralarda oluşturulan resim figürleri duvarlara daha çok av için kullanılacak hayvanlar avcılarıyla beraber tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerde çoğunlukla kendilerini koruduklarına inandıkları büyüsel amaçlarla çizilmiştir⁵. Zamanla toplumun inançlarına, yaşadıkları şartlara gelişimine bağlı olarak çizilen resimler farklılık göstermiştir. Özellikle inanılan kutsal güç sahibi varlığı anlatan semboller, figürler oluşturulmuştur.

Nitekim Mısır'da resim sanatı, ölümsüzlük olgusunu ve kutsal olanı anlatmak için kullanılmıştır. Her devirde ruhun ebedi olduğuna dair inançları, tasvirlerin oluşumunda etkili olmuştur. Ölen bir kişinin mezarına ruhun sığınacağı bir yer olarak gördükleri heykeller koyarlardı. Mısırlılar ayrıca Tanrı ve kral figürleri de resmetmişlerdir⁶. Güneş tanrısı doğan kuşu, ölüm tanrısı çakal biçimiyle tasvir edilmiştir. Daha sonraları da resimlerin üstüne güneş çizilerek güneş tanrısı anlatılmak istenmiştir⁷. İnançlarını görsellikle ifade etme çabasını, bir Sümer tanrısında elinde bir torba içinde düşmanı tutup bir sopa ile başlarına vurmasını anlatan bir resimde de görebiliriz⁸.

Mısır sanatının etkisinde kalan Yunan kültüründe⁹ de resim sanatı oldukça ilerlemiş, mimari ve heykeltıraşlık alanında önemli eserler oluşturmuşlardır. İnançlarını, düşüncelerini somuta indirgeyerek ağaçtan insan görünümünde tanrı

⁵ Bkz. Arif Müfid Mansel-Oktay Aslanapa, Sanat Tarihi, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1987, 7-9; Zahir Güvemli, Sanat Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 2005, 9-15.

⁶ Bkz. Mansel-Aslanapa, 10-14; Güvenli, 20-22.

⁷ Vedat Erkul, Sanat ve İnsan, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, 62.

⁸ Mansel – Aslanapa, 21.

⁹ Erkul, 63-64.

heykelleri yapmışlardır. Yunan heykellerini daha da geliştirmişler ve bu heykellere törenler düzenleyip, kurbanlar kesmişlerdir.

Dolayısıyla en eski zamanlardan itibaren toplumlarda resim, duyguları, düşünceleri, inançları, kutsal ifade etme biçimi olarak işlev görmüştür ve insanın manevi dünyasını, somut olarak farklı renklerle, farklı figürlerle anlatma olanağı sağlamıştır. İnsanlar da zamanla inandıkları aşkın varlığı temsili birçok semboller çizmişler yapıtlar meydana getirmişler ve böylece kutsal tecrübe etmişlerdir. Ancak ilahi kaynaklı dinlerde aşkın varlığı tasvir etmenin durumu tartışmalara neden olmuştur. Çünkü insanlar kendi elleriyle meydana getirdiklerini de tamamen bağlı kalıp kutsallık atfetmeye yönelmişlerdir. Bu yönelişi de ilahi dinlerin temel akidelerine ters düştükleri için kabul görmemiştir. Gerek inanç gerek resimlerin işlevi ve sanatsal olarak da ortaya konulması noktasında farklı fikirler öne sürülmüştür.

Çalışmamızın konusu olan Hristiyanlık'ta ve İslam'da resmi incelemeden önce tarih sahnesine daha önce çıkan Yahudiliğin resim anlayışını Kutsal Kitap eksenli olarak incelenecektir. Çünkü Hristiyanlık, Yahudilikle aynı gelenekten gelmiş ve Yahudiliğin içinden doğmuş olan bir dindir. Dolayısıyla Hristiyanlıkta resim anlayışını, resmin gelişimi daha tutarlı daha objektif bir bakış açısıyla incelemek için Yahudilerde de resme genel olarak bakmamız gereklidir. Bu bağlamda resmin Yahudilikte'ki yerini ve resim sanatının gelişimini genel olarak inceleyeceğiz.

C. YAHUDİLİK'TE RESİM

Mutlak güç sahibi tek tanrıya inanan ve ilahi kaynaklı dinlerin en eskisi olarak bilinen Yahudilik, Tanrı yerine heykellere putlara tapınmayı reddeder. Resim yapmayı bu bağlamda yasaklar. Resimler olduğunda tanrının emrinin ihlali olarak ve

bir hata olarak düşünölmüştür¹⁰. Resim yapmanın tasvirler çizmenin yasak oluşu düşünöncesinin temelinde Yahudi kutsal kitabının Çıkış 20/1-17 ile Tesniye 5/6-21’de geçen “ON EMİR”’in ikinci emri vardır. Yahudilik’te resmin yerinin anlaşılması, her şeyden önce On Emr’i bilmeye bağlıdır.

İsrailoğulları, Mısır’dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina gölünün Sina dağına yerleştiler¹¹. Tanrı Musa’yı yanına çağırđı.

“ Ve Musa Allah’ın huzuruna çıktı ve Rap onu dağıdan çağırıp dedi. Yakup evine böyle diyeceksin ve İsrail oğullarına bildireceksin Mısırlılara ne yaptım ve sizi kendime getirdim, gördünüz. Ve şimdi, eğer gerçekten sözümü dinleyecek ve ahdimi tutacaksınız. Bana bütün kavimlerden has kavim olacaksınız. Çünkü bütün dünya benimdir...”¹².

Musa halkının temsilcisi olarak halka Tanrının sözlerini söyler ve buyuracaklarına uyup uymayacaklarını sorar. Halkın kararını Tanrı’yı bildiren Musa’ya Tanrı kavmini temiz bir şekilde Sina dağında hazır olmalarını söyler. Üçüncü günü geldiğinde gök gürültüleri ve şimşekler koyu bir bulut, şofar sesiyle birlikte görünür. Musa da tüm ihtişamıyla Tanrı’nın yanına dağı gider. Ve Tanrı Musa vasıtasıyla “İsrailoğullarının anayasası konumunda zaman ve mekân açısından ölümsüz olan, Tanrısal, ahlaksal ve toplumsal düzen öğeleri, kanunları, emirleri içeren “ON EMİR” ‘i verir¹³.

¹⁰ Eerdmans Brill, “Images”, The Encyclopedia of Christianity (E.C.), William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, 658.

¹¹ Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, 78-79.

¹² Bkz. Çıkış, 19/3-6.

¹³ Suzan Ahlakı–Karla Arditi–Eda Asayas–Teri Basmacı-Fani Ender-Beki Haleva-Dalya Maya Ninet Pardo-Sara Yararocak, Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 1996, 158-159.

Yahudiliğin temel akidesini oluşturan “ON EMİR” , “Asorot Ha-Dic Yarimi” (On Söz)” şu şekildedir:

- 1- Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkaran Allah benim. Karşımda başka ilahların olmayacaktır.
- 2- Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara ibadet etmeyeceksin.
- 3- Allah’ın ismini boş yere ağza almayacaksın.
- 4- Sebt (Cumartesi) gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın. Fakat yedinci günü hiçbir iş yapmayacaksın.
- 5- Babana ve anana hürmet edeceksin.
- 6- Katletmeyeceksin.
- 7- Zina etmeyeceksin.
- 8- Çalmayacaksın.
- 9- Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin
- 10- Komşunun evine, karısına, kölesine, öküzüne, eşeğine velhasıl komşunun hiçbir şeyine tama etmeyeceksin¹⁴.

Yahudiler için inanç ve ibadet noktasında bağlayıcılığı olan “ON EMİR” in ikinci emrindeki Tanrı’nın uyarıları doğrultusunda, put ve herhangi bir suret veya tasvir yapmak yasak görülmüştür. Bu yasaktan dolayı da gerek sanat gerek dini açıdan Tanrı’nın yüzünün ve figürlerini çizmekten geri durulmuştur¹⁵.

¹⁴ Bkz. Çıkış, 20/1-17; Tesniye, 5/6-21.

¹⁵ Yusuf Besalel, Yahudilik Ansiklopedisi, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2002, 562.

Tanrı yerde, gökte ve sularda ki yarattıkların tasvirini ve onlara tapınmayı yasaklar. Mısırlıların yaptığı gibi doğadaki farklı varlıkların tanrılaştırılmasına karşı çıkar¹⁶. Çünkü onların Tanrı'sı yol gösterici, kesin şekilde tanımlanmış planlar kurar, işteklere kurar ve başaran bir Tanrı'dır¹⁷.

Bu hususta Tevrat'ta geçen ifadeler vardır. Genel olarak Tanrı, Yahudilerin putlardan uzak durmasına işaret etmiştir.

“Putlara dönmeyin ve kendiniz için dökme ilahlar yapmayın; ben Allah'ınız, Rab'bim”¹⁸.

“Canlarınızı iyice koruyun; çünkü harabede ateşin içinde Rab size söylediği gün bir suret görmediniz; ta ki, fesada sapmayınız ve kendiniz için erkek yahut kadın suretinde, toprakta sürünen bir şey suretinde oyma put yapmayacaksınız”¹⁹.

“Kendinizi sakının, ta ki, Allah'ınız Rabbin sizinle yaptığı ahdi unutmayacaksınız ve Allah'ın, Rabbin sana yasak ettiği bir şeyin suretinde kendiniz için oyma put yapmayacaksınız. Çünkü Allah'ın Rab yiyip bitiren bir ateştir, kıskanç bir Allah'tır”²⁰.

“Bir sanatkarın elişi, Rabbe Mekruh oyma put yapan ve onu gizlice diken adama lanet olsun ve bütün Kavm cevap verip: Amin diyecekler”²¹.

“İlahların oyma putlarını ateşle yakacaksınız; onların üzerindeki gümüş ve altına göz atmayacaksın ve kendin için almayacaksın, yoksa onunla tuzağa

¹⁶ Alulu-Arditi v.d., 160.

¹⁷ John L. Mukenzie “Image”, Dictionary of the Bible, New York 1965, 385.

¹⁸ Bkz. Levililer, 19/4.

¹⁹ Bkz. Tesniye, 4/23-24.

²⁰ Bkz. Tesniye, 2/15.

²¹ Bkz. Tesniye, 27/15.

tutulursun; çünkü; Allah'ın Rabbe o mekruhtur. Ve onun gibi lanetli olmayasın diye mekruh şeyi kendi evine getirmeyeceksin, çünkü o lanetlidir”²².

Tevrat'ta geçen bu ifadelerde Tanrı, hiçbir şekilde tapma amacıyla herhangi bir resim, heykel vb. yapmayı yasaklamıştır. Bu yasaklamayı bazı insanlar her türlü resim yapma olarak anlamış ve böylece Yahudi sanatında resim, geri planda kalmıştır. Yahudiler yıllar boyu Tanrı figürünün resmedilmesinden özenle kaçınmış olup aziz tasvirlerini de içeren hiçbir görsel figüre yer vermemişlerdir²³. Resim yasağı konusunda da eski çağın son zamanlarında ise karşıt görüşler ortaya çıkmıştır. Katı Ortodokslar resim yapmayı onaylamazken Helenizm etkisinde kalanlar ılımlı görüş içerisinde durmuşlardır²⁴.

Bazı Yahudi bilgileri ise tapınma amacı olmadıkça resimlerin yapılmasında kullanılmasında sakınca olmadığını ifade etmişlerdir. “Misna Tora”nın yazarı Maimonides bu konuda farklı bir boyut açısından değerlendirme yapmıştır. Ona göre insan suretinin, şeklinin bulunduğu resimler yasaktır. Ancak imgeler bir halı üstüne iki boyutlu olarak betimlenebilir. Şulhan Aruh'a göre, insan bedeninin tümünün resmedilmesi ya da heykelinin yapılması yasak olup sadece insan başının resmi yapılabilir. Çünkü insan bedeninin resmini yapmayı putperest toplumlarının bir geleneğidir²⁵.

Resim yasağı konusunda tartışmalara bakıldığında genel olarak tapınma amacı olmadıkça resimlerin yapılmasında sakınca olmadığını ifade eden görüşler olsa da Yahudiler resimleri kullanmaktan kaçınmışlar, ibadet yerlerinde Sinagoglarda

²² Bkz. Tesniye 7/25-26.

²³ Moshe Barasch, “Jewish Iconography”, The Encyclopedia of Religion (E.R.), Ed. Mircea Eliade Macmillian Publishing Company, Newyork 1987, 7/54.

²⁴ Brill, 658.

²⁵ Bkz. Basalel, 524.

herhangi bir figürlü resim bulundurmamışlardır²⁶. Bu fikirde olanlar çoğunlukta olmuş ancak genel olarak tarihi verilere baktığımızda, küçük azınlık da olsa resim sanatı Diasporada gelişme göstermiştir.

Nitekim yapılan arkeolojik kazılarda Tunus'tan İtalya'ya ve doğuda Fırat nehrine kadar Yahudilere ait kalıntılarda bazı tasvirler, resimler ortaya çıkartılmıştır. Bu kalıntılarda daha çok Yahudi ayinlerini yansıtan nesnelere rastlanılmıştır. Yedi kollu şamdan, hurma dalı ve sohafar (törensel hayvan boynuzu) göze çarpanlardır²⁷.

245 yılında inşa edilmiş olan “Dura Europos” sinagogu da Yahudiler'de resim sanatının varlığını kanıtlamaktadır. Dura Europos'ta Kutsal Kitap'ta geçen bir çok öyküleri anlatan resimlerle kaplanmış yüzeyler vardır²⁸. Yakup'un Bethel'de Kızıl Denize Geçiş, Süleyman'ın Tapınağı, Firavun ve Musa'nın çocukluğu Kral Davut gibi sahneler örnek olarak verilebilir²⁹.

Diğer bir örnek olarak Ayn Duk'ta bulunan mabet verilebilir. Burada Danyal Peygamberin hikayesini gösteren bir resim bulunmuştur³⁰.

Bütün bu tarihi verilere dayanarak en eski zamanlarda az da olsa bile resim sanatını Yahudilerin de kullandığını söyleyebiliriz.

Ortaçağ Avrupa'sına baktığımızda ise özellikle 13. ve 15. yüzyıllar arasında Yahudilikte resmin büyük gelişme gösterdiği müşahede edilir. Nitekim İspanya'da, İtalya'da ve Almanya'da ortaya konulan yazıtlar, dikkati çeker. Bunlar arasında

²⁶ Bkz. Basalel, 524.

²⁷ Barasch, “Jewish...”, 54-55.

²⁸ Isaac Landmen, “Art”, Universal Jewish Encyclopedia (U.S.E), Newyork, 1995, 990.

²⁹ Bkz. Füsün Aydeniz, “Bizans Tasvir Sanatındaki Tevrat Öyküleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış) İzmir 1999, 23-25.

³⁰ Osman Şekerci, İslam'da Resim ve Heykel, Nun Yayıncılık, İstanbul 1996, 16.

Hamursuz Bayramı için “Haggadah” ve bayramlar içinde dua kitabı³¹ olan mahzoru örnek verebiliriz³².

Sonuç olarak, Yahudiler on emrin ikinci emrinden dolayı resmin, tasvir yapmanın yasak olduğuna inanmışlardır. Ancak tasvir yasağının kafi bir şekilde olduğunu düşünenlerin yanında ılımlı görüş içerisinde olanlar da vardır. Onlar resim yasağının putperestliğe ulaşma noktasında geçerli olacağını düşünmüşlerdir.

Her ne kadar Yahudiler arasında tasvir yasağı inancı genel olarak baskın gelse de tarihe baktığımızda onların sinagoglarda figürlü dekorasyona yer verdiklerini ve resim sanatını kullandıklarını anlıyoruz.

³¹ Bu bağlamda 13. yüzyıl da Rabbi Merr Rothenburg dua kitaplarında resimlerle anlatımın insanın motivasyonu bozabileceği, dikkatini dağıtabileceği ihtimalini dile getirmiş. Ancak resimlerin de iki boyutlu olarak çizildiği içinde resimlerden kafi bir surette kaçınılmasının da söz konusu olmadığını söyler, 13. yüzyıldan itibaren dinsel figürleri ve dini kitapları resimlendirmek, süslemek geleneği başlamıştır. (Bkz. Basalel , 524.)

³² Bkz. Barasch, “Jewish ...”, 55.

Köklü, Arzu, “Hristiyanlık’ta ve İslam’da Resim”, Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, VI+162 s.

ÖZET

Tezimizin konusu Hristiyanlık’ta ve İslam’da resimdir. Bu iki dinde resim konusunu incelerken dini içerikli resimlerle sınırlandırdık. Konusunu dinden alan resimler özellikle Hristiyanlık’ta hem tarihi hem de dini açıdan önemli bir yere sahiptir. Hristiyanların kiliselerinde ya da evlerinde başta İsa, Meryem ve azizlerin resimleri vardır. İşte bu mahiyetteki resimlere “ikon” ya da “ikona” denilir. İkonlar, Katolik ve Ortodoks mezhepleri için ayrı bir öneme sahiptir. İkonların hem dini eğitim vermede hem ibadetleri yerine getirirken hem de Tanrı ile iletişim kurmada önemli bir fonksiyonu vardır. Bazı Hristiyanlar ikonların mucizevi özellik gösterdiğine inanırlar.

Zamanla bazı insanlar ikonlara aşırı bağlanmışlar ve bu durumda bazı Hristiyanların tepkisine neden olmuştur. Bu iki karşıt fikir Bizans döneminde ülkenin adeta ikiye bölünmesine neden olmuştur. Nitekim 3. Leon’un resmi olarak başlattığı ikonoklazm (ikon kırıcılık) dönem yüzyıldan fazla sürmüş nihayetinde de ikon sevenlerin kazanmasıyla sona ermiştir. O günden bugüne kadar ikonlar büyük gelişme göstermiştir. İslam dininde ise Hristiyanların ikonları gibi bir resim göremiyoruz. Bazı alimler resim ile ilgili hadisleri yorumlayarak İslam’ın kutsal kitabında resmin yasak olduğuna dair bir ifade yer almaz. İslam dini, Allah’a ortak koşmaya neden olacak putları yasaklamıştır.

İslam dünyasına genel olarak baktığımızda erken dönemlerden itibaren resimlerin yer verildiğini resimli eşyaların kullanıldığını görebiliyoruz. Özellikle minyatür sanatı gelişmiştir. Hz. Muhammed’in bile yüzü örtülü bir şekilde bazı minyatür resimleri yapılmıştır. Ancak bu örnekler hiçbir zaman Müslümanlar tarafından camilere sokulmamış ve ibadet aracı olarak da kullanılmamıştır.

**Köklü, Arzu, “The Picture in Christianity and Islam”, Master’s Thesis, Advisor:
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, VI+162 p.**

ABSTRACT

This master thesis is about painting at Islam and Christianity. The study has been restricted with the paintings that have religious content. Such kind of paintings has both historical and religious importance especially in Christianity. Christians have the paintings of Jesus Christ, Holly Mary, and saints at their homes and churches. Such paintings are called as icons. They have a different importance for Orthodoxies and Catholics. Icons have a great function at both religious education, praying. Some Christians believe in miraculous features of them

In time some people gave faith to icons too much and some Christians reacted them. This contradiction caused a chaos in Byzantine. The period of iconoclasm, started Leon 3 continued almost a century and icon lovers got the victory in the end.

In Islam icons and such kind of paintings do not exist. Some scholars claimed that paintings should be banned comments some words of Prophet Mohammed (Peace be upon him) However, There are no comments about prohibition of painting in the Holly Book, Qur’an. Islam has banned the idols that is used to worship Since the early Islam, Muslims have used painted things. The art of miniature have developed. Some miniature pictures of the Prophet have been drawn. But they have never been put in the mosques and have never been used to worship.

BİBLİYOGRAFYA

- ABEL, Ulf, “İkonaların Teolojisinde İlahi Olanın İkona İmgesi”, İkonalar, (Çev. Ali Özdemir), Kitapyayınevi, İstanbul 2005.
- ADAM, Baki, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.
- AKKAYA, Tayfun, Ortodoks İkonları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKYÜREK, Engin, Bizans’ta Sanat ve Ritüel, Kabakçı Yayın Evi, İstanbul, 1996.
-, Khalkedon’lu (Kadiköy) Azize Euphımia ve Sultan Ahmet’teki Kilisesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- ALALU, Suzan-Klara Arditi-Eda Asayas-Teri Basmacı-Fani Ender-Beki Haleva-Dalya Maya-Ninet Pardo ve Sara Yanarocak, Yahudilikte Kavram ve Değerler, Gözlem Gazetecilik, İstanbul 1996.
- ALGÜL, Hüseyin, İslam Tarihi, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997, (I).
- ANA BRİTANNİCA, Genel Kültür Ansiklopedisi (A.B.G.K.A.), “Resim”, Ana Yayıncılık, İstanbul 2000, (XVIII).
- ANADOLU Medeniyetleri II, Yunan/Roma/Bizans, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul 1983.
- ANADOLU Medeniyetleri III, Selçuklu/ Osmanlı, Topkapı Sarayı Müzesi, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1983.
- AND, Metin, Osmanlı Tasvir Sanatları, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002.
- APAYDIN, Yunus, “Suret”, İslam’da İnanç ve İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997.
- ARMSTRONG, Karen, Tanrı’nın Tarihi, (Çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu), Ayraç Yayınevi, Ankara 1998.

- ARSEVEN, Celal Esad, “İkon”, Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, by., 1997, (XI).
- ASLANAPA, Oktay, Türk Sanatı , Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.
- ASLANGÜL, Halil, İslam’da Resim, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1987, (XXIX).
- ATASAGUN, Galip, İlahi Dinlerde Semboller (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1996.
- AYDENİZ, Füsün, “Bizans Tasvir Sanatındaki Tevrat Öyküleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1999.
- AYDIN, Mehmet, Din Fenomeni, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000.
-Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- “Hristiyanlık’ta Din ve Din Anlayışı, Dinler Tarihi Araştırmaları II, Ankara 2000.
-Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili, Konya 1991.
- BAILLY, Auguste, Bizans Tarihi, Çev. Haluk Şaman, Kervan Kitapçılık, İstanbul ty.
- BARASCH, Moshe, “Jewish Iconography”, The Encyclopedia of Religion (E.R.) Macmillian Publishing Company, New York 1987, (VII).
- BARKER, G., O’nun İzinde, Zafer Matbaası, İstanbul 1985.
- BEKTAŞ, Engin-Tayfun Akaya, Kaynak ve Kökleriyle Avrupa Sanatı (Gelişim Ve Değişim Süreci İçinde Başlangıçtan Sonuna, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul 1990.
- BERK, Nurullah, Türkiye’de Resim, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1943.

BESALEL, Yusuf, “Sanat”, Yahudilik Ansiklopedisi (Y.A.), Gözlem Gazetecilik, İstanbul 2002.

BRİLL, Eerdmans, “İmages”, The Encyclopedia of Christianity (E.C.), William B. Eerdmans, Publishing Company, by., 2001, (II).

BUHARİ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail, el-Camiu'l-Rüsnedus-Sahihu'l-Muhtasar min Umuri Resulillah (S.A.) ve Sünenihi ve Eyyamihi, Matbaa-i Amire, 1315

BULGURLU, Vere Geelmyden, “Doğu Ortodoks Dininde İkonaların Anlamı”, İkonalar Çev.Ali Özdemir, Kitapyayınevi, İstanbul 2005.

BÜYÜK LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi, “Minyatür”, İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul ty., (XVI).

CAVARNOS, Constantine, Byzantine Sacret Art, Vontage Pres, New York, 1957.

EL-CEZİRİ, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, Çev. Hasan Ege, Bahar Yayınları, İstanbul ty.

CİLALİ, Osman, Günümüz Dünya Dinleri, Halk Kitapları, Ankara 2002.

COOK, John W., Christian Iconography”, The Encyclopedia of Religion (E.R.), Editör. Mircea Eliade, Macmillian Puplishing Company, New York 1987, (VII).

CRAİG, Clarence Tucker, “İcon”, An Encyclopedia of Religion (E.R.), Editör.Vergilius Eerm, New Jersey 1959.

Creswell, K.A.C., James Wallan, Ashort Account of Early Muslim Architecture, Cairo 1989.

ÇAĞMAN, Filiz , “Minyatür”, Osmanlı Uygarlığı 2, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 2003.

ÇAM, Nusret, İslam'da Sanat Sanatta İslam, Akçağ, Ankara 1999.

ÇELİK, Mehmet, Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri,

- Akademi Kitapevi, İzmir 1999.
- CÖMERT, Bedrettin, Mitoloji ve İkonografi, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, “Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1987, (XXIX).
- DEMİRCİ, Kürşat, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005.
- DEMİRKENT, Işın, “Bizans”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.), İstanbul 1992, (VI).
- DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğu Matbaası, Ankara 1970.
- DİNLER Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul 1976. (II).
- DVORNİK, Fransis, Konsil Tarihi(İznik’ten II.Vatikan’a), Çev.Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara 1990.
- Ebu Davut, Süleyman İbnu’l-Eş’as es-Sicistani el-Ezfi, es-Sünen (I-IV), Matbatüs’s-Saade Yayını, (Tahkik. Muhammed Muhyiddin Abdu’l-Hamid, Mısır 1951.
- Ebu-l Hüseyin Müslim bin el-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi (h.2006-261), Sahihu Müslim (I-V), Daru ihya-i’l-Kütubi’l-Arabiyye, (Tahkik. Muhammed Fuad Abdulbaki, 1955
- EİRE, Carlos M.N., “İconoclasm”, The Encyclopaedia of Protestantism (E.P.), Hans J. Hillerbrand Editor, New York London 2004.
- ELİADE, Mircea, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III, Kabalcı, İstanbul 2003.
- ERBAŞ, Ali, “Protestan Reformu ve Martin Luther”, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Dinler Tarihi Yayınları, Ankara 2005.

ERKUL, Vedat, Sanat ve İnsan, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, Ökumenizm ve Fener Patrikhanesi, Aziz Andaç Yayınları,
Ankara 2005,

....., “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, Dini Araştırmalar,
Ankara 1999, C.2, S.5.

ERTOK, Neşe, Figüratif Resimde (Bakış) Diyalektiği ve “ Bakış-Espas” İlişkisi,
İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 2002.

ERTUĞRUL, Özkan, “İkona”, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1988.

GOMBRICH, E.H., Sanatın Öyküsü, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979.

GRABAR, Andre, Cristian Iconography (A Study of its Origins), Princeto 1980.

....., “Resim Düşmanlığı”, Sanat Dünyamız,Bizans Özel Sayısı, Yapı Kredi
Sanat Yayıncılık, İstanbul ty.,

GRİGORİEFF, Dimitry, Russion Ortodoks Theology and icons, Smithsonian İnstituion
Press, Wonshington D.C. 1991.

GÜVEMLİ, Zahir, Sanat Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 2005.

....., Başlangıçtan Günümüze Türk ve Dünya Sanat Tarihi, Varlık Yayınları,
İstanbul 1960.

HAİG, T.W., “Tasvir”, İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul Milli Basımevi, İstanbul 1974,
(XII).

HARMAN, Ömer Faruk, “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, Dinler Tarihi
Araştırmaları III, Dinler TarihiYayınları, Ankara 2002.

HASTINGS, James, “Iconoclasm”, Encylopedia of Religion and Ethics (E.R.E.), Hymns-

- Liberty, Edinburg 1994, (VII).
- HROMADKA, Joseph L., Doğu Ortodoksluğu, Çev.Günay Tümer, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1971, (XVII).
- İLMİHAL II, İslam ve Toplum, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- İNAL, Güner, Türk Minyatür Sanatı (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- İNCİL, Yeni Yasam Yayınları, İstanbul 2003.
- İPŞİROĞLU, M.Ş.,İslam’da Resim Yasağı ve Sonuçları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul ty.
- EL-İSFAHANİ, Ragıb, El-Müfredat Fi-Garibü’l Ku’an, Beyrut ty.
- KAHRAMAN, Ahmet, Mukayeseli Dinler Tarihi, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.
- KALLIS, Anastasios, “İcon”, The Encylopedia of Christianity (E.C.), William B.Eerdmons Publishg Company, 2001,(II).
- KALOKYRUS, Konstantinos D., “İconostasis”, The Encylopedia of Christianity (E.C.), William B.Eerdmons Publishg Company, 2001, (II).
- EL-KARDAVİ, Yusuf, İslam’ da Helal Ve Haram, Çev. Mustafa Varlı, Hilal Yayınları, Ankara 1970.
- KATOLİK Kilisesi, Din ve Ahlak İlkeleri, Çev. Dominik Papir, İstanbul 2000.
- KİTABI MUKADES, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001.
- KALOKYRIS, Konstantinos D.,“Iconastis”, Encyclopedia of Christianity (E.C.), William B. Eeradmans 2001, (II).
- KUBAN, Doğan, Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

- KUR'AN-I KERİM , Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2002.
- KUTUP, Seyyid, Fi-Zilal-il Kur'an, Dünya Yayınları, İstanbul 1991.
- LANDMAN, Isaac, "Art", The Universal Jewish Encyclopedia (U.J.E.), New York 1995,
(I).
- LOWDEN, John, "İkonmu, Put mu? İkonakırcılık Tartışması", Sanat Dünyamız, Bizans
Özel Sayısı Çev.Deniz Hakyemez, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
1998.
- LINDGREN, Nelly, "Rus İkonografisinde Konstantinopolis İmgesi", İkonalar,
Çev.Ali Özdemir, Kitapyayınevi, İstanbul 2005.
- MAHİR, F. Banu, "Minyatür", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (D.İ.V.),
İstanbul 2005, (XXX).
-, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür", Genel Türk Tarihi,
Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, (VI).
- MALUF, Louis, El-Muncid, Mucemu'l-Lugati'l-Arabiyye, Beyrut 1999.
- MANSEL, Arif Müfid-Oktay Aslanapa, Sanat Tarihi, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1987.
- MEKENZİE, John L., "İmage", Dictionary of The Bible, New York 1965.
- MERCANGÖZ, Zeynep, "Ortaçağ Hristiyan Tasvirlerinde Meryem'in Mavi Giysisi
Üzerine, "Sanat İkonografik Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1993.
- MIGEON, Gaston, İslam Sanatları, Çev.Burhan Toprak, Güzel Sanatlar Akademisi,
İstanbul 1943.
- MUHAMMED, Ahmet, Painting in İslam, İsar, İstanbul 1996.
- Mu'cemul'- Vasit, Darül'l- Maarif, Mısır 1973, II/854.
- EL-MUNCİD, Fi'l-Lugat Ve'l-Edeb Ve'l Ulum, Beyrut 1927.

- MUSİL, Alois, Kusejr Amra, 2 Vols, Vienna 1907.
- MUTÇALI, Serdar, Arapça- Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul 1995.
- NEVEVİ, Riyazü's Salih'in, Tercüme ve Şerh.M.Yaşar Kandemir-İsmail Lütfi Çakan-Reşit Küçük-Erkam Yayınları, İstanbul 1998, (IV).
- ORCASBERRO, Sophie, "Mozaiğin Kısa Bir Tarihi", Sanat Dünyamız, Özel sayısı, (Çev.Elif Gökteke) Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul ty.
- OSTROSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi, Çev.Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- ÖNEY, Gönül , "Anadolu Selçuklu Sanatı", Genel Türk Tarihi (Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, (IV).
- ÖZBEK, Yıldıray , "Tavus Kuşu Motifi", 11. Türk Sanatları Karnesi, Maceristan-Budapeşte, 2003.
- ÖZDEMİR, Nurdane, Anadolu Halk Kültüründe Resim, Heykel ve Müziğin Yeri, Önemi, Nurol Matbaacılık, Ankara 1997.
- ÖZKAN, Süleyman, "Minyatür", İlgi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1983, S.17, 29.
- RAHNER, Karl, Herbert Vorgrimler, "İmages", Dictionary of Teoloji, Crassrod, New York, 1985.
- REDHOUSE (Büyük El Sözlüğü), Redhouse Yayınevi, İstanbul 2002.
- RENDİ, Gürsel , Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, (XVII).
- ROBINSON, Francis , "Hilyeler", İslam Dünyası (Atlaslı Büyük Uygarlık Ansiklopedisi), (Çev. Mete Tuncay), İletişim Yayınları, İstanbul 1986.
- SAHİH-İ, Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi, Çev. Kamil Miras, Diyanet

- İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, (VI).
- SCHİMMEL, Annemarie, Dinler Tarihine Giriş, Güven Matbaası, Ankara 1955.
- SÖZEN, Metin-Uğur Tanyel, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999.
- STOTT, Jhon R.W., Mesih'in Çarmih'ı Tanrı Kuzusu'nun Sunağı, (Çev. Levent Kınran), Dünya Kitaplığı, İstanbul 1986.
- ŞEKERCİ, Osman, İslam'da Resim ve Heykel, Nun Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ŞERBASİ, Ahmet, Sorulu-Cevaplı İslam Fıkıhı, (Mütercimler: Mustafa Özcan, Ahmet İyibildiren, Bekir Ağlamaz), Özgü Yayınları, İstanbul 1999, (VII).
- TANINDI, Zeren, Siyer-i Nebi, İslam Tasvir Sanatında Hz.Muhammed'in Hayatı Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- TANSUĞ, Sezer, Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999.
- TAYLOR, John, Icon Painting, New York 1979.
- TOPRAK, Burhan, Din ve Sanat, Suhulet Kitapevi, İstanbul 1996.
- TUĞCU, Tuncay, Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, Ankara 2002.
- TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1998, (II).
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, İslam Sanatı, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1948.
- VASILIEV, A.A., Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara 1943, I.
....., "Halife II.Yezid'in İkonakırıcı Fermanı", Bizans Özel Sayısı, Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul ty.
- VIKAN, Gary , "Bizans Sanatı", Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, (Çev.Deniz Hakyemez-Yurdanur Salman), Yapı Kredi Sanat Yayıncılık İstanbul, ty.

YAKUTCAN, Ahmet-Cuma Ömür, İslam'da Resim, Heykel ve Musiki, Nil Yayınları
İzmir 1991.

YAZIR, Elmalı Muhammed Hamdi, Hak dini Kur'an Dili, İstanbul ty., (VI).

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz “ İkonografi, İkonoloji ve Osmanlı Sanatı”, “Sanat
İkonografik Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1993.

YETKİN, Suut Kemal, İslam Sanatı Tarihi, Ankara 1954.

....., İslam Sanatının Mahiyeti, Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1952, (I).

YILDIRIM, Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, Işık Yayınları, İzmir 1996.

YILMAZ, Nilay, Ayasofya Müzesindeki İkonalar Kataloğu, Kültür Bakanlığı Yayınları,
Ankara 1993, (I).

YÜCEL, Erdem, İkonalar, Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih
Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, IV/152.

WEGALL, Arthur, Hristiyanlığımızdaki Putperestlik, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002.

WENSINCK, A.J., “Suret”, İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul Milli Basımevi, İstanbul
1974, (XII).

BAŞVURULAN WEP SİTELERİ

ATASOY, Nurhan, Minyatür Sanatı, [www.istanbul.edu.tr/Bölüm/Güzel Sanatlar/](http://www.istanbul.edu.tr/Bölüm/Güzel_Sanatlar/)
Minyatür.05.06.2006.

CANAN, İbrahim, Kutubu Site Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,
www.keşfetmekicinbak.com 12.07.2006.

İA, Şamil, “Resim”, Şamil İslam Ansiklopedisi, www.ihya.org., 25.06.2006.

YILMAZ, Nalan, Miraçname Minyatürleri, www.hurriyet.com, 10.07.2006.

www.alsancakkatolikkilisesi.net.

<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/ikona>, 04.07.2006.

www.blogcu.com, 26.07.2006.

www.haberx.com/n238047/siyeri-nebide-haz-muhammedin-700e.htm, 13.07.2006.

www.hat-tezhip.com, 10.07.2006.

<http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid~28@sid~9@tarih~2005-05-08-m@nvid~574228.00.asp,25>.

www.ilkadimdergisi.com/191/bazyazi.htm, 26.07.2006.

www.istanbul.edu.tr/Bolum/guzelsanatlar/minyatur, 5.06.2006.

www.felsefeekibi.com/forum/forum_posts.asp?TID=392002, 27.07.2006.

www.kultur.gov.tr, 10.07.2006.

<http://poetikhars.com/glossary>, 08.07.2006.

www.sanatsayfam.com/genel/minyatur/html, 09.07.2006.

www.selamsanameryem.net, 15.06.2006.

www.tezhip-minyatur.com/minyatur.htm, 10.07.2006.

www.turkmusun.net, 07.07.2006.

<http://tr.wikipedia/modules/minyatur-sanati/minyatur/resim>, 07.07.2006.

<http://www.kuran-tekkaynak.com/KURAN/id5.htm>, 25.07.2006.

EK-1

I. BÖLÜMLE İLGİLİ RESİMLER

I.BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK'TA RESİM

Hıristiyanlık'ta hem tarihi hem de dini açıdan resmin özel bir yeri vardır. Bu bölümde Hıristiyanların kutsal kabul ettikleri dini içerikli resimler üzerinde duracağız. Hıristiyanların kiliselerinde, evlerinde itinayla korudukları, derin bir güçle bağlandıkları “ikon” adı verilen resimlerin doğuşunu, kaynağını, kültürel, siyasal ve ekonomik açıdan etkilerini tarihi süreç içinde ele alacağız. Beraberinde ikonların içerdiği konuları, tarihteki gelişim sürecini ortaya koyacağız. Daha sonra Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerinin dini tasvirlerle yaklaşımını temel argümanlarıyla birlikte inceleyeceğiz. Böylece birçok renkle bir yüzeye şekiller çizmek olan resmin bir Hıristiyan için ne anlama geldiğini, ne gibi bir fonksiyonu olduğunu ve ne derece önemli olduğunu tespit edeceğiz.

A. HİRİSTİYANLIK'TA İKONUN TANIMI

“İkon” kelimesi, Etimolojik olarak resim, suret, tasvir, benzetmek ve benzetmek anlamındaki Yunanca “eikon” fiilinden gelir¹. Heykel, resim veya oyma canlandırma olarak da tanımlanan ikonların tahlilini², dinsel içerikli sanat eserlerinde betimlenen standartlaşmış biçimlerini³, simgelerini, konularını belirleyen, sınıflayan

¹ Bkz. John Taylor, Icon Painting, New York, 1979; Clarence Tucker Craig, “İkon”, An Encyclopedia of Religion (E.R.), Editör: Vergilius Ferm, New Jersey, 1959, 335; Anastasios Kallis, “Icon”, The Encyclopedia of Christianity (E.C.), William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, 641; Şinasi Başeğmez; Icons, Transled by. Virginia Taylor Saçlıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul 1989, 7; Erdem Yücel, İkonalar, Düünden Bugüne İslam Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, IV/152.

² Redhouse, “Iconography”, Sev Matbaacılık, İstanbul 2003, 480.

³ Bkz. Metin Sözen- Uğur Tanyel, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, I/2; Celal Esad Arseven, “İkon”, Sanat Ansiklopedisi, Milli eğitim Basımevi, by., 1997, XI/771-772.

disipline “ikonografi”⁴, bu bilimle uğraşan, dinsel simgelerin tarihini inceleyen uğraşma sanatına “ikonoloji”⁵ adı verilir.

İkon terim olarak Doğu Kiliselerinde başta İsa olmak üzere Meryem’in, azizlerin veya dini olayların⁶ tasvirlerini ifade eder. Bir başka tanıma göre ikon, Hristiyan mitolojisine ait sahneleri içeren taşınabilir⁷ ya da bir yere tespit edilmiş tahta üzerine boyalı veya kabartma her çeşit dini konulu resimlerdir⁸.

Modern Ortodoks Kilisesi, ikonu daha çok taşınabilir şövale (sehpa) resimleri için kullanır. Malzeme ya da teknik açıdan bir ayrım gözetmeyerek ister tahta, ister madeni levha üzerine olsun, ister mozaik olsun hepsine ikon denilir⁹.

Teknik olarak duvarda veya sıva üstüne yapılan dini resimlere “fresk” adı verilir. Ancak genel olarak bunlara da ikon denilir¹⁰.

İkon, “Hristiyanlıkta âyin düzeninin tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilir. İkon, ressamın şahsî görüşünü anlatan bir resim değil, kilisenin görüşünü dile getiren bir vâsıta”¹¹.

Bu tanımlamalardan hareketle genel olarak ikon, İsa, Meryem ve azizleri betimleyen genellikle ahşap üzerine yapılan her türlü dini tasvirlerdir.

⁴ Bkz. A.B.G.K.A., “İkonografi”, 514; Constantine Cavarnos, Byzantine Sacret Art, Vantage Pres, New York 1957, 82.

⁵ Arseven, XI/771-772.

⁶ Özkan Ertuğrul, “İkona”, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1998, C.1, S.2, 53.

⁷ Sezer Tansuğ, Resim Sanatının Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999, 76.

⁸ Bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi (D.T.A.), Gelişim Yayınları, İstanbul 1976, II/323; Şinasi Başeğmez, 89.

⁹ Tansuğ, 76.

¹⁰ Arseven, XI / 771-772.

¹¹ <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/ikona>, 04.07.2006.

İkon kavramına Constantine Cavernos farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Ona göre ikon sanatı kutsal bir faaliyettir ve ruhsal bir çalışma olduğu için de inancın doğa üstü bir hediyesi olarak Naturalizm'den ayrılır. İkon birçok yıl eğitim gerektiren özel bir resim çeşidi olup, bu önemli sanatı yapan ikonografici de gerçek bir dindar olarak, Kutsal Ruhla aydınlanmış ve insanlığın karanlığını aydınlatmıştır. Çünkü ilahi inayet ikonu oluşturanın aklını aydınlatır, ellerini yönlendirir. Bundan dolayı da ikonu yapanlar çalışmalarına nadiren imza atarlar¹².

Buradan anlıyoruz ki Hristiyanlar hem ikonun kendisine hem de ikonu yapanlara özel bir değer vermişler ve ikonu temel inanç doktrinleriyle ilişkilendirmişlerdir.

İkonlar, Katolik ve Ortodoks mezheplerinde önem kazanmıştır. Özellikle de Ortodoks Hristiyanlar, ikonaları ibadet etme derecesine getirmişler ve Tanrı'yla doğrudan bir bağ kurmak için ikonu aracı olarak görmüşlerdir. Genel olarak insan ve Tanrı bütünlüğünün bir yansıması olarak sembolize edilen ikonların mistik duyguları sürekli canlı tuttuğuna inanılır.

B. İKONUN TARİHİ SÜRECİ

Hristiyanlar için önemli bir yere sahip ikonlar bir anda otaya çıkmamıştır. İkonların gerek içerdiği konular gerek teknik açıdan gerekse yüklendiği anlam olarak günümüze kadarki gelişimi belirli bir süreç içerisinde, en başta dini nedenlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ikonun tarihi sürecini ilk Hristiyanlardan itibaren, Hristiyanların temel inançları göz önünde bulundurarak inceleyeceğiz.

¹² Bkz. Cavernos, 72.

Ardından ikonların teolojisinin temellendirildiği dönemi ve günümüze kadar ikonların gelişimini ve değişimini ortaya koyacağız.

1- İkonun Doğuşu

Hristiyanlar M.S. 313 yılında imparator Konstantin, Milan Fermanını ilan edip onlara din işlerinde serbestlik tanıyana kadar Roma imparatorluğunda baskılara maruz kaldılar¹³. İşte bu ilk Hristiyanlar putperest Romalıların baskılarından, ağır zulümlerinden dolayı gizli olarak yeraltı mağaralarında (Katakomp) toplanmak zorunda kalmışlar, ölümlerini gömme gibi dini törenlerini burada icra etmeye mecbur kalmışlardır¹⁴. Bu şekildeki yaşayışları Hristiyanlıkta tasvirlerin oluşmasına zemin olmuştur.

Bu bağlamda ilk tasvir kullanımı 1. yüzyıla kadar inmekte olup ilk iki yüzyılda da Hristiyanlar sembolik bir dil oluşturarak mağaraların tavan ve duvarlarını dini duygularını ifade edecek şekillerle doldurmuşlardır¹⁵. Örneğin; sonsuzluğu simgelediğine inanılan tavus kuşu resimleri¹⁶ “ Iesus Cristos Teou Huios Soter” (İsa Mesih, Tanrı’nın oğlu Kurtarıcı) ifadesinin baş harflerinden meydana gelmiş olan “İcthus” (balık) simgesi ve “iyi çoban”¹⁷ sembolleri İsa’yı anlatmak için kullanılmıştı. Bu resimler arasında güvercin, çiçekli bahçe gibi tasvirlerle de yer

¹³ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Doğu Batı Kiliselerinin Ayrılış Sebepleri”, Dini Araştırmalar, Ankara 1999, C.2, S.5, 389.

¹⁴ Mansel-Aslanapa, 157.

¹⁵ Engin Bektaş-Tayfun Akkaya, Kaynak ve Kökleriyle Avrupa Sanatı Gelişim ve Değişim süreci içinde Başlangıçtan Sonuna, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1990, 35.

¹⁶ Bkz. Yıldray Özbek, “Tavus Kuşu Motifi”, 11. Türk Sanatları Karnesi, Maceristan Budapeşte, 2003.

¹⁷ İyi çoban figürü en yaygın figürdür ve bu İsa’nın kendini kurban etmesiyle günahların affedilerek kurtuluşu sağladığını ifade eder.

verilmişti. Bütün bu sembolik resimler o zamanki Hristiyanların birbirlerini tanımayı sağlayan bir parola işlevi görüyordu¹⁸.

Hristiyanlığın ilk resim örneklerini bulduğumuz katakomplarda azizler öldükten sonra onların kemikleri gömülür ve duvarları resimlerle süslenirdi¹⁹.

Sanatsal olarak çok fazla öne çıkmayan katakomp resimlerinin varlığını kanıtlayan M.S. 2. yüzyıla ait Roma'da Via Ardenita'da yer alan Domitilla²⁰ Katakompunda mermer taklidi boyalı resimler birçok yeraltı mezarlarında da küçük hayvan ve bitki figürleri bulunmuştur. M.S. 2. yüzyılda ve sonrasında İsa'nın hayatını anlatan sahneler gelişme göstermiştir. Bu bağlamda M.S. 3. yüzyıla ait İsa, Meryem resimlerinin bulunduğu "Prisalla" Katakompu ilk örnekler açısından önemlidir. Aynı mekânda Hz. İbrahim'in kurban edilişi de resmedilmiştir²¹.

Benzeri olarak en eski katakomplarda da kurtuluşu anlatan resimler, İsa'nın mucize örnekleri, Lazairus'un dirilişi gibi tasvirler yer almış ve 4. yüzyılda da bu örnekler daha fazla içeriği çeşitlenip zenginlik göstermiştir. Özellikle İsa'nın kişisel resim figürü gelişme göstererek daha ilginç ve orijinal bir havaya bürünmüştür²².

Bütün bu gelişmelerde en büyük katkısı Roma İmparatoru Konstantin'in Hristiyanlığı M.S. 313 yılında Milan Fermanı'yla meşru kılmasıyla yapmıştır. Böylece Hristiyanların üç asır boyunca, Yunan ve Roma muhalefetlerine rağmen varlığını gizlice sürdürmesi artık son bulmuştur. Onlar, mal-mülk edinebildikleri

¹⁸ Bkz. John R.W. Stott, Mesih'in Çarmih'ı Tanrı Kuzusu'nun Sunağı, (Çev. Levent Kınran), Dünya Kitaplığı, İstanbul, 1986, 23; John Taylor, 22-23.

¹⁹ Tansuğ, 52.

²⁰ Andre Grabar, Chistian Iconography, A Study of Its Origins, Princeto 1980, 7.

²¹ Bkz. Tansuğ, 53.

²² Grabar, Chistian..., 12.

serbest şekilde ibadetlerini yapabildikleri hayata kavuşmuşlardır. İmparator Theodos'un (379-395) Hristiyanlığı devletin dini olduğuna dair 380 yılındaki ilanının ardından da Hristiyanların özgür ortamı pekişmiş oldu. Hristiyanların ibadetlerini, inançlarını özgür ortamda ve belli mabetler de sergileyebildiği bu serbest ortam sayesinde, tarihte ilk kilise ve manastırlar inşa edilmeye başlanmıştır²³. Bu yapıların tavanları, duvarları, ilk başta ilk Hristiyan motiflerini içermiştir.

Bu resimler zamanla gelişti ve özellikle de 4. yüzyılın sonunda Kutsal Kitap'a ait öyküler, azizlerin, şehitlerin olaylarını yansıtan tasvirlerle yer verildi. O dönemin bütün şartlarını düşündüğümüzde bu resimlere basit bir sanat eseri olarak ya da dini konuları tasvir eden resimler olarak bakmak eksik bir değerlendirme olur. Çünkü ikonlar imparatorlukla doğrudan ilişkilendirilmiştir. İmparator'un yeryüzünde Tanrı'yı temsil ettiği inancıyla hareket edilip, bu resimler sadece İsa'nın değil, imparatorların da kudretini, ihtişamını, gücünü açığa vurmada bir araç haline getirilmiştir²⁴. İkon, Kilise ve devleti yüceltmek içinde bir araç olmuş böylelikle kilise ve saygın zenginlerden destek almıştır²⁵.

İsa figürü farklı tarzlarda betimlenmiştir. Özellikle ikon seven imparatorlardan desteğini aldıktan sonra İsa figürü Emperyal Başkan olarak "Lord" olarak betimlenmiştir. Bundan başka İsa, kilisenin başkanı olarak, cennete bir hakim olarak

²³ Bkz. Mehmet Aydın, Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, 22-23; Karen Armstrong, Tanrı'nın Tarihi, (Çev.Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu), Ayraç Yayınevi, Ankara 1998, 149-150.

²⁴ Mansel-Aslanapa, 158-159.

²⁵ Anadolu Medeniyetleri II, Yunan/Roma /Bizans, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1983, 38.

inayet veya hak dağıtan biri olarak da resmedilmiştir. M.S. 6. yüzyıla kadar İsa figürü, ülke ve halkın üzerinde kilisenin gücünü temsil etmiştir²⁶.

İkonlarda tasvir edilen kişilerin özellikleri, bulunduğu ortama ve yüzyılın şartları ve farklılıklarına göre değişme göstermiştir. Nitekim Meryem'in Tanrı anası olduğunu kabul eden 431'de Efes'te²⁷ düzenlenen konsilden sonra Meryem tasvirleri geniş çaplı gelişmelere sebep olmuştur. Artık O, Theotokos (Tanrı Anası) olarak belirtilmiştir ve ona tapanlar daha da artmıştır²⁸. 4. yüzyılda da Meryem aristokratik bir kıyafetle resimlere konu olmuştur. 5. yüzyılda Meryem'i cennetin kraliçesi olarak 9. yüzyılda kilisenin şahsileştirilmiş yöneticisi olarak ikonlara yansımıştır²⁹.

M.S. 5. yüzyılda bazilika tipinde kilise yapılarını süsleyen ikonlar, mozaik sanatına da yansımıştır. İsa'nın çocukluğuna ait önemli figürleri Santa Maria Maggiore'de kemer mozaiklerinde görülmektedir. Roma'da bulunan mozaiklerle süslenmiş olan Santa Padenziano, Santa Sabina ve Santa Paden Ziana'da büyük ün kazanmışlardır³⁰. Ravenna'daki Ortodokslar Baptisterium'unun kubbesi de mozaiklerle döşenmiştir. İsa'nın vaftiz sahnesinin bulunduğu kubbenin etrafını da 12 havari figürü çevreler.

²⁶ John W. Cook, "Christian Iconography", The Encyclopedia of Religion (E.R.), Editör. Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York 1987, VII/57.

²⁷ MS. 431'de Efes'de İmparator II. Theodose tarafında İsa'nın hem ilahi hem insani varlığı doktrini savunan Nestorius'a karşı toplanıp Meryem'in Tanrı annesi olması tartışılmıştır. Sonuçta konsil babaları Meryem'i Theodokos "Tanrı Annesi" olarak kabul etmiştir.(Bkz. Francis Dvornik, Konsil Tarihi (İznik'ten Vatikan'a), (Çev. Mehmet Aydın), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, 12-14).

²⁸ Zeynep Mercangöz, "Ortaçağ Hristiyan Tasvirlerinde Meryem'in Mavi Giysisi Üzerine", Sanat İkonografik Araştırmalar, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1993, 326.

²⁹ Cook, "Christian ...", VII/58.

³⁰ Tansuğ, 56-57.

Doğu Roma İmparatorluğu adı verilen Bizans'ın³¹ kültür merkezi olarak gelişen İstanbul'da önemli kiliseler inşa edilmiştir. En önemlileri dönemin mimari tekniğinin zirvesi olan M.S. 532-537 yılları arasında yapılan kubbeli bazilika Ayasofya Kilisesi ile Aya İrini kilisesidir. Bu döneme ait eserler ikonoklast (tasvir kırımcılık) hareketi sonucu tahrip edilmiş ve günümüze kadar gelememiştir³².

M.S. 6. yüzyılın başına kadar (İustinianos devri 527-565) geçen dönem içinde gelişen sanata “Erken Hristiyan Sanatı” adı verilir. Bu sanat sonraları “Bizans Sanatı” adını almıştır. Hristiyanlıkta gerek konu gerek teknik açıdan ikon gelişimini Bizans'da sürdürmüş ve 8. yüzyılda ortaya çıkan ikon kırıcı harekete kadar da kendine has özelliğiyle devam etmiştir³³. Genel olarak ikon sanatı kutsal ve sembolik formlarıyla Hristiyanların mistik duygularını artıran bir sanat olarak görülmüştür³⁴.

2-İkonun Kaynağı ve Pagan Etkileri

Hristiyanlığın ilk resimleri belirli dini sembollerle ifade biçimi olarak katakomplarda görülmüştür. İkonlar ilk yüzyıllardan başlayarak 8. yüzyıla kadar kendine has konuların zenginliği, tarzı ve tekniği ile varlığını devam ettirmiştir. Dini konuları betimleyen ikonlara kiliselerde önemli derecede yer verilmiştir. Aynı zamanda mozaik süsleme sanatına da içerik oluşturmuştur. Hristiyanlar için sürekli

³¹ Bizans (Byzantion) eski bir Yunan kenti olup 330 yılında Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti olarak ilan edilmiştir. Adı da kurucusu Konstantinos'a binaen Konstantinopolis olmuştur. Bizans uygarlığı varlığını 4. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Son dönemlerinde bir boğaz devleti şeklinde olup Anadolu, Suriye, İran, Mısır, Kuzey Afrika, İtalya, Balkanlar gibi uygarlıklardan etkilenmiştir. (Bkz. Anadolu Medeniyetleri II, 137).

³² Bkz. Tansuğ, 57-60; Doğan Kuban, Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, 63-66.

³³ Bkz. Kuban, 58.

³⁴ Bektaş - Akkaya, 40.

gelişimine devam eden ikonların ilk örneğinin ortaya çıkmasına dair bazı efsanevi bilgiler vardır.

İsa figürünün mucize olarak ortaya çıktığına inananlara göre; İsa çarmıha götürülürken terini silmiş ve sureti terini sildiği kutsal mendile çıkmıştır. Bu mendili Edessa (Urfa) kralına yollamıştır. Daha sonra bu mendil şehrin girişindeki sur kapısının üstündeki bir nişe konulmuş ve niş örtülerek kapatılmıştır.

Yıllar sonra bu mendil buradan da piskopos Evalios tarafından mucizevî olarak bulunmuştur. Bu inançta olanlar İsa, Meryem ve aziz ikonlarının oluşumunu tabiat üstü bir hüviyete bağlayıp ikonları kutsallaştırmışlardır³⁵.

İkonların kaynağına dair diğer bir efsanede, ikonların ilk örneğini yapan, İsa'nın öğretilerini yazan Luka'dır. O ilk önce bakire Meryem'in resmini daha sonraları da Petrus ve Pavlus'un resimlerini yapmıştır. Meryem tasviri "Ana Tanrıça" kültü ile bağlantılı olduğu için önemli bir alan oluşturmuştur³⁶. Bu nedenle Luka Hristiyan ressamların ustası olarak kabul edilmiştir³⁷.

İkonların kaynağını, oluşum sürecini, genel olarak, Yunan-Roma geleneğine bağlayan ve olayı farklı açıdan değerlendiren iddialar da vardır. Bu iddiaya göre Mısır'da ve Yunan Roma'da mezar resimleri varlığını devam ettirmiş ve ikonların çıkış noktası olmuştur³⁸. Çünkü Hristiyanlık Suriye, Filistin, Mısır bölgelerinde ortaya çıkmış, buradan Roma ve Anadolu'dan Bizans topraklarına yayılmıştır. Dolayısıyla Hristiyanlar yaşadıkları yerlerdeki kültür ve sanattan bağımsız

³⁵ Bkz. Tayfun Akkaya, Ortodoks İkonları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 19; Zahir Güvemli, Başlangıçtan Günümüze Türk ve Dünya Sanat Tarihi, Varlık Yayınları, İstanbul 1960, 56-57.

³⁶ Cavaros, 57.

³⁷ Başegmez, 8.

³⁸ Bkz. Tansuğ, 77.

kalamamışlar özellikle de Mısır ve Roma başta olmak üzere diğer toplumlardan etkilenmişlerdir.

Mısırlılar'da ölümlerini mumyalama geleneği vardı. Bir insan öldüğünde onun gerçek bir portresi yapılır ve bu portresi de ölen kişiyi ölümsüz yapmak, gelecek insanlara tanıtmak içindi. Mısırlıların yaptığı bu portrelerin, ilk Hristiyanlara örnek teşkil ettiğini, ikonları etkilediğini öne süren görüşler mevcuttur. Nitekim tasvirler de en başta azizleri gelecek kuşağa tanıtmak amacıyla yapılmıştır ki bu uygulamada Mısırlıların mumyalama geleneğine benzetilir³⁹.

Paralel bir benzetmeyi de Artur Wegail yapmıştır. Ona göre; Mısır'ın iki büyük tanrısı olan Osiris ve İzis'in dini, Hristiyanlığı etkilemiştir. İzis'in kollarında oğlunu taşır bir vaziyette birçok heykelleri ve resimleri yapılmıştır. Ona göre Hristiyanlığın oluşmasından sonra bu resimlerdeki kişiler, Meryem ve İsa'ya dönüştürülmüştür⁴⁰.

Bazı yazarlar da ikonların, putperest Romalıların krallarının resimlendirilmesiyle ilgili benzerliğe dikkati çekmiştir. Onlara göre, Romalıların imparator tasvirlerine olan aşırı saygı gösterileri, Hristiyanların ikonlara olan bağlılıkları, saygılarına benzerlik arz eder. Ahşap tapınakları yerine, Hristiyanlar da kiliseler yapmış ve buralarda mozaiklerle, ikonlarla döşenmiştir⁴¹. Roma İmparatorluğu sanatı geleneği, Hristiyan sanatını etkilemiş, pagan çağ motifleri farklı bir içerikle işlenmiştir.

³⁹ Nilay Yılmaz, Ayasofya Müzesindeki İkonlar Kataloğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, I/2.

⁴⁰ Arthur Wegall, Hristiyanlığımızdaki Putperestlik, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002, 61.

⁴¹ Bkz. Başeğmez, 10; Tansuğ, 77-83.

3. İkonoklazm Hareketi

726-843 yılları arasında Bizans İmparatorluğunda dinsel bir tartışma meydana gelmiştir. Bu tartışma Bizans İmparatorluğunda gerek toplumsal hayatı gerek dini hayatı gerekse sanatını büyük ölçüde etkilemiştir⁴². İkonoklazm hareketi olarak tarihe geçen bu dönem kutsal resimlere tapınmaya karşı yapılan mücadelenin bir adıdır⁴³.

İkonoklazm (ikona-kırıcılık), Yunancada eikon (resim-simge) ve kloa (kırmak ya da yıkmak) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş, imgelerin yok edilmesi⁴⁴ yerleşmiş geleneklere karşı çıkararak, azizlerin resimlerini parçalama anlamlarına gelir⁴⁵. Genel olarak ikonoklazm hareketi en başta ikonlara karşı tapınmaya sonraları mum yakma gibi adetlere ve Meryem ve azizler kültürüne karşı bir tepki hareketi olarak ortaya çıkmıştır⁴⁶.

a. İkonoklazm Öncesi Döneme Genel Bakış

M.S. 313 yılında Konstantin Milan Fermanını yayınlamış⁴⁷ ve Hristiyan Kilisesini devlet içinde bir güç olarak tanıyarak, Hristiyanlara inanç ve ibadet özgürlüğü sağlamıştır. Bu sayede Hristiyanlar eziyet gördükleri dönemlerindeki hallerinden sıyrılarak, dinlerini yaşayacağı rahat bir ortama kavuşmuşlardır. Bu serbestlikte ikonların kaderini de belirlemiştir. Hristiyanlık serbest hale geldikten

⁴² John Lowden, “İkon mu, Put mu ? İkonakırıcılık Tartışması”, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, (Çev: Deniz Hakyemez), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1998, 208.

⁴³ James Hastings “Iconoklasm”, Encyclopedia of Religion and Ethics (E.R.E.), Hymns-Liberty, Edinburg 1994, VII/78.

⁴⁴ Bkz. Lowden, 214.

⁴⁵ Redhouse Sözlüğü “Iconoklazm”, 480.

⁴⁶ Eroğlu, Doğu..., 392.

⁴⁷ Bkz. Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 22.

sonra günden güne ikonların yapımı ve ikonlara olan bağlılık artmıştır⁴⁸. Kiliseler, manastırlar ikonlarla süslenmiş, imparatorun sarayından insanların evlerine kadar ikonlar yerleştirilmiştir⁴⁹.

Bazı Hristiyanlar Kiliselerin duvarlarını süsleyen İsa ve Meryem'in tasvirlerine kuvvetli bir bağla bağlanmışlardır. Onlar ikonlara karşı canlıymış gibi hürmet ederek onlara tapınmaya başladılar. Bu şekilde davranan ikon sevenler, resimleri, kutsal olayları simgeledikleri ve akılda tutmaya yardımcı oldukları için yararlı görüyor ayrıca okuma-yazması olmayan Hristiyanları eğitmek için ikonların gerekli olduklarına inanıyorlardı. Onlar, yazılar okuma yazma bilenler için neyse resimlerin de okuma bilmeyenler için aynı görevi gördüğünü ileri sürüyor ve bu düşüncelerini halka yayıyorlardı⁵⁰.

Özel olarak korunan ikonların, önünde dua ediliyor ve secde yapılıyordu. Bu sevgi öyle ilerlemişti ki ikonların ülkeleri koruyan mucizevî yönünün olduğuna inanılıyor ve doğüstü gücü olan resimler olarak değerlendiriliyordu⁵¹. Buna bağlı olarak zamanla ikonlara ibadet etmek, hizmet etmek bir gelenek halini aldı. Diğer taraftan ikon sadece bir “tasvir” olmaktan çıktı ve İsa'nın Meryem'in yerini aldı⁵².

Bu akım zamanla karşıtının oluşmasına neden oldu. Bu şekilde düşünen, ikonları seven ve savunan Hristiyanların karşısında ikonları onaylamayan ve ikonlara karşı çıkan Hristiyanlar seslerini yükseltmeye başladı. İkonlara karşı çıkanlar, Tanrı'nın evinde Kutsal Kitap'ın suçladığı oyma resimlere ve dinsizlerin putlarına benzeyen hiç bir şey olmamasını istiyorlardı. Çünkü onlara göre, yeni

⁴⁸ Gombrich E.H., Sanatın Öyküsü, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979, 133-135.

⁴⁹ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi III, Kabalcı, İstanbul 2003, 71.

⁵⁰ Eliade, Dinsel..., III/71.

⁵¹ Eliade, Dinsel..., III/71.

⁵² D.T.A., II/ 323-324.

Hristiyan olmuş zavallı puta tapanlar kiliselerde bu çeşit heykellere, resimlere yönelirse eski inançlarıyla yeni öğreti arasındaki ayrımın farkında olamazlardı⁵³. Bu şekilde düşünenlere yani dinsel amaçlarla yapılmış tüm imgelere, suretlere ve ikonlara karşı olanlara ikonoklast, ikon aleyhtarları, tasvir kırııcıları adı veriliyordu⁵⁴.

İkonoklastlara göre, İsa'ya, Meryem'e, azizlere saygı göstermek ve tapmak doğrudur ancak onların yerine ikonlara tapmak yanlıştır. Bir ikon, sadece tasvir edilebilir bundan öteye geçilemez. O halde ikonlara hürmet göstermek, adak sunmak, karşısında ibadet etmek yanlıştır ve bir Hristiyan'a yakışmayan bir davranıştır⁵⁵.

Özellikle Hristiyanlığı Musa dininin devamı gibi gören Hristiyanlar, ikon sevenlere karşı tepki göstermiştir. Halk ikon taraftarları ile ikon karşıtları olarak ikiye ayrılmış ve Hristiyan âleminde ki bu iki köklü ayrım Bizans'ı derinden etkileyen ileride bahsedeceğimiz ikonoklazm hareketinin çıkmasına neden olmuştur⁵⁶.

Hristiyanlık tarihinde etkisi göz ardı edilemeyecek ikonoklast fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan pek çok neden gösterilmektedir. Nedenlerin en başında, ikonlara olan saygının aşırılığa kaçması, ikonlara mucizevî özellikler yüklenmiş olması ve adeta putperestlerin puta taptıkları gibi ikonlara tapınılması gelir. Özellikle Anadolu'ki Hristiyanlar resmin, Tanrı'ya tapma aracı yapılmasına karşı olmuşlardır⁵⁷.

⁵³ Gombrich, 133-135.

⁵⁴ Arseven, II/772.

⁵⁵ D.T.A, II/324.

⁵⁶ M.S. İpşiroğlu, İslam'da Resim Yasağı ve Sonuçları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 16.

⁵⁷ Anadolu Medeniyetleri II, 142.

Hristiyanlar arasında ikon karşıtlığının bir başka nedeni ise, Anadolu ve çevresinde tasvirlerden uzak olan Museviliğin etkileridir. Bununla beraber 7. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla ilerleyen İslamiyet yayılarak Anadolu'nun güneyini etkilemesi de⁵⁸ Hristiyanlar arasında ikon karşıtlığının ortaya çıkmasının nedenleri arasında sayılmaktadır.

İkonoklast hareketini tek bir nedene bağlayamayız. Bu dönem üzerinde çalışma yapanlar taraflı yorumlar yapmışlar ve bu yorumlar ikonoklazmın ortaya çıkışını sınırlandırmıştır. Bazıları bu hareketin sadece dini nedenlerle olduğunu iddia ederken bazıları da imparatorun siyasi emellerine dayandırmıştır⁵⁹. Bazıları da daha önce ifade ettiğimiz gibi ikonoklazm hareketine genel bakarak İslam ve Yahudi dininin etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Anlaşılan o dur ki, ikonoklast hareketin dini, siyasi, hukuki, ekonomik, toplumsal, kültürel ve dışardan gelen etkilerle birçok nedeni vardır⁶⁰. Bu bağlamda siyasal ve toplumsal nedenler göz ardı edilirse ikon kırıcılık tam olarak anlaşılmaz⁶¹.

İşte bu gibi etkiler ikonoklastların ikona karşı olmalarına katkı yapmıştır. Bu dış nedenler yanında Hristiyanlığın iç dinamikleri de ikon karşıtlığında rol oynamıştır. Hristiyanların kutsal kitapları arasında yer alan Eski Ahit'te On Emir yer almaktadır. "On Emir"nin ikincisi şöyledir: "Kendin için oyma put, yukarda olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiçbir suretini yapmayacaksın, onlara eğilmeyeceksin ve onlara tapmayacaksın"⁶². Eski Ahit'te yer alan bu suret yapma yasağı ikonoklastların öne sürdüğü savunma mekanizması

⁵⁸ Bkz. Anadolu Medeniyetleri II, 142; Tansuğ, 61.

⁵⁹ Bkz. Çelik 83; Ostrogorsky, 317-319; Vasilev, 150-151.

⁶⁰ Bektaş-Akkaya, 77.

⁶¹ Bkz. Eliade, Dinsel..., III/73.

⁶² Bkz. Çıkış, 20/4-5; Tesniye, 5/8-9.

olmuştur. Bunun yanında Yeni Ahit'te geçen “hiç kimse Tanrı'yı görmemiştir”⁶³ ifadesini de öne süren ikonoklastlar, İsa'nın sadece insanlık tarafını resmedilemeyeceğini çünkü İsa'nın aynı zamanda bir Tanrı olduğunu dile getirirler. Buna paralel olarak ikonoklastlar, İsa'nın tanrılığını, insani yönünden ayıramadığımız için sadece İsa'nın tanrılığını resmedilmesinin mümkün olduğunu savunurlar. Buradan hareketle ikonoklastlar ikonların 451 Kadıköy Konsilinde geçen İsa'nın tanrılık ve insanlık yönlerinin bir arada birbirine karışma olmadan bulunduğu fikrine aykırılık teşkil ettiğini ifade etmişlerdir⁶⁴.

Suret ile ilgili On emir de geçen ifadelerden dolayı bazı Hristiyanlar, kutsal resimlere saygı gösterenleri, onlara tapanları putperest olarak değerlendirmişlerdir. Kısacası ikon karşıtlarına göre ikonlar birer put niteliğindeydi⁶⁵. Onlara göre ikonlara saygı göstermek, ve tapınmak Hristiyanlığa uygun değildi.

İkona karşı olan Hristiyanlar neden böyle düşündüklerini açıklarken ikon sevenler de kendilerini savunuyor, ikonlara bağlı olmanın hiçbir sakıncası olmadığına dair gerekçelerini öne sürüyorlardı.

İkon sevenlerin kendilerini savunmasını John Lowden üç kategoride ele almıştır. Birincisi “imgelerin kullanım amacına ilişkindi. Din adamları insanların bu imgelere yalnızca saygı gösterdiklerini, imgelerin kendi içinde kutsal olduklarına inanmadıklarını, imgelerin, saygının sunulduğu kutsal kişiyi temsil ettiğine inandıklarını öne sürüyorlardı”. İkinci olarak O, geleneği örnek göstermektedir. İkon taraftarları dinsel resimlerin İncil kadar eskiye dayandığını savunuyorlardı. Zira 7.

⁶³ Yuhanna, 4/12.

⁶⁴ Kürşat Demirci, Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2005, 73-74.

⁶⁵ Ulf Abel, “İkonların Teknolojisinde İlahi Olanın İkona İmgesi”, İkonalar, (Çev. Ali Özdemir), Kitap Yayınevi, İstanbul 1999, 12.

yüzyıla ait olduğu sanılan Evagriosun imzasını taşıyan Aziz Penkratios'un Yaşamı adlı metinde şu bilgiler yer alır: Kutsal Havari Petrus ressam Yusuf'u yanına çağırır ve ondan İsa'nın resmini yapmasını ister. Onun amacında İsa'nın suretini görenle inançlarına daha sıkı bağlanmalarını ve İsa'nın öğrettiklerini daima hatırlamalarını sağlamaktır. Genç ressam kendisinden istenileni yapar ve her resmin altına isimlerini yazar. Bu uygulamada Kudüs'ten Antakya'ya kadar yaygınlaşmıştır. Havari Petrus da meleğin Meryem'e müjde getirmesinden, İsa'nın göğe yükselişine kadar İsa'nın yaşamını resimlendirilmesini bu resimleri bütün kiliselerde donatılmasını sağlamıştır. Zamanla herkes bu resimler panolara aktarılmış ve piskoposlar aracılığıyla da kiliselerin en güzel yerlerine asılmıştır. Bu gibi öykülere dayanılarak oluşturulan sav, daha sonra dikkatle seçilmiş sözcüklerle, 787'de İznik'te olduğu gibi Kilise konsili tarafından alınan kararlara uygun olarak yeniden belirlenecektir”⁶⁶.

Aziz Basileius, kilise babalarının kiliseleri kutsal imgelerle süslediklerini, ikonları gördüklerinde çok sevindiklerini vurgulayarak geleneği ön plana çıkaran görüştedir. İkon sevenlerin son savı da ikonun içeriğini oluşturan şeyin tanımı konusundadır. Onlar, Aziz İoannes'i referans göstererek kutsal resimlere karşı çıkmanın, Tanrı'nın edimlerine karşı çıkmak demek olduğunu söylemişlerdir⁶⁷.

İkon tartışmalarında gündemi bir hayli meşgul etmiş bir konu da, Tanrı'nın resmedilip resmedilmeyeceğiydi. İkon yanlıları Tanrı'nın İsa şeklinde insanlaştığını ve bu şekilde kendisinin resmedileceğine izin verdiğini düşünüyorlardı. Bunun aksine ikon karşıtları Tanrı'nın her yerde olduğu için onu resimlere dökmek, onu bir yerdeymiş gibi algılamaya neden olacağını ve bunun da gerçek Tanrısallığı inkâr

⁶⁶ Bkz. Lowden, 210-211.

⁶⁷ Bkz. Lowden, 211.

anlamına⁶⁸ geleceğini düşünüyorlardı. Bu bağlamda ikon savunucuları, ikonları reddetmenin, Tanrı'nın İsa'da bedenleşmesini inkar demek olduğunu⁶⁹ iddia etmişlerdir.

Böylece Hristiyan alemi iki farklı görüş etrafında tartışmalarını devam ettirdiler. Ancak ikon sevenler ve ikon karşıtları arasında olan mücadele sadece fikri boyutta kalmayıp tarihte derin izler bırakan ciddi tartışmalara dönüşür. Bizans imparatorluğunda meydana gelen “ikonoklazm”⁷⁰ “ikona kırıcılık”⁷¹ “ikon düşmanlığı”⁷², “tasvir kırıcılık”⁷³ olarak adlandırılan bu hareket Hristiyanlığı adeta ikiye bölen bir iç savaşa neden olmuştur. Bazı imparatorlarca devlet politikası haline getirilmiş, ülkenin uzun süre buhrana girmesine sebebiyet vermiştir.

Kısaca ikonoklazm ya da tasvir kırıcılık; imparatorluk iktidarının dini tasvirlerle yapılan ibadeti ortadan kaldırmak, bu tasvirleri yıkmak, yok etmek için gerekli kararları ve tedbirleri almasıdır. Yüzyıldan fazla süren ikonoklast dönem, imparatorların ikon konusundaki fikirleriyle doğrudan ilgilidir. İmparatorlar, tartışmaların seyrini ve ikon konusundaki alınan kararları şekillendirmişlerdir⁷⁴.

⁶⁸ Bkz. Lowden, 211.

⁶⁹ Abel, 12.

⁷⁰ Carlos, M.N. Eire, “Iconoclasm”, The Encyclopedia of Protestantism (E.P), Hans J. Hillerbrad Editör, New York London 2004, II/922.

⁷¹ Gary Vikan, “Bizans Sanatı”, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, (Çev. Deniz Hakyemez-Yurduanur Salman), Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul, ty., 12.

⁷² D.T.A., II/324.

⁷³ Işın Demirkent, “Bizans”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (T.D.V.İ.A.), İstanbul 1992, VI/235.

⁷⁴ Auguste Bailly, Bizans Tarihi, (Çev. Haluk Şaman), Kervan Yayıncılık, İstanbul ty., I/163.

İkonoklazm hareketi olarak tarihe geçen bu dönem 726 yılından 843'e kadar sürmüştür⁷⁵. Biz bu dönemi iki devir halinde inceleyeceğiz. Birinci dönem 726'tan 787'ye ikinci dönem 813'ten 843'e kadar devam etmiştir⁷⁶.

b. I.Devre

İkonoklast çağ, resmi olarak Bizans İmparatoru 3.Leon'un tasvirleri yasaklayan bir fermanıyla başlar. Ancak biz bu devrin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için 3.Leon'dan önceki yakın tarihe kısaca bakacağız. Böylece ikonoklazm hareketinin tarihte hangi koşulların kesişmesiyle ortaya çıktığını tespit edeceğiz.

Bizans imparatorluğunda 711 yılında tahta geçen imparator Filippikus (Philippiskus) (711-713) önceki dönemlere göre farklılık arz eder. Filippikus, adını bir döneme veren ikonoklazm hareketinin habercisi niteliğinde bazı uygulamalar yapmıştır⁷⁷.

Monofizit⁷⁸ görüşlere sahip olan imparator Filippikus, 6. Ökümenik Konsil'in kararlarını ve monofizitizmin geçerli olduğunu ilan etmiştir. Filippikus bunun yanında fiili uygulamalara gitmiş ve 6.Ökümenik Konsili tasvir eden resmi yerinden kaldırarak imparatorun ve Patrik Sergios'un resimlerini astırmıştır⁷⁹. Bu uygulamalar ikonoklazmın habercisi olmuş ve gelecekteki imparatorlara da örnek teşkil etmiştir.

İmparatorun dini resimlerin yerine saray hanedanının resimlerini koyması Roma'dan ciddi tepki almasına neden olmuştur. Zira Papa Constantinus, ikonoklast

⁷⁵ G.Barker, O'nun İzinde, Zafer Matbaası, İstanbul 1985, 78.

⁷⁶ Bkz. Eliade Dinsel..., III/78.

⁷⁷ Mehmet Çelik, Siyasal Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri, Akademi Kitapevi, İzmir 1999, 75.

⁷⁸ Monofizit tek tabiat demektir. Hz İsa'da ilahi ve insani yönün birleşerek tek tabiat olduğu anlamına gelir. (Bkz. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara 1997, 303).

⁷⁹ Georg Ostrgorsky, Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, 142-143.

düşüncelere karşı olduğunu yazan bir mektubu imparator Filippikus’a göndermiş ve ülkesinde imparatorun resmini kaldırmıştır. İmparatorun konsili temsil eden resimleri İstanbul’da yasaklamasına karşın Papa da buna karşılık olarak konsilin resimlerini kiliselere astırmıştır. İmparator ve Papa arasındaki bu gerginlik ikonoklazm hareketinin bir göstergesiydi. Bir yandan bu sorunla uğraşan imparator diğer yandan da Bulgarların ve Arapların istilalarıyla uğraşmış ve bu olumsuzluklar ülkede ki istikrarı sarsmış ve onun tahttan indirilmesine neden olmuştur⁸⁰.

Filippikus’tan sonra tahta geçen Anastos Roma ile barışı, huzuru sağlamak için konsilin tasvirlerini yerine koydurmuştur. Anastas’ın ardından Theodosios tahta geçmiş⁸¹ ancak o da kısa bir süre sonra tahtını ikonoklast dönemin başlatıcısı olarak kabul edilen 3.Leon’a bırakmıştır⁸².

Bizans İmparatoru 3.Leon (717-741) tahta geçtiğinde birçok sorunla boğuştu. Bir yandan dini ve siyasi tartışmalar devam ederken diğer yandan İstanbul tehlikeydi. Araplar tarafından tehlikeye giren şehir yardımlarla tehlikeden uzaklaştırıldıktan sonra 3.Leon, dini meselelere yoğunlaşarak reform hareketlerine girişti⁸³.

3.Leon zamanında kilise hem maddi açıdan hem manevi olarak güçlü bir varlığa sahipti⁸⁴. Zaten ikonlar manastırlardan destek alıyordu. İkonların yapımı ticari olarak manastırların gücüne güç katmıştı. Bu güç mali yükümlülükleri olmadıkları için sürekli büyüyordu. Adeta onlar “devlet içinde devlet olmuşlardı.”⁸⁵

⁸⁰ Bkz. Ostrgorsky, 143; Çelik, 76-77; Ertuğrul, C.1, S.2, 55.

⁸¹ Bailly, I/152-153.

⁸² Bkz. Çelik, 77.

⁸³ Çelik, 77.

⁸⁴ Levtchenko, 125.

⁸⁵ Bkz. Çelik, 90.

Bununla beraber verimli topraklara sahip olan kilise, toplumun ekonomisini de etkiliyordu. Kilisenin bu denli güçlü olması imparatorluğun durumunu tehlikeye soktuğu söylenebilir. İşte devlet ile kilise arasındaki bu potansiyel gerginlik, ikonoklazm tartışmalarında net olarak kendini hissettirmiştir⁸⁶.

Nihayet 3.Leon resmen farklı kaynaklara göre 725⁸⁷, 726⁸⁸, 730⁸⁹ tarihlerinde ikonlara tapınmanın putperest bir adet olduğunu açıklayan ve kilisedeki tüm ikonların tahrip edilmesini emreden bir ferman yayınladı⁹⁰. Bu fermana uygun olarak resim ve heykellerin tapınanların öpemeyeceği kadar yüksek yerlere konulmasını emretti. Tasvire karşı olduğunu açıklayan konuşmalar yaptı. Tasvirler kültünün yanlışlığını insanlara anlatmak ve ikna etmek için vaazlar verdi. Bütün bu uygulamalardan anlıyoruz ki 3.Leon’un kendisini sadece imparator olarak değil aynı zamanda başrahip olarak görüyordu⁹¹.

İmparator 3.Leon, resimleri yasaklamasından sonra fiili olarak bazı uygulamalara ağırlık verdi ve bu bağlamda halkın taptığı resimleri heykelleri ortadan kaldırdı. Örneğin subaylardan birine imparatorluk kapısındaki İsa tasvirini söktürdü. Ancak halk ayaklandı ve o subayı öldürdü⁹². 3.Leon’nun bu şekildeki eylemini bazı şairler şu şekilde dile getirmişlerdir. “ İmparator Mesih’in hiçbir şey ifade etmeyen ve dünyevi aletlerle yapılan tasvirlerine asla iltifat göstermedi. Mukaddes kitaplar

⁸⁶ Bkz. Levchenko, 125.

⁸⁷ Bkz. Hasting E.R.E., VII/78; Adnan Turani, Dünya Sanat Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları Ankara 1983, 188.

⁸⁸ Bkz. Levchenko, 125; Ertuğrul, “İkona”, 5; Ostrogorsky, 148.

⁸⁹ Bkz. Lowden, 215.

⁹⁰ Bkz. Lowden, 215; Eliade, “İkonoclasm”, E.R., VII/1.

⁹¹ Bkz. Ostrogorsky, 151.

⁹² Bkz. Ostrogorsky, 151.

zaten bunu emretmiş midir? 3.Leo, oğlu Konstantin’le birlikte, kral kapısının üzerine, inananların izzeti olan üç kere kutsanmış haçı yerleştirdi”⁹³.

3. Leon’un İsa’nın resimlerini kaldırmasına karşı sessiz kalmayan ve kendi inancını savunan halk, imparatorla karşı karşıya geldi. Bu kişilerden bazıları da imparator tarafından öldürüldü ve bu da 3.Leon’un itibarının derinden sarsılmasına neden oldu.

İmparatora karşı tepkiler gittikçe arttı ve İstanbul, Yunanistan ve Suriye’de ikon taraftarlarının başlattığı çeşitli ayaklanmalar oldu. Bunun üzerine bütün putların ortadan kaldırılması kararını alan Leon’a ordu da taraf oldu. Birçok papaz, keşiş, dindar kadın imparatorun buyruğuna büyük bir öfkeyle karşı koydular ve böylece iki taraf arasında da şiddetli çekişmeler baş gösterdi ⁹⁴.

Bu olaylar devam ederken 3.Leon’a Anadolu piskoposlarının temsilcisi ve kilisedeki ihtiyar cemaatin önderlerinin en saygıdeğeri olarak görülen devrin ünlü teologu Aziz İoannes⁹⁵ tarafından sert bir tepki geldi. İoannes, sadece tepkide kalmayarak ikonoklastlara karşı üç bölüm ya da “söylev”den⁹⁶ oluşan incelemesini halka anlatarak geniş yankılar oluşturdu. Bu eserinde, tasvirlerle ibadetin putçulukla ilgisi olmadığını savunuyordu. İsa’nın tasvirini de Tanrı’nın insanda bedenleşmesine dayandırarak açıklıyordu⁹⁷. O imparatora hitaben şu açıklamaları yaptı:

“Kiliseye yasalar yapmak hükümdara düşmez, sana (kutsal) sözü (Kelam’ı) hükümdarlar getirmedi, havariler ve nebiler, papazlar ve din bilginleri öğretti.

⁹³ Demirci, 65.

⁹⁴ G.Barker, 78-79.

⁹⁵ A.A.Vasiliev, “Halife II.Yezid’in İkonakırıcı Fermanı”, Sanat Dünyamız, Bizans Özel Sayısı, Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul ty., 244.

⁹⁶ Bkz. Ernest Barker, 115.

⁹⁷ Ostrogorsky, 152.

Hükümdarların ilgilenecekleri konu, siyasal iyiliktir; kilise düzeni, ancak papazlarla din bilginlerinin karışacakları bir sorundur ve bu⁹⁸ kardeşler, bir haydutluk eylemidir”.

“Ey Kral, gündelik yaşayışımızla ilgili şeylerde sana boyun eğriz. Mallarımızı haraçlar ve vergiler ve hediyeler halinde sana veriz, fakat kiliseye ilişkin konular da, kelimeleri bize öğreten ve kilise yasasını yapmış olan ruhanilerimiz var. Kutsal perdelerimizin bizim için bıraktığı sürekli sınırları değiştirmeyiz. Gelenekleri aldığımız gibi koruruz. Eğer kilisenin yapısını küçük bir şeyde bile olsa bozarsak, bütün yapı çok geçmeden çöker. Fakat kilisenin imparatorluk fermanıyla idare edilmesini aklım almaz. Kilise, babaların yazılı ve yazısız gelenekleriyle yöneltir. Nasıl İncil bütün dünyada herhangi bir yazı olmadan öğretilmişse onun gibi Tanrı’yı ve azizleri tasvirlerle temsil etmemiz de dualarımızda yüzümüzü Doğu’ya çevirmemiz de, öylece bütün dünyada bir gelenek olarak bize kadar gelmiştir”⁹⁹. Aziz İoanes’in bu sözleri geniş bir etki yarattı ancak 3.Leon’u fikirlerinden döndüremedi.

3.Leon’un ikon karşıtı olmasının temelinde İslam etkisinin olduğunu iddia edenler olmuştur. Onlara göre 3.Leon, Emevi Halifesi 2.Yezid’in (720-724) 721 yılındaki tasvir kırıncı emirnamesini¹⁰⁰ öğrenmiş ve kendine örnek almıştır¹⁰¹.

Bu konuda Aziz İoannes 787 yılındaki İznik Konsilinin beşinci oturumunda okuduğu metni örnek verebiliriz. İoannes, ikonoklazma hareketinin neden ve niçin ortaya çıktığına dair yazdığı metni üyelerin huzurunda okumuş ve 3.Leon’nun

⁹⁸ İkonoklastların eylemini kast ediyor.

⁹⁹ Bkz. Ernest Barker, 115-116.

¹⁰⁰ Demirci, 63.

¹⁰¹ Andre Grabar, “Resim Düşmanlığı”, Bizans Özel Sayısı, Sanat Dünyamız, Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul ty., 240.

faaliyetlerini 2.Yezid'in etkisine bağlamıştır¹⁰². İoannes 2.Yezid'in kolay etkilenebilen bir insan olduğunu ve onun Tabariye'de yaşayan, kilisenin amansız bir düşmanı olan Tesarakontapekhys adındaki büyücüden etkilendiğini açıklar. Büyücü 2.Yezid'in yanına gider ve ona dediklerini yaptığı takdirde kırk yıl daha hükümdarlığını devam ettireceğini söyler. 2.Yezid ise, büyücünün nasihatlerini yerine getireceğini söyler. Bunun üzerine Yahudi büyücü, 2.Yezide'e hiç vakit kaybetmeden ülkenin her tarafına, Hristiyanların bütün kiliselerinde, kumaş, mozaik, duvar ve ya kutsal eşyalar üzerine işlenmiş ne kadar tasvir varsa hepsini ortadan kaldırılmasına dair emirname yayınlatmasını söyler. 2.Yezid söylenenleri yapar ve ülkesindeki kutsal ikonları ve diğer suretleri imha ettirmesini emreder.¹⁰³

Bazı iddialara göre ise 3.Leon, Müslüman Araplarla karşılaşarak Müslümanlık inancı konusunda bilgi edinmiş ve kendi kilisesinde reform yapılmadıkça Ortadoğu'nun Müslüman olmasından endişelenmiştir. Bu etkenlerin yanında bazı iddialara göre de 3.Leon imparatorluk gücünü artırmak ve din adamlarının nüfusunu azaltmak için ikonoklast girişimler yaptığı öne sürülmüştür¹⁰⁴.

Bu konuda Kürşat Demirci'de şu açıklamaları yapar: Hristiyanlar tarafından mucize gösterdiğine inanılan ikonlar, halkın manastırlarda örgütlenmesine neden oluyordu. Manastırlar imparatorun otoritesine girmek istemiyorlardı. Manastırlardaki din görevlilerin askerlikten muaf oluşu, vergi ödememeleri ve bazı toprakları elinde bulundurmaları olumsuzluk çıkarıyordu. Bütün bunlar göz önüne alındığında imparator 3.Leon'nun tasvir yasaklamasındaki temel neden, merkezi otoritenin

¹⁰² Demirci, 63.

¹⁰³ Vasiliev, Halife..., 244-245.

¹⁰⁴ Bkz.G.Barker, 79.

sarsılmasına engel olmak ve imparatorluğun kiliseye egemen olmasını sağlamak isteği yatar¹⁰⁵.

3.Leon'un ikonlara başlattığı karşı hareket oğlu 5. Konstantin (741–775) zamanında da yoğun bir şekilde devam etmiştir. 5. Konstantin tahta çıktığı zaman babasının izinde yürümeye başlamıştır. Ancak Artabastas, 5. Konstantin'e tuzak kurarak iktidarı ele geçirmiş ve tasvir kırıncı harekete son vermiştir. Yalnız bu çaba sönük kalmış ve kısa süre içinde 5. Konstantin iktidarı tekrar ele geçirmiştir.

İkon karşıtı olan imparator 5. Konstantin tahta geçtiğinde ikonoklast fikirlerini hukuki ve dini açıdan temellendirip amacını bir an önce uygulamak istiyordu. Babası 3.Leon tasvir yasağını hukuki olarak kabul ettirdiği gibi kendisi de tasvir yasağını kiliseye kabul ettirmek istiyordu. Hedefini gerçekleştirmek için de Konsil düzenlemeye çalıştı ve Konsilin istediği sonuçları alabilmesi içinde alt zemini hazırladı. Bir yandan piskoposluk makamına tasvir yanlısı olmayanları atıyor, bir yandan da ülkede propaganda ve yayın faaliyetlerini düzenliyordu¹⁰⁶.

Bizatihi imparator, toplanacak olan konsilin kararlarına yön verecek makaleler yazdı. “Aziz İoannes gibi, İsa tasvirini, Khristos (İsa) ‘un insan olması ile izah edecek halaskarın beşeri vücudu içinde tasvirini onun insanlaşmasının realitesi ve tamlığının bir teyidi addeden tasvir taraflarına mukabil Konstantinos tasvirinin imkanını inkar ve reddetmektir”¹⁰⁷. İmparator, böyle yazılarıyla Aziz İoannes’in görüşlerini etkisizleştirmeye çalışıyordu.

¹⁰⁵ Demirci, 64.

¹⁰⁶ Bkz. Ostrgorsky, 159

¹⁰⁷ Ostrgorsky, 160.

Nitekim 10 Şubat 724 yılında Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde Hereia'daki imparatorluk sarayında konsil toplandı¹⁰⁸. Konsilde Mesih'in tasvir edilip edilemeyeceği tartışıldı. Konsilin hazırladığı metnin bir kısmı şöyledir: "Kutsal kitaplara ve din ulularına dayanarak Mukaddes üçlü adına oy birliğiyle ilan ederiz ki, ressamların melun sanatıyla, herhangi maddeden olursa olsun yapılmış bütün resimler kutsal kiliseden lanetle uzaklaştırılacak, atılacak ve kovulacaktır. Bundan sonra her kim böyle bir şeyi imal etmeye, ona tapmaya, ya da onu bir kilisede veya özel bir evde teşhir etmeye veya gizli olarak elinde bulundurmaya cüret ederse, piskopos ya da rahip azledilecek, keşiş ise ya da kilise mensubu değilse aforoz edilecek ve Tanrı'nın hasmı ve din ulularından aktarılan doktrinlerin düşmanı olarak devrin kanunlarının tayin ettiği cezaya çarptırılacaktır"¹⁰⁹.

İmparator 5. Konstantin aldığı kararları uygulamak için üç aşamalı bir planı eyleme geçirir. Bunlardan birincisi devletin kararlarına kamuoyu desteği sağlamak için ikonoklast fikirleri yaymak ve halkı ikonkırıcılığa yöneltmektir. Bunun için de kilise ve devlet bir olup insanlara ikonlara ibadet etmeyeceklerine dair yeminler ettirildi ve ikonlara karşı ciddi bir şekilde yok etme faaliyetine gidildi. Resimler, heykeller, mozaikler sanat değerine bakılmaksızın yok edildi. yok edilemeyen ikonların üzerleri badana yapıldı. İkonlara tapmaktan vazgeçmeyenler ise acımasızca öldürüldü¹¹⁰.

5. Konstantin, planının ikinci parçası ikonoklast fikirlere olumsuzluk yaratan fiziki görüntüleri tamamen yok etmektir. Adeta puthane haline gelen kilise ve manastırlar eski saf haline dönüştürülmesi için ikonlar tamamen yok edilecek, hiç

¹⁰⁸ Bkz. Ostrogorsky, 160; A.A.Vasilev, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara 1943, 327.

¹⁰⁹ Bkz.Bailly, 171; Vasilev, Bizans..., 327.

¹¹⁰ Bkz. Çelik, 103-104; Bailly, 172.

kimse ne kilisede ne de evde tasvirler bulundurmayacaktı. Sonuçta Kilise ve manastırdaki ikonlar kaldırıldı ve doğa resimleriyle süslendi¹¹¹.

Üçüncü olarak da manastırlar ve keşişlik müessesesi ıslah edilecekti. Dini bir kurum olan manastırlar, devleti askeri ve ekonomik yönden olumsuz etkiliyor ve iç huzuru bozuyordu. Ülkenin de istikrarı elzem olduğu için manastırların çoğu kapatıldı ya da kamu binaları haline getirildi. Bu sert, tavizsiz politika rahiplerin günlük yaşantı şeklini de etkiledi. Rahipler halk gibi giyinmeye, bazıları da evlendirilmeye zorlandı¹¹².

Tasvir taraftarlarına karşı yapılan mücadele keşişlere karşı da bir savaş niteliğinde oldu. O kadar ki sadece tasvir yanlısı olduklarından değil, keşiş oldukları için yaşayışlarından vazgeçmeye zorlandı¹¹³.

İmparatorun sert, acımasız hareketlerinden dolayı ülke büyük bir kriz büyük bir buhran atlatıyordu. Bu işkencelerden kaçmak için birçok Hristiyan göç etmek zorunda kaldı¹¹⁴.

Bütün bu olaylardan anlıyoruz ki 5. Konstantin de ikonlara, ikon sevenlere, ikona ibadet edenlere, manastırlara, kiliselere karşı ciddi, sert bir tarzda mücadele etmiş babası gibi ikonoklast hareketi yaşatmıştır.

5. Konstantin'in ardından 4. Leon (775-780) küçük yaşta tahta geçti. 4. Leon'un tasvir yanlısı karısı İren'in etkisiyle, ikon karşıtlarına nazaran daha ılımlı duruşu vardı. Zaten ölümünden sonra oğluna vekil olan İrene tahta geçti ve hükümeti

¹¹¹ Bkz. Bailly, 172; Ostrogorsky, 161.

¹¹² Vasiliev, Bisans..., 329.

¹¹³ Bkz. Bailly, 178; Levchenko 173.

¹¹⁴ Çelik, 107.

eline aldı¹¹⁵. İrene'nin amacı ikon yanlısı olduğu için ikonları yasaklayan konsil kararlarını bir başka konsille geçersiz kılmak böylece tasvirleri yeniden canlandırmaya çalışmaktı. 754 yılında tasvir kırıncı kararları tarihe gömmek için bir ökümenik konsil için hazırlıklara başladı. Konsil 786 yılında Aziz Havariler Kilisesinde toplandı. Lakin toplantıda karışıklık çıktı ve askeri müdahaleler sonucu toplantı dağıldı¹¹⁶. Kararlı olan İrene, konsile engel olan askeri birlikleri bir bahane olarak şehirden uzaklaştırdı, sonunda 24 Eylül 787 yılında İznik'te yeni bir konsil toplandı. Sonuç itibariyle konsil babaları, azizlerin yapılan kültün meşruiyetini kabul etti¹¹⁷. Buna ek olarak konsil ikonoklast kitapların yok edilmesini kararlaştırdı. Aziz İoannes'in görüşlerini temel alan konsil tasvir sorununu "kurtuluş" ile özleştirerek ibadetin resimlere değil resimdeki kutsal kişilere olduğunu ilan etti¹¹⁸.

Sonuç itibariyle tasvirler konusu konsilde şu şekilde açığa kavuşturuldu: "Resimlerin sadece kutsal yapılarda, kiliselerde bulunması ve dini ayin için giyilen elbiselere işlenmesiyle yetinmeyip; evlere, sokaklara asılması kararlaştırılmıştır. Çünkü rabbimiz İsa-Masih'in kutsal annesini ve kutsal kişileri ne kadar çok seyredersek onları daha çok sever ve hatırımızdan çıkarmayız. Böylece onlara saygımız daha da artar. Onun için bu kişilerin resimlerine ibadet değil, saygı ve ikram için hürmet etmemiz gerekir"¹¹⁹.

Dini tasvirlerin puta taparlık karakteri taşımadığı ifade edilen konsil sonucu olarak keşişler tekrar işbaşına gelmişler,¹²⁰ ikon sevenler kendi aralarında şenliklerle

¹¹⁵ Suat Yıldırım, Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık, Işık Yayınları, İzmir 1996, 286.

¹¹⁶ Bkz. Ostrgorsky, 152-153; Bailly, 177.

¹¹⁷ Bkz. Aydın, Hristiyan Kaynaklarına..., 161.

¹¹⁸ Bkz. Ostrgorsky, 166; Bailly, 178.

¹¹⁹ Çelik, 111.

¹²⁰ Bkz. Ostrgorsky, 153.

bu durumu kutlamışlardır. İrene'nin ikon taraftarı olması¹²¹, ikonoklazm dönemi içerisinde kısa da olsa ikon yanlılarının hakim olmasına neden olmuştur.

802 yılında İrene tahtan düşürüldü. ve yerine I. Nekephoros (802-811) getirildi. Bu dönemde de ikon sevenlerle, ikon karşıtları arası gergin geçti. I. Nekephoros' un ölümünden sonra Mikail ve sonrada 5. Leon imparator olmuştur¹²². 5. Leon ve sonraki imparatorlar ikonaklazm hareketinin 2. devresini oluşturur.

c. II. Devre

İkonoklazm hareketinin birinci dönemi imparatorların ikonalara karşı yaptıkları mücadelelerle geçmiş yaklaşık çeyrek yüzyıl tasvirler tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar sonucu ikonlar yok edilmiş, manastırlar tahrip edilmiş, rahiplerin birçok alışkanlıkları yasaklanmış, birçok insan eziyet görmüş ve öldürülmüştür¹²³.

İkonoklast hareket imparatoriçe İrene tarafından kırılmış ancak onun düşürülmesinden sonra tekrar ikon karşıtı imparatorlar hakimiyeti ele geçirmişlerdir.

İkonoklazmın 2. devresini oluşturanlar; imparator 5. Leon, 2. Mikhail ve Teofil'dir. 802-864 yıllarını içine alan bu dönemin imparatorları belirli bir ikonoklast program takip etmemişlerdir¹²⁴.

Ermeni asıllı 5. Leon (813-820) ikonoklast fikirleri savunuyordu. Gayesi devletin askeri gücünü sağlamlaştırmak ve tasvir kırıncı hareketi yeniden

¹²¹ 752 yılında doğan İrene iktidarda kalmak için oğlunun gözlerine mil çektirdi. Böylece tek başına hâkimiyeti alan İrene, Bizans tarihinin ilk ve tek “Kadın İmparatoru” unvanını alır. İktidar yıllarında ikonoklast kararları kaldırması onun Ortodoks Kilisesi tarafından “azize” ilan edilmesine neden olur. Günümüzde İstanbul’ da olan “Aya İrini Kilisesi” adını bu imparatoriçeden almıştır. (Bkz. Yıldırım, 286; <http://www.hurriyetim.com.tr/yazarlar/yazar/0,,authorid~28@sid~9@tarih~2005-05-08-m@nvid~574228,00.asp,25>).

¹²² Demirkent, VI/235.

¹²³ Bkz. Hastings, E.R.E.,VII/78.

¹²⁴ Vasiliev, Bizans..., 356-357.

canlandırmaktı. Tasvirleri serbest bırakan İznik Konsili'nin kararlarını mahkum ederek 754 yılında toplanmış olan tasvir kırıncı konsilin kararlarına bağlılığını açıklamıştır. 5. Leon'nun tutumu 9. Yüzyılın tasvir kırıncılığının taklidinden ibaret bir reaksiyon girişimi olarak değerlendirilir. 5. Leon'un ölümünden sonra 2. Mikhail de (820-829) tasvirler konusunda tartışmaları yasakladı. O ne İznik Konsil kararlarını, ne de tasvir kırıncı hareketlerden yana oldu. Ancak duygusal olarak gönlü tasvirlerle ibadet aleyhineydi¹²⁵.

2. Mikhail'in ölümünden sonra oğlu Theophilis-Teofil (829-842) tahta geçti. Devrin ünlü teologlarından ders alan Teofil ilim ve sanat hayranı biriydi¹²⁶. Son derece dindar olan Teofil tasvir kırıncılık hareketinin son temsilcisi oldu. Onun zamanında ikona-kırıncı hareket son demlerini yaşadı. Teofil düşüncelerini savunmada müsamahasız bir kişilik göstererek 833'de meskun bölgelerdeki tüm manastırların kapatılmasını emreden bir ferman çıkardı. Bir kez daha ikonlara ibadet fermanla yasaklanıyordu. İkonoklast hareket azizlere saygı gösterilmesine bile engel olmuştu¹²⁷. İkonları kullananlar üzerindeki baskı arttırıldı, tasvirler yok edildi, onlara tapanlar kırbaçlandı, sürgün edildi. İkonoklazm hareketinin son imparatoru Teofil'in ölümü ile kesin olarak ikonoklast hareket bitti.

Teofil öldüğü zaman tahtını 3 yaşındaki Mikail'e bıraktı ve idare de ikonaoklazma açıkça düşman olan Teofil' in karısı Theodora' ya geçti. Onun ilk işi tasvir kültürünü yeniden ihya etmek oldu. O, dini temayüllerini teyit etmek için bir konsil topladı ve konsil de 787 İznik Konsili kararlarını tasdikledi. İkonlara ibadet etmenin Hristiyanlığın iman esaslarından olduğuna karar verildi. Bu kararın

¹²⁵ Orstrogorsky, 189-191.

¹²⁶ Demirkent, VI/235.

¹²⁷ Bkz. Levchenko, 134-135; Bailly, 195.

verildiği 11 Mart 843’ de Ayasofya Kilisesinde ruhani bir ayin yapılmıştır¹²⁸. Bu tarih Ortodokslar için önemli bir gün olmuştur. Bu olayın anısına bu tarih bayram günü olarak kabul edilip, kutlamalar yapılır.

İmparatoriçe Teofil, İrene gibi Hristiyan dünyasında aldığı kararlarla tasvirlerin tekrar yayılması, tekrar ikonlara ibadete başlanması noktasında kilit şahıs olmuştur. İkonoklazm hareketi onun sayesinde ikon taraftarları lehine sonuçlanmıştır.

İkon kavgalarının bitmesinden sonra Aziz İoannes’in ikon yanlısı öğretisi resmîlik kazanmıştır. M.S. 843 yılında sonraya tekabül eden öğretilerine göre, tanrısal sonsuzluk resmedilemez. Ancak bir melek, görünmezliğine rağmen, sonluluğu yüzünden resmedilebilir. Tasvire bir obje olduğu için değil, temsil ettiği kutsal varlık yüzünden saygı duyulur. Bu resimler yüce kuvvetin mümine geçmesini sağlar. Çünkü azizlerin kutsallığı, ölümlerinden sonra da ruhlarından, mezarlarındaki cesetlerinden ve kutsal tasvirlerinden ayrılmaz¹²⁹. Bu öğreti kabul görmüş ve ikonlar artık rahatça ibadet objesi olabilmıştır.

Şimdiye kadar anlattığımız ikonoklast imparatorlar sert ve acımasız bir şekilde fikirlerini halka dayatmak için faaliyetler yapmışlardır. İkonodul adı ile de tanımlanan tasvir taraftarları, ikonoklastlar tarafından katledilmişlerdir. Acımasız müdahaleler sonucu, bir çok ölüm vuku bulmuştur. Ayrıca kiliselerdeki ikonlar ve heykeller yok edilmiştir¹³⁰. O döneme ait ikonların günümüze gelmemesinin nedeni de budur.

¹²⁸ Bkz. Vasiliev, Bizans..., 359.

¹²⁹ Bkz. Tansuğ, 80-81.

¹³⁰ Turani, 188.

Devrin sanat hayatında derin izler bırakan tasvir kavgaları, Bizans estetiğini yeni yollar aramaya zorlamış ve onu tamamıyla kurutabilecek bir şekilcilikten uzaklaştırmıştır. Dini sanatın bıraktığı yeri, tabiattaki objeler ve doğal motifler doldurmuştur.

Sonuç olarak yüzyıldan fazla süren ikonoklazm hareketi 842 de bir daha tekrarlanmamak üzere bitti. Kiliselerdeki resimler restore edildi¹³¹. Bizans dünyasını derinden sarsan yıllarca aynı sorunun içinde boğulan halk için artık buhranlı günler sona erdi. İkon etrafında yapılan mücadele ikon taraftarlarının zaferiyle son bulmuş ve ikonlar özellikle Ortodoks kilisesi tarafından hayati öneme sahip olmuş ve zamanla büyük gelişme göstermiştir.

4.İkonoklazm Sonrası İkon Gelişimi

Hristiyanlığın ilk dönemlerine ait ikonlar günümüze kadar gelememiştir. Bunun en büyük nedeni ikonoklazm hareketi sonucu ikonların tahrip edilmesidir. Ayrıca ikonların yapım malzemesinin dayanıklı olmaması da bir başka nedendir. Günümüzde halen varlığını koruyan Sina Manastırı'nda bulunan 6.yüzyıla ait ikon en eski kutsal tasvir olarak kabul edilir. Bu ikonda İsa, Meryem'in kucığında, Aziz Georgios ve Aziz Theodoros arasında taht üzerinde olarak resmedilir. Bu tasvirlerin Yunan-Roma üslubu karışımı olarak yapıldığı ve manastıra hediye edildiği açıklanır. Bu ikonun günümüze kadar gelmesinin nedeni olarak Sina Manastırının rutubetsiz oluşu, bulunduğu bölgede İslam'ın etkili olması gösterilir¹³². Eski çağın

¹³¹ Hasting, E.R.E.,VII/ 78 ; Başeğmez, 10.

¹³² Nilay Yılmaz, Ayasofya Müzesindeki İkonalar Kataloğu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, I/6.

kalanlarından biriside İstanbulda bulunan Aya İrini kilisesinin absidini süsleyen büyük haçtır¹³³.

İkonoklazm dönemi sonrası, 9.yüzyılda Bizans İmparatorluğu siyasal, ekonomik ve sosyal alanda yeniden bir canlanma dönemine girmiş¹³⁴ ve 9. yüzyılın ikinci yarısından sonra Bizans sanatının çok verimli çalışmaları yapılmıştır. Bu verimli çalışmalara Ayasofya'nın absidinde bulunan Azize Meryem figürü ile duvarın batı kısmında bulunan imparator 6. Leon (veya 4. Mikaili) İsa önünde diz çökmüş şekildeki sahneleri örnek olarak verebiliriz. 9. yüzyıldan kalma bu örneğin yanında 10. yüzyıldan kalan, "Meryeme Costantinas'un İstanbul'u, Rustinias' un Ayasofyayı sunduğunu gösteren mozaik" pano da bir başka örnektir¹³⁵.

9. yüzyılın ikinci yarısından sonra Makedonyalılar (867-1050) sonrasında Komnenoslar çağı olarak adlandırılır. Bu çağ sanatı en verimli, belli bir karakteri olmasıyla dikkat çeker¹³⁶. Bununla birlikte Bizans resminin olgunlaştığı değeri yüksek ikonların yapıldığı 10. ve 12. yüzyıla ait çalışmalardır¹³⁷. 12. yüzyılda daha çok anıtsal resim ön plana çıkmıştır¹³⁸. 13. ve 14. yüzyıllarda da gelişimini hızla devam ettiren ikon sanatı İstanbul da ve Selanik'te dikkati çeken özenle yapılmış resimler üretilmiştir¹³⁹. Bu yüzyıllarda ikonların gerek yapımı gerek figürlerin karakterleri gittikçe ustalaşan derin anlamlı ifadelere sahiptir.

¹³³ Kuban, 69.

¹³⁴ Vıkan, 19.

¹³⁵ Kuban, 76.

¹³⁶ Kuban, 58.

¹³⁷ Yılmaz, I/6.

¹³⁸ Galip Atasağun, İlahi Dinlerde Semboller, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1996, 58.

¹³⁹ Yılmaz, I/6.

Osmanlı Devletinin 15. yüzyılda İstanbul’u fethetmesiyle Bizans ikon sanatı Girit’ te, Adalarda ve Balkanlarda gelişimini sürdürmüştür. Genellikle Bizans sonrası ikonlar “Rus İkonları” olarak adlandırılır. “Bu bağlamda Girit Adası İstanbul’ un fethinden sonra Rum ikona sanatının merkezi olmuştur. Bizans geleneğine bağlı ikonlar 17. ve 18. yüzyılda büyük ölçüde devam etmiş, ressamalar da yaşadıkları yerlerin toplumların geleneklerini, mimarilerini ikonlara yansıtmışlardır. Özellikle batı resim sanatının etkileri 18. ve 19. yüzyıl ikonlarında kendini kuvvetlice hissettirmiştir”¹⁴⁰.

İkon sanatının gelişmesinde ve yayılmasında Rus İkonları etkili olmuştur¹⁴¹. Rus devletinin kurucusu Vladimir Hristiyanlık dinini resmi din¹⁴², Ortodoksluğu da mezhep olarak seçmiştir ve Rusya’ ya gelen ikon ustalarından bu sanatı öğrenip geliştirmiştir. Ruslar, ikonları ilk başlarda yaklaşık 12. ve 13. yüzyılda Bizans üslubuyla yaparken ilerleyen zamanlarda Bizans tarzından sıyrılıp bağımsız çalışmışlardır. Nitekim 15. yüzyılda ünlü Andre Raublev gibi ressamalar yetişmiştir¹⁴³.

İkon Almanya’da, Fransa da, İtalya’da da yaygınlık göstermiştir. Günümüzde de önemini koruyan ikon sanatı bir çok ülkede gelişimini devam ettirmektedir. Özellikle resmi dini Ortodoks olan ülkeler başta olmak üzere Balkanlar, Mısır ve Rusya’da geleneksel Bizans tekniğinin değişik uygulamaları gerçekleştiriliyor ve

¹⁴⁰ Yılmaz, I/6.

¹⁴¹ Bkz. Dımitry Grigorieff, Russian Ortodoks Theology and Icons, Smithsonian Institution Pres, Washington D.C 1991, 5-7; Nelly Lindgren, “Rus İkonografisinde Konstantinopolis İmgesi”, İkonalar, (Çev.Ali Özdamar), Kitapyayınevi, İstanbul 1991, 63-84.

¹⁴² Atasagun, 61.

¹⁴³ Yılmaz, I/7.

yüzlerce ikon yapılıyor. Bunun yanında uzak doğu ülkelerinde Japonya’da bulunan atölyelerde ikonlar yapılmaktadır”¹⁴⁴.

C. İKONLARIN KONULARI ve ÖNEMİ

İkonlar Hristiyan inancının merkezinde olan kişileri ve olayları konu edinmiştir. İkonlar başta İsa, Meryem olmak üzere diğer kutsallık atfedilen kişileri ve Kutsal Kitaplarda geçen olayların tasvirlerini içermektedir. Bu yönüyle de ikonlar, Hristiyanlar için hem inançlarını sürekli canlı tutmada hem ibadetlerini yerine getirmede hem de dini eğitim vermede fonksiyonel bir işleve sahip olmuştur. İkonlar için kiliselerde özel bir yer ayrılmış ve ikonlara karşı gösterilmesi gereken özel davranışlar belirlenmiştir. Zaman içerisinde ikonlar teknik açıdan gelişme göstermiş ve konuları aynı olmak şartıyla bir çok ikonlar üretilmiş ve Hristiyanların kiliselerinde ve evlerinde yerini almıştır.

1. İkonların İçerdiği Konular

İkonlar başta Meryem, İsa olmak üzere Hristiyanlar için kutsal olan kişileri ele almıştır. Bunun yanında Kutsal Kitap’ta geçen konular da ikonlarda geniş yer tutmaktadır. Bu aşamada ikonların içerdiği konuları önce maddeler halinde vereceğiz. Ardından çok detaya inmeden ikonların konularını örnek resimlerle anlatacağız.

Genel olarak ikonların içerdiği konuları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Meryem’in hayatı ile ilgili ikonlar
- Meryem ve Çocuk İsa ikonları

¹⁴⁴ Yılmaz, II/1.

- Vaftizci Yahya ikonları
- İsa ikonları
- İsa'nın hayatı ile ilgili ikonlar
- Konusunu Kutsal Kitap'tan kutsal olaylardan alan ikonlar
- Aziz ve Azize ikonları¹⁴⁵

a. Meryem İkonları

Genel itibariyle Meryem'in doğumu, mabede takdim edilişi, Meryem'in hamilelik müjdesi ve ölümü ikonlarda özel bir şekilde tasvir edilmiştir.

Konusunu İncil'den alan hamile Meryem ikonunu (Resim 1) incelediğimizde görüyoruz ki Meryem ellerini kaldırarak dua ediyor. Biri alnında, ikisi omuzlarında, bakireliğinin simgesi olan üç yıldız vardır¹⁴⁶. Bu işaretlerin anlamı Meryem'in İsa'yı doğurduktan sonra da bakire olduğudur¹⁴⁷. Aynı konuyu tasvir eden bir başka ikonda (Resim 2) Meryem'in bedeninde İsa tasvir edilmiştir. Bunun anlamı da hiçbir yere sığmayanı yani Tanrı'yı karnına sığdırmış olmasıdır. İsa da dizlerini kırmış bir şekilde resmedilmiştir¹⁴⁸. Meryem'i konu alan ikonlarda Meryem'in ölümünü anlatan resimlere sıkça rastlarız (Resim 3). Bu ikonda Meryem yatmakta, yatağının yanında İsa bir eliyle Meryem' i takdis etmektedir. Resimde iki baş melek görülüyor. Yatağın baş ve ayak kısımlarında on iki havari duruyor. Arkada Kudüs şehrini sembolize

¹⁴⁵ Yılmaz, II/15.

¹⁴⁶ www.alsancakkatolikkilisesi.com, 05.06.2006.

¹⁴⁷ Mercangöz, 328.

¹⁴⁸ Yılmaz, II/88.

eden yapılar vardır. Yatağın önünde sol tarafta elinde kılıç olan kanatlı Mikail bulunur. Sağ taraftaki figürdeki de bir Yahudi rahibidir¹⁴⁹.

Meryem'i konu alan ikonlarına genel olarak baktığımızda Meryem' in kıyafeti dikkatimizi çekmektedir. Bu ikonlarda Meryem mavi renkli bir elbise ve omuzlarını örten bir şalla gösterilmiştir¹⁵⁰.

b. Meryem ve Çocuk İsa İkonları

İkonlar genellikle Meryem'i Çocuk İsa ile birlikte göstermektedir. Bu çeşit ikonlar özellikle Ortodoks Hristiyanlar için bir gelenek olmuştur. Bu nedenle Meryem ve Çocuk İsa ikonlarına çok sık rastlanır¹⁵¹.

Meryem ve Çocuk İsa ikonlarına örnek olarak Tlodigitria adı verilen “Yol gösteren rehber” anlamına gelen ve bu özellikle anılan ikonu verebiliriz (Resim 4-5)”. Bu ikonda 12. yüzyılın ilk yarısına ait olan bir Bizans Meryemi Thetokos (Tanrı Anası) olarak tasvir eden ikonlar dikkat çekicidir. Bunlardan 19. yüzyıla ait Bizans sonrası yapımı ikonlarda (Resim 6) “Taht üzerine oturmuş Meryem ve kucağında Çocuk İsa tasvir edilmiştir. Meryem bir eliyle güç sembolü asa tutmakta diğer eliyle kucağındaki İsa'ya sarılmaktadır. İsa sağ eliyle dünyayı ve gücü simgeleyen bir küre tutmaktadır¹⁵².

Meryem ve Çocuk İsa'yı tasvir eden diğer bir ikonda (Resim7), İsa, Meryem'in sol kolunda oturmuş vaziyettedir. İsa bir eliyle takdis işareti yapmakta diğer eliyle bir kağıt tutmaktadır. Benzer mahiyette bir başka ikonda (Resim 8)

¹⁴⁹ Yılmaz , II/12

¹⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Mercangöz, 325-334.

¹⁵¹ Yılmaz, I/32.

¹⁵² Yılmaz, I/50.

İsa'nın bacakları aşağıya sarkmıştır. Meryem'in başının etrafını bir hale çevreler. Yukarda melekler ise Meryem'i yüceltmek için bir taç giydirmektedirler¹⁵³.

c. İsa İkonları

İsa'yı betimleyen ikonların ilk örneğinin mucizevî şekilde oluştuğuna inanılır. İsa çarmıha giderken mucizevî olarak yüzü bir keten kumaşın üzerine çıkmıştır. Bu kumaş 6. yüzyılda Piskopos Evalios tarafından bulunmuştur¹⁵⁴. İsa'nın kumaş üzerindeki sureti resmedilmiştir¹⁵⁵. İşte bu mucizevî olarak ortaya çıkan sureti İsa'nın yüzünün karakteristik özelliğinin kaynağı olmuştur. Bu tip ikonlar “Mandilion” (Kutsal Mendil)¹⁵⁶ Mendil İsa'si ikonları olarak bilinir¹⁵⁷. Bunun dışında İsa ikonlarının havari olan Aziz Luka tarafından mucizevî olarak yapıldığı kabul görür¹⁵⁸. Bazı kaynaklarda da ilk olarak Luka'nın Meryem'i Pavlus'u resmettiği açıklanır¹⁵⁹.

Kutsal Mendil olarak işlenen bir (Resim 9) ikona baktığımızda kanatlı bir meleğin mendili iki ucundan tuttuğunu görüyoruz. Bu tarz ikonlarda İsa'nın yüzü resmedilmiştir. O dalgalı saçları açık alınlı, orta boy sakallı olarak tasvir edilmiştir¹⁶⁰.

¹⁵³ Yılmaz, I/32-49.

¹⁵⁴ Aynı olayı Yılmaz şöyle anlatır; “Efsaneye göre hasta olan Urfa Prensi Abgaras, İsa'ya bir elçi göndererek yanına gelmesi için rica da bulunur. Ananias ismindeki bu elçi resim yapmaktan da anladığı için İsa'nın resmini yapacaktır. İsa'ya getirdiği mektubu verdikten sonra resmini yapmaya çalışır. İsa'nın başı kalabalık olduğu için yüksekte yapmaya çalışır. Ancak başaramaz. Bunu anlayan İsa, mendiliyle yüzünü kurular ve Ananias'a verir. İsa'nın resmi mendile çıkar. Bu sayede şifa bulan Urfa Prensi mendili bir tahtaya gerdirerek şehrin giriş kapısında bir niş içine koydurur. (Bkz. Yılmaz, I/88).

¹⁵⁵ Akkaya, 19-20.

¹⁵⁶ Bulgurlu, 24.

¹⁵⁷ Akkaya, 20.

¹⁵⁸ Akkaya, 20.

¹⁵⁹ Cavernos, 36.

¹⁶⁰ Yılmaz, I/88.

İsa'yı tasvir eden resimlerden özellikle Pantokrator¹⁶¹ yani kainatın hakimi anlamına gelen İsa ikonlarına (Resim 10) sık rastlanır. Bu tarz bir ikonda (Resim 11) İsa sağ eliyle takdis yaparken sol eliyle de kutsal kitabı tutmaktadır. İkonun kenarları kırmızı bir şeritle çevrili olup İsa'nın iki yanında kiril harfleri ile bir yazı dikkati çeker. İsa'nın halesinde "WON" yani "Onun her şey" olduğu yazar. Yalnız bu ifade Grek ikonlarında "OWN" olarak yazılmıştır¹⁶².

Kainatın hakimi olarak tasvir edilen bir başka ikonda (Resim 12) İsa taht üzerindedir. Başında tacı, bir elinde dünya egemenliği temsil eden bir küre diğer elinde asası vardır. Tahtın köşesinde alev fışkıran bir vazo İncil yazarlarının simgesi olan¹⁶³ kartal (Yuhanna), melek (Matta), boğa (Luka) ve arslan (Markos) tasvir edilmiştir¹⁶⁴.

d. İsa'nın Hayatıyla İlgili İkonlar

İsa'nın doğumunu anlatan ikonlar da yaygındır. İsa'nın doğumunu konu alan ikonda (Resim 13) Meryem mağaranın önünde yatmaktadır. Meryem'in genel olarak görünüşü iridir. Bu resimde Meryem oğlu İsa'nın doğumu ile Theotokos yani Tanrı'nın Annesi olduğuna işaret ediliyor. ve çocuğu sırtını döner vaziyette Yusuf'a merhametle bakıyor. Meryem'in elide yeni doğanı gösterir durumdadır. ve bu hareketiyle tüm insanları Allah'ın oğluna yönlendiriyor. Genel itibariye ikonun tüm düzenlenmesi mağara merkezlidir¹⁶⁵.

¹⁶¹ Yunanca "Her şeye hükmeden her şeye kadir anlamında Tanrı'ya verilen adlardan biridir. Ortodoks sanatında Pantokrator, kilise kubbesinin göbeğini süsleyen ve İsa'yı kadiri mutlak Tanrı ve evrenin efendisi olarak resmedildiği freski niteler. (Bkz. Abel, 19).

¹⁶² Yılmaz, I/64.

¹⁶³ Yılmaz, I/96.

¹⁶⁴ Bkz. Akkaya, 20; Yılmaz, I/96.

¹⁶⁵ www.alsancakkatolikkilisesi.net.

İsa'nın vaftizini anlatan diğer bir ikonda (Resim 14) İsa suya dalmış tüm evreni varlığı ile değiştirme ışığı ile aydınlatmak istiyor. Yukarda ise, mesheden oğlu olarak çağırarak İsa'ya sesiyle tanıklık eden Baba duruyor. İsa'nın başının üstünde ise Kutsal Ruh vardır¹⁶⁶.

İsa'nın hayatı ile ilgili bir başka ikon da İsa'nın suretinin değişimini anlatır (Resim 15). İsa'nın suretinin değişmesi İncillerde¹⁶⁷ geçtiği gibi tasvir edilmiştir. Bu ikon da İsa, beyaz bir elbise ile yüksektedir. Sağ tarafında Musa, sol tarafında İlyas peygamber bulunur. Musa'nın elinde "ON EMİR"i; temsil eden levha bulunur. Aşağıda da havariler yüz üstü eğilmişlerdir¹⁶⁸.

Bu ikonların yanında İsa'nın dirilişi, çarmıha gerilişi (Resim 16), tapınağa sunuluşu, suda yürüyüşü, Lazarus'un diriltmesi, Kudüs'e girişi¹⁶⁹ ve son akşam yemeği gibi sahneleri anlatan ikonlar da vardır.

Konusunu kutsal kitaptan alan bir ikonda (Resim 17) İsa, öldükten sonra dirilmesini ve kendisini göstermesi tasvir edilmiştir¹⁷⁰.

e. Teslis İkonları

Teslisi konu alan ikonlar İncil'deki olaylarla bağlantılı olarak kurgulanmıştır¹⁷¹. Teslis ikonlarında (Resim18) merkezi konumda olan melek, İsa'yı temsil eder. İsa başını sola çevirerek, kalisi takdis eder. İsa bu hareketiyle

¹⁶⁶ www.alsancakkatolikkilisesi.net.

¹⁶⁷ Bkz. Matta, 17/1; Markos 9/2; Luka 9/28.

¹⁶⁸ Yılmaz II/30; www.alsancaklarkilisesi.com, 05.07.2006.

¹⁶⁹ Bkz. Bedrettin Cömert, Mitoloji ve İkonografi, Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, 256-261; Yücel, IV/152.

¹⁷⁰ Yılmaz, I/150.

¹⁷¹ Bkz. Akkaya, 71.

kendisinin kurban olarak sunulduğuna işaret eder. Soldaki melek, Baba Tanrı'yı temsil eder. Sağdaki melek ise Kutsal Ruh'u simgeler¹⁷².

f. Aziz ve Azize İkonları

Aziz ikonları da Hristiyanlar için önemli bir yer tutar. Bu aziz tasvirleri arasında, birçok keramet gösteren Noel Baba kavramının ortaya çıkmasına yol açan Aziz Nikholas'ın¹⁷³ sureti (Resim 19) ve hayatında geçen bazı olaylar tasvir edildiği bir çok ikon vardır. Diğer bir aziz ikonası da Aziz Georgias'a aittir. Efsaneye göre canavarlarla mücadele etmiş olan Aziz Georgias elinde mızrak ile resmedilmiştir¹⁷⁴.

Bunların dışında Aziz Basileos, Aziz Hrysostamos, Aziz Gregorios'un yanında ve ayakta tasvir eden ikonlar vardır¹⁷⁵. Yine Aziz Yeoryios bir ata binmiş askeri kıyafetle bir ejderhayı mızraklarken tasvir eden ikon dikkat çekicidir¹⁷⁶.

Azizlerin rolüklerinin bulunduğu bazı kiliseler dünya çapında bir tedavi merkezi olarak ün yapmıştır. Dolayısıyla buralar uzaklardan gelen insanlar için haç merkezleri önemli mekanlar olma ayrıcalığına da sahip oldular¹⁷⁷.

Hristiyanlar evlerinde de “ev ikonu” bulundururlar. Bu tarz ikonlar genellikle nesilden nesile aktarılmıştır (Resim 20). İkonun önünde içinde yağ olan bir kandil yanar. Bu ışık Paskalya gecesi yapılan ayinden eve kadar taşınan mum ışığıyla

¹⁷² Akkaya, 75.

¹⁷³ Aziz Nikholas, çocukların koruyucusu evlenmek isteyen kızların yardımcısıdır. Rivayetlere göre iflas etmiş bir babanın çocuklarını satmayı düşünmesi üzerine, kız çocuklarının odalarına altın bırakarak onların evlenmelerini sağlamıştır. Ayrıca boğazlanarak öldürülen 3 çocuğu diriltme mucizelerini göstermiştir. (Bkz. Akkaya, 50-53).

¹⁷⁴ Akkaya, 58-60.

¹⁷⁵ Yılmaz, I/178.

¹⁷⁶ Bulgurlu, 34.

¹⁷⁷ Engin Akyürek, Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphymia ve Sultan Ahmet'teki Kilisesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.

yenilenir. Bu gecede gece yarısı ışıklar söner ve mum yakılır. Bu da İsa'nın dirilişini simgeler¹⁷⁸.

2. İkonastasis

İkonaların bulunduğu mekana ikonastasis ya da templan¹⁷⁹ duvarı denir. Üç kapılı bir duvar gibidir¹⁸⁰. Absis kısmında törenler için gerekli malzemeler hazırlanır. İkonlar da absisin önünde yükselen “ikonastasis” ya da “templan” adı verilen tahta perdenin üzerine asılır¹⁸¹. İkonastasis'e asılan ikonların belirli bir sıralaması vardır¹⁸². “Ayın esnasında cemaatin yer aldığı apsis bölümünü ayıran bu üçlü kapılı tahta perdenin yerden yaklaşık bir adam boyu yüksekliğindeki birinci sırasına soldan başlamak üzere Meryem'in İsa'nın Yahya'nın ikonları asılır. Bunlardan sonra kilisenin koruyucusu kabul edilen aziz ya da azize ikonası yer alır. Bunlara despotik ikonalar denilir. Özellikle ayin sırasında aynı önemi taşıyan bu ikonaların önünde halk mum yakar, saygı ile eğilerek onları öper ve dua eder”¹⁸³.

Yeryüzünü sembolize eden kilisenin alt bölümünde İsa'nın yaşantısını anlatan ikonlar bulunur. Bu ikonlar Hristiyanlığın on iki yortusu olarak bilinir. Bu program bulunduğu bölgeye ve yapı tipine göre farklılık arz edebilir. Bazı kiliselerde ölümle ilgili olarak batı cephede mahşeri simgeleyen ikonlar görülür. İsa, Meryem ve Yahya'yı birlikte betimleyen ikonlar “Deisis” olarak isimlendirilir¹⁸⁴. Bu ikonun iki yanına altısı sağda altısı solda olan on iki ikon asılır. Bunlardan birincisi

¹⁷⁸ Bulgurlu, 27.

¹⁷⁹ Konstantinos D.Kalokyrıs, “Iconastis”, Encyclopedia of Christianity (E.C.), William B. Eeradmans 2001, II/648.

¹⁸⁰ Ertuğrul, 54.

¹⁸¹ Yılmaz, I/3.

¹⁸² Ertuğrul, 54.

¹⁸³ Yılmaz, I/3.

¹⁸⁴ Bektaş-Akkaya, 39.

“Evangelimos¹⁸⁵” Tebşir (müjde)¹⁸⁶ baş melek Cebrail’in, Meryem’e gebe kalacağını bildirmesi konulu ikonadır. İkinci “GENESIS” adı verilen İsa’nın doğum sahnesini içeren ikondur. Üçüncüsü “Hipapanti” İsa’nın mabede takdimi konulu ikondur. Dördüncüsü “Vaftisis” İsa’nın vaftiz edilişi konulu ikonadır. Beşinci ikona “Metamorfosis” İsa’nın suretinin değişmesi konuludur. Altıncı ikona İsa’nın mucizelerinden birisi olan “Egersis to Lazaru” Lazarus’un dirilişi konuludur. Sekizinci “Stavrosis” İsa’nın çarmıha gerilişi konulu ikondur. Dokuzuncu “Anastasis” İsa’nın öldükten sonra dirilişi konulu ikondur. Onuncu ikon “Analipsis” İsa’nın gökyüzüne yükselişi konulu ikondur. Onbirinci ikon “Pentikosti” İsa’nın ölümünden sonra toplanan havarilerin üzerine kutsal ruhun inişi konuludur. On ikinci ikona “Koimisis” Meryem’in ölümü konuludur”¹⁸⁷.

3. İkonun Önemi

İkonlar, Hristiyanlar için önemli bir yere sahip olup dini duygularını tecrübe etmede merkezi konuma sahiptir. İkonlar bu dünyadaki sıradan insanları ve olayları betimlemiyordu. İsa, Meryem ve azizler ikonlara konu oluyordu. Ayrıca ikonlar teşekkür etmede bir araç olup Tanrı’ya açılan bir pencere gibidir¹⁸⁸.

John Stuart’a göre ikon, sanat ve fikrin sentezinden oluşur. Ruh tarafından çevrilmiş ruhsal bir enerjinin aktarımıdır. Bir ikon yalnızca şekli ve fikri temsil etmez, resimlerin doğasına katılır, derinleşir¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Yılmaz, 1/3.

¹⁸⁶ Ertuğrul, 54.

¹⁸⁷ Yılmaz, 1/3, On iki yortunun içerdiği konular bazı kaynaklarda farklı verilmiştir.; ayrıca bkz. Ertuğrul, 54.

¹⁸⁸ Karen Armstrong, Tanrı’nın Tarihi , Ayraç Yayınları, Ankara 1998, 285-286.

¹⁸⁹ John Stuart, Icons, Faber and Faber, London 1975, 29-30.

Bazı Hıristiyanların inancına göre ikon, put değildir. İkon, dinsel konuların resme aktarılmasıdır¹⁹⁰. İkonların temsil ettiği madde sembolleri içinde eritir ve daha sonra hemen bütünüyle onun yerine geçer. Bu düşünceler, ikonlara yavaş yavaş tapmayı getirmiştir. Zamanla ikonlara saygı göstermekle kalınmamış ibadet etmek için bir araç haline de getirilmiştir. Bu konuyu Charles Diehl şöyle açıklar: “Yalnız kiliselere, manastırlara değil, fakat evlere, dükkânlara, mobilyaların, elbiselerin, süslerin üzerine İsa’nın Meryem’in ve azizlerin resimleri konulmakta idi. Bu tasvirlerle saygı sonsuzdu. Önünde secde ediliyor, kandiller ve mumlar yakılıyordu. Ant içiliyor şereflerine ilahiler okunuyor, kurbanlar adanıyordu. Onlardan harikalı şifalar aklın alamayacağı mucizeler isteniyor ve bekleniyordu. Koruyucu özelliğine o kadar inanılıyordu ki bazen çocuklara vaftiz babası yapılmakta idi. Tasvirler adeta gerçek bir insan gibi görünüyordu. Bizans edebiyatında ikonların tanrısal varlıklar gibi konuştuğu, hareket ettiği ve yer değiştirdiği gibi efsanelerle doludur. Herkes kanaat getirmiştir ki her şeye gücü yeten tasvirler mistik bir özellikle vücudun ve ruhun sağlığını olduğu gibi, şeytandan koruduğu, inancı hakimdi. Onları layık oldukları gibi takdir etmek, bu dünyada bütün iyilikleri ve öbüründe sonsuz şan ve şerefi elde etmenin güvenli bir aracıdır”¹⁹¹.

Kayseri’den bir rahibin -ki o manastırı kuran ve manastır kurallarını koyan kişidir- ikonların tapınmadaki rolünü şöyle açıklamıştır: “ İkon duyulan saygı üzerine resmedilen kişiye duyulan saygıdır. Bir ikona tapmak ikonun üstündeki insana tapınmaktır”. 10. yüzyılda yaşayan önemli kişilerden Cosmos 787 yılında II. İznik konsilinde yayınlanan karara tarafından yayınlanan kararnameye dayanarak şöyle söyler; “ ikonlara saygı, ikonun kendisine tapınma değildir. Üzerine çizilen gerçek

¹⁹⁰ Ertuğrul, 55.

¹⁹¹ Bkz. Bailly, 64-65; Başeğmez, 7.

insana tapınmadır. Biz bir parça tahta veya onun önünde secde etmiyoruz. Biz onun üzerinde görünen insana secde ediyoruz”¹⁹².

Buradan anlıyoruz ki ikon, yalnızca görünmeyen bir simgesi olarak değil, aynı zamanda görünmeyen oradaki varlığı olarak algılanmaktaydı. Çünkü ikonların temsil ettikleri kutsal kişileri kendi içlerinde barındırdıklarına inanılırdı. Kuşkusuz ikon temsil ettiği kutsal varlığı bizatihi kendisi değildi. Ancak o kutsalın temsilinden dolayı saygı gösteriliyordu. Böylece saygı resmin temsil ettiği varlığa olmaktadır. Ondan dilekte bulunmak ya da ikona tapınmak doğrudan onun temsil ettiği kutsala yapılmaktaydı. Bu özelliğiyle ikonlar insanların Tanrıyla doğrudan bağlantı kurmalarını sağlıyordu¹⁹³. Bu bağlamda ikon görünmez tekliğin görünmeyen ışını olarak görünür ki ikonla görünmeyene görünen aracılığıyla giriş yapılmayı sağlar¹⁹⁴.

Bütün bu anlamları içeren ikon konusunda Constan Cavernos bir ikonun yanına geldiğinde ki duygularını şöyle ifade eder: “Benim ruhum kutsal ikonlara bakarken dinleniyor sanki İncil’i okuyormuşum gibi geliyor. Çünkü ikonlar İncil’in ruhunda dinsel ihtişamla resmedilmiştir. ve kutsalı ifade ettiği için de kutsaldır”¹⁹⁵.

Benzer bir yorum da Aziz İoannes şu şekilde yapmıştır. “İsa’nın bedensel biçimi üzerine düşünerek onun tanrısallığını kavramış oluruz. Böylelikle bedensel görünüşü kullanarak ruhani tefekküre ulaşırız”. Aziz Basileios’un öğütünde şu şekildedir:

“Kutsal Kitaplar kaydedilmiş ve bizlere ulaştırılmış azizlerin ve kutsal kişilerin yaşamları önümüzde canlı imgeler olarak durmaktadır. Onların yaptıkları

¹⁹² Bkz. Başeğmez, 7.

¹⁹³ Engin Akyürek, Bizans’ta Sanat ve Ritüel Kabalcı, Yayınevi İstanbul 1996 92-93.

¹⁹⁴ Anastasios Kallis “Icon”, The Encyclopedia of Christianity (E.C.), by., 2001, II/641.

¹⁹⁵ Cavernos, 66.

hayırlı işlere övünmemiz gerekir. Bu nedenle insan kendisini hangi açıdan eksik bulursa bulsun, benliğini böyle bir şeye adadığında eczacı dükkânına girmiş bir kişi gibi eksikliğini giderecek özgün ilacı orada bulacaktır”¹⁹⁶. Bu bağlamda ikonun bir şifa dağıtıcısı olduğuna ve insanların doğumundan ölümüne kadar yalnız bırakmadığına inanılmaktadır.

Örneğin 11. yüzyılda yaşamış Lazaros Galesiotes’in yaşam öyküsünde rahat bir ölüm olması için kendisini manastırın yemekhanesinde bulunan Deisis resminin altına taşıttığı ve o sahneye bakarak öldüğü rivayet edilmektedir¹⁹⁷. Bu örnek de olduğu gibi ikon bir Hristiyan için sadece kutsal temsil eden bir tasvir değil tüm yaşantısını etkileyen insana şifa veren kutsal tasvirdir. Bununla ilgili olarak bazı mucizevî olaylar anlatılır. Örnekle somutlaştıracak olursak bir kadın evinin bütün duvarlarına (Aziz Kosmos ve Aziz Domianos’un) resimlerini çizmiş. Çünkü onları görmeden yaşayamıyormuş. Kadın, bir gün hastalanmış ve tehlikeli bir rahatsızlıkta olduğunu anlayınca yataktan çıkıp sürüne sürüne aziz resimlerinin olduğu duvara kadar gitmiş oraya vardığında tırnaklarıyla sıvanın bir bölümünü kazımış kazıdığı sıvaları suyun içine atmış suyu içer içmez azizlere yaptığı ziyaret sayesinde bütün ağrılarından kurtulup iyileşmiş”¹⁹⁸.

Hristiyanların ikonlara önem vermesinin bir yönü de onların ibadet aracı olarak aktif bir rol oynamasıdır. İbadetler için vazgeçilmez olarak ikonların kullanımını iki kısımda inceleyebiliriz. Kiliseye tören için gelen bir Hristiyan önce ikonun yanına gelir, karşısına geçer ve haç çıkarır ardından öper ve tekrar haç çıkarır ve geri gelir. Tören bittikten sonra kiliseden çıkmadan aynı hareketleri tekrar yapar.

¹⁹⁶ Vikan, 16-21.

¹⁹⁷ Bkz. Akyürek, Bizans ..., 93.

¹⁹⁸ Lowden, 209-210.

Bütün bu uygulamalar sadece törenler için geçerli değil ibadet etmek istedikleri her zaman için de geçerlidir¹⁹⁹ İkonlar sadece kilisede değil evlerde de evin bir köşesinde²⁰⁰ bulundurulur. İbadet edileceği zaman ikonun önüne geçilir ya da dolapta saklanıyorsa çıkarılır. Bunların yanı sıra eğlence tarzı mekanların da bile ikonlar için özel bir yer ayrılır²⁰¹.

İkonları öğretmede çocuklar da düşünülmüştür. Zira “çocuklara her gece ikonalara dua etmeleri, ardından haç çıkarmaları ve ikonu öpmeleri öğretilir. Bu şahsi ikon kişiye hayatı boyunca refakat eder ve son yolculuğunda yanına konur; aile için de onun yalnız olmadığını gösteren bir teselli kaynağıdır bu. İkon genellikle definden önce yerine götürülür”²⁰².

Özenle saklanan ikonların önemli olmasına bir etken de ilk ikon yapan kişinin İncil yazarı Luka’nın elinden çıktığına olan inançtır²⁰³. Ayrıca Meryem’in “Benim şefkatim bu resimle beraberdir” dediğine inanılması da ikonun önemli yapmıştır²⁰⁴.

Bütün bu özelliklerden dolayı ikonlar Hristiyanlar için benzeri olmayan kutsal özellikte olan resimlerdir. Buradan da anlıyoruz ki Hristiyanlık’ta ikon sadece görsele hitap eden sıradan resim figürleri olmayıp inandıkları dini, doktrinlerin yaşamasını sağlayan kutsal tasvirdir. Bu sayede dinlerine daha sıkı bağlanmalarını sağlayan ikonlar, manevi açıdan da bir rahatlama, Tanrı’yla bağlantı kurma, kutsalla kendini özleştirme, ebedi bir yardımcı, ebedi bir destekçi konumundadır.

¹⁹⁹ Ertuğrul, 54-55.

²⁰⁰ Akyürek, Khalkedon..., 4.

²⁰¹ Ertuğrul, 54.

²⁰² Vere Geelmyden Bulgurlu, “Doğu Ortodoks Dininde İkonaların Anlamı”, İkonalar, (Çev.Ali Özdemir), Kitapyayınevi, İstanbul 2005, 28.

²⁰³ Cavernos, 39.

²⁰⁴ Ertuğrul, 55.

Hristiyanların günlük hayatı şekillendiren, sıkıntıları gideren, isteklerini dua aracılığı ile Tanrıya bildirmede kolaylık sağlayan bir vasıta olan ikonlar Hristiyan aleminde mühim bir yer tutar.

4. İkon Teknikleri

İkon daha çok tahta üzerine yapılan resimler olarak kullanılsa da geniş olarak yaş siva üzerine yapılan firesko tekniği, mozaik resim, ahşap gibi farklı türlerdeki kutsal resimler de ikon olarak değerlendirirler.

Daha önceki bölümlerde bahsettiğim gibi ilk resim örnekleri yeraltı mağaralarında oluşturulmuştur. Katakomplardaki bu resimler firesk tekniğinde olup konu olarak da daha çok haç, palmiye, balık gibi sembolik ifadeler resmedilmiştir²⁰⁵.

Fresk tekniği Bizans Orta Çağ'da gelişme göstermiş ve günümüze kadar gelen resimler yapılmıştır. Bu tekniğe uygun olarak Türkiye'de başta İstanbul olmak üzere Kapadokya bölgesinde bulunur. Göreme deki, Tokalı, Çarıklı²⁰⁶, Elmalı²⁰⁷ kiliselerinde, Soğanlıdere deki²⁰⁸ St. Barbara Şapelinde önemli freskler bulunur²⁰⁹. Bu freskler İsa'nın hayatı, Hristiyanlık Tarihi gibi konuları ele almıştır²¹⁰.

Fresk tekniği ile yapılan resimlere bir başka örnek de Karadeniz bölgesinde Bizans Devleti'nin merkezi konumundaki Trabzon Ayasofya Kilisesi'nde bulunan fresklerdir²¹¹. Batı Anadolu'da, Latmus bölgesinde mağara kiliseleri ile Efes'te

²⁰⁵ Kuban, 77.

²⁰⁶ Tansuğ, 70.

²⁰⁷ Kuban, 77.

²⁰⁸ Anadolu Medeniyetler II, 144.

²⁰⁹ Kuban, 77.

²¹⁰ Tansuğ, 70.

²¹¹ Bkz. Kuban, 78, Tansuğ, 76.

bulunan Aziz İoannes bazilikasının²¹² yan tarafındaki şapelin freskleri da Anadolu da ki başka örnekleridir. Bizans'ın son zamanlarına ait, İstanbul'da Kariye müzesindedir²¹³.

İkonları oluşturmada kullanılan önemli bir teknik de mozaiktir. Hristiyanlar kutsal resimlerin ayaklar altında olmasına mani olmak için duvarlara ve tavanlara mozaik yapmışlardır. Tamamen duvarları ve tavanları kaplayan mozaikler adeta din öğretimi vazifesini gören yerler olmuştur.

Yunan-Roma etkisinin açıkça görüldüğü 3. yüzyıla ait bir mozaik bulunmuştur. Bu mozaik Aziz Petrus kilisenin (Roma) alt tarafındaki mezarlardan birinde İsa'yı iki atın çektiği ve asma yapraklarıyla donatılmış arabaya biner vaziyette haleli bir güneş tanrısı olarak tasvir eder²¹⁴.

Önemli bir oranda gelişme gösteren mozaik tekniği ile ilgili resim örneklerini Türkiye'de de görmekteyiz. Bu örnekler içerisinde en önemli olarak M.S. 532 - 537 yılları arasında tamamlanan Ayasofya Müzesi'ni verebiliriz²¹⁵. Son döneme ait zengin örneklerden biride Kariye Camii olarak bilinen Edirnekapıdaki Hora Kilisesidir²¹⁶. Bunlarsa Meryem'e ilişkin resimler, tüm ayrıntıları dikkat edilmiş olarak son derece güzel renklerle tasvir gücü ile anıtsal resim sanatının mozaik tekniğinde yapılmış dikkat çekici örnekleridir. Bununla birlikte Kariye'den de daha

²¹² Bazilika uzunlamasına gelişmiş mekan düzenine sahip, sütun dizelerince taşınan bir yapı türüdür. (Bkz. Metin Sözen-Uygur Tanyeli, Sanat ve Kavram Sözlüğü 38-39).

²¹³ Anadolu Medeniyetleri II, 144.

²¹⁴ Sophie Orcasberro, "Mozağin Kısa Bir Tarihi", Sanat Dünyamız, Bizans Özel sayısı, (Çev. Elif Gökteke) Yapı Kredi Sanat Yayıncılık, İstanbul ty., 153.

²¹⁵ Kuban, 76.

²¹⁶ Atasagun, 36.

zengin renk tonlarıyla yapılmış Pamma Karistos Kilisesi (Fethiye Camii) ve Vefa Kilisesi (Camii)’ni örnek verebiliriz²¹⁷.

Yunanistan da ki Daphni manastır kilisesinde bulunan mozaikler de kutsal ikonografinin görkemli, dikkat çekici bir yorumunu sunar²¹⁸.

Fresk, mozaik teknikleri dışında, kabartma (relief) yöntemiyle yapılmış ikonlar da vardır. Bu yöntemle yapılan büyük boyutlardaki ikonlar Komnenalar döneminde (1081-1185) yapılan dua eden Meryem kabartmalarının İstanbul’da yapıldığı söyleniyor. Günümüzde İstanbul arkeoloji müzesinde bulunan “Orans Meryem” (Dua Eden Meryem) kabartma ikonu da önemli örnekler arasındadır²¹⁹.

Buraya kadar kısaca anlattığımız ikon teknikleri dışında ahşap, altın, bakır, gümüş, tunçtan döküm şeklinde madeni ikonlar, ipek kumaş üstüne işlenen ikonlar ve ender olarak da mermer ikonlar da vardır. Mermerden yapılmış 10. yüzyıla ait ikonlar bu gün İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunmaktadır²²⁰.

Sonuç olarak teknikleri farklı olsa da konu itibari ile kutsalı, kutsal olayları anlatan resimler olarak kabul edilmektedir.. Farklı tekniklerde yapılan ikonların ortak özelliği içerdiği konular ve renkleridir.

İkonların renklerinin de anlamı vardır. Beyaz saflığın rengi olup ilahi nuru ve Tanrı’nın yeryüzündeki tezahürüne karşılık gelir. Mavi renk diğer alemin yapısını yansıtır. Kırmızı renk kurbanlığı temsil eder ve İsa’nın ateşle vaftizini anlatır.

²¹⁷ Anadolu Medeniyetleri II, 144.

²¹⁸ Orcasberro, 153.

²¹⁹ Anadolu Medeniyetleri II, 139.

²²⁰ Atasagun, 46.

Güneşin doğduğu andaki kırmızı rengi İsa'nın doğduğuna işaret eder. Sarı renk ilahi ışığı, erguvan rengi mutlak otoriteyi, kahve rengi ise alçak gönüllüğü temsil eder²²¹.

D. TEOLOJİK AÇIDAN İKON

Hristiyanlar, ikonlarla temel inançları arasında doğrudan bir bağlantı kurmuşlardır. Bu nedenle ikonlar sıradan bir resim olmaktan çıkıp bir Hristiyan için vazgeçilmez olmuştur. Hristiyanların teslis ve inkarnasyon inançları ikonların teolojisini belirleyen temel etkenlerdir.

1. Hristiyanlık'ta Teslis İnancı

İkonların inkarnasyon kavramıyla doğrudan bir bağlantısı vardır. Bu bağlantının nasıl olduğunu tespit etmek için önce Hristiyanların temel inanç esaslarından olan “teslis'i” ortaya koymak gerekecektir. Bu nedenle önce “teslis'in” ne olduğu konusunda kısaca durduktan sonra ikon ve inkarnasyon ilişkisini değerlendireceğiz.

Hristiyanlık ilahi kaynaklı din olmasına rağmen zamanla bu özelliğini kaybetmiş “teslis” (üçleme) doktrinini benimseyen bir din olmuştur. Bu değişime neden olarak Pavlus'un İncil'de geçen bazı ifadeleri yorumlamaları ve Hristiyanlığın yayıldığı bölgelerdeki şartları gösterebiliriz.

Hristiyanlığın inanç esaslarının merkezinde olan en önemli unsur “teslis” (üçlü birlik) tir. Bu kelimeyi ilk defa kullanan Antakyalı Theophilus'dur²²². Ancak İncil'de teslisi açıklayan net bir ifadeye rastlanmaz. Bununla birlikte Matta'da şu ifade yer alır²²³: “İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve

²²¹ Demirci, 60.

²²² Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 47-48.

²²³ Tümer-Küçük, 281.

Ruhül Kudüs ismi ile vaftiz eyleyin”²²⁴. Her ne kadar İncil’de teslis’ten bahsedilmese “Baba”²²⁵ olarak isimlendirilen Tanrı’dan İsa’da yaşayan Tanrı Kalamından bahseder²²⁶.

Teslis “Baba Allah”, oğul İsa Mesih, Kutsal Ruh olmak üzere üç unsurdan meydana gelir. Teslis inancının temelinde de Kutsal kabul edilen metinlere dayanılarak tüm evreni kapsayan, varlıklarda ve yetkinlik de sınırsız²²⁷, değişmeyen²²⁸, en bilge²²⁹ bir “Baba Tanrı”nın olduğuna inanıştır. Bütün bu özelliklere sahip Tanrı teslisin ilk unsurudur ve özünde sevgi vardır. Sevgisinin bir göstergesi de biricik oğlu İsa’yı dünyaya göndererek insanları kurtarmış olmasıdır²³⁰.

Hristiyan inancına göre, Tanrı ruhu tüm evreni kapsadığından bir bütündür. Ne İsa Mesih ne Kutsal Ruh, Tanrının ruhunu bölmez, parçalamaz, birbirinden ayırmaz²³¹.

Tanrı, Baba olarak isimlendirilmiş bir nurdur, onun oğlu da İsa’dır. İsa’nın bedeniyle de Tanrı birleşmiştir. İsa ruh olarak Tanrı, beden olarak insandır²³².

Teslisin ikinci unsuru Oğul-İsa’dır. “Oğul” Baba’nın bir varlığının görüntüsüdür²³³. Allah’ın sözüdür²³⁴. Tanrı’nın gücü ve Tanrı’nın bilgeliğidir²³⁵. Baba’dan çıkıp dünyaya gelmiştir²³⁶.

²²⁴ Matta, 28/19.

²²⁵ Bkz. Markos 13/32; Luka 10/22; Galatyalılara 15/7.

²²⁶ Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 48.

²²⁷ Bkz. Eyub 11/7-9, 26/14.

²²⁸ Bkz. Malaki, 3/6.

²²⁹ Bkz. Romamalılara Mektup, 16/27.

²³⁰ Tümer-Küçük, 282.

²³¹ www.incilturk.com, 04.07.2006.

²³² Tümer-Küçük, 283.

²³³ Bkz. İbranilere, 1/3.

²³⁴ Bkz. Yuhanna, 1/1-3.

²³⁵ Bkz. 1. Korintoslulara 1/24.

²³⁶ Bkz. Yuhanna, 16/28.

İsa “Allah’ın Oğlu” olarak İnciller de şu şekilde geçer. “Sevgili oğlum”²³⁷ “Baba’nın kucağında biricik oğlu”²³⁸ “Allah’ın oğlu İsa’nın günahlarımızı kefarete olarak”²³⁹, “İsa’nın Allah’ın oğlu olarak kabulünü...”²⁴⁰ ifadeleri yer alır. Zaten Tanrı ile İsa’nın tabiat olarak eşitliğini uzun tartışmalardan sonra, M.S. 325 yılında yapılan İznik Konsilinde kabul edilmiştir²⁴¹.

Teslisin üçüncü unsuru ise “Kutsal Ruh” tur. Kutsal Ruh da Allah’ın cevherinden olup Baba Allah’tan çıkmaktadır²⁴². İnanan insanların içine girip onları aydınlatır, yönetir, güçlendirir, Allah’ın istediği duruma getirir²⁴³. M.S. 381 yılında toplanan İstanbul Konsilinde de “Tanrı Baba doğmamış, doğrulmamıştır. Oğlu doğmuş doğrulmuştur. Kutsal Ruh ise Tanrıdan çıkmıştır”²⁴⁴.

Son tahlilde yaratıcı Baba Allah’tan; kurtarıcı oğul İsa; tasdik eden insanları aydınlatan Kutsal Ruhtur²⁴⁵. Baba Allah cevher olarak Allah, Oğul İsa, Kutsal Ruh olarak görülse de birdir ve bölünmez²⁴⁶.

2. İkon İle İnkarnasyon İlişkisi

“İncarnatio” (Bedenleşme) Hristiyanlar için önemli kavramlar arasında yer almaktadır. “Hristiyanlar Tanrı’nın yaratılmamış olan ezeli mesajının bedelleştiğini ve İsa olarak aralarına geldiğine inanırlar”²⁴⁷. “İsa insan şeklinde bir ilahtır.” Allah merhametini ve sonsuz sevgisini göstermek için İsa da bedenleşmiş, böylece insanlar

²³⁷ Matta 3/17,17/5; Markos 1/11.

²³⁸ Yuhanna 1/18,3/16.

²³⁹ Yuhanna 1. 4/10.

²⁴⁰ Yuhanna 1. 4/15.

²⁴¹ Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 51.

²⁴² Yuhanna 15/26-27.

²⁴³ www.incilturk.com.

²⁴⁴ Tümer-Küçük, 283.

²⁴⁵ Tümer-Küçük, 285.

²⁴⁶ Aydın, Hristiyanlıkta Din ve Din anlayışı, Dinler Tarihi Araştırmaları II, Ankara 2000, 69.

²⁴⁷ Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 42.

içinde yaşamıştır. Allah inayetini İsa aracılığıyla göstermiştir. İsa, Baba Allah ile aynı cevherden olduğu için İsa'ya saygı göstermek, ona tapmak “Baba Allah” la ilişki kurmaktır.” O gerçek Allah’tır. Çünkü o, çeşitli mucizelerle, ölmesi ve sonra dirilmesiyle “Tanrı” olduğunu göstermiştir. O, Allah’ın oğludur. Aynı zamanda gerçek insandır”²⁴⁸. Bu bağlamda İncil’de geçen şu ifadelere bakalım. “...Onları bana veren Babam her şeyden üstündür. Onları Baba’nın elinden kapmaya kimsenin gücü yetmez. Ben ve Baba biriz”²⁴⁹.

Tanrı, İsa da bedenleşerek, Tanrı ile insan arasında yeni bir bağ kurmuştur. İnsanlığın kurtuluşu içinde bedenleşme gerekliydi²⁵⁰. Bütün bunları düşündüğümüzde, resimlerin, ilk ikonun İsa’yı temsil etmesi tesadüf olmayıp, bilakis Hristiyan inancıyla doğrudan bağlı olduğunu fark ediyoruz.

Nitekim bazı Hristiyanlara göre, insanlara kendini açan Tanrı’nın resminin yapılması gerekirdi. Buna karşı olmak inkarnasyonu sorgulamaktır. Çünkü İsa resmedilme kapasitesinde olan bir insan özelliğindeydi. Zira Tanrı insanoğluna, inançsal olarak doğasını nasıl gerçekleştirebileceğini göstermek için insan haline bürünmüştür²⁵¹.

Bu konuda Ortodokslar, “Bağışlayan Tanrı eğer İsa’da insanların gözüne insan şekliyle görünmek istediye niçin görünen resimlerle göstermesin?” şeklinde düşünüyorlardı²⁵².

Her ikon konusu ne olursa olsun madde ve ruhtan oluşur. İlahi inayet tarafından tahta yüzeye aktarılmıştır. Bundan dolayı da inkarnasyon yansımasının

²⁴⁸ Tümer-Küçük, 284.

²⁴⁹ Bkz. Yuhanna, 10/29-30.

²⁵⁰ Demirci, 45.

²⁵¹ Bkz. Stuart, 32.

²⁵² Ertuğrul, 55.

sembolüdür. Maddenin ruh ile özdeşleştirilmesi görüşü Evharistiyanın temsil ettiği gibi, ikonlarda sadece Tanrı'nın, insan bedeni üzerine almasını bir hatırlatmasıdır²⁵³. Tanrı'nın görüntüsünü teolojik olarak, Tanrı'nın görüntüsüne ilk ve en uygun kişi İsa olduğu Pauline yazılarında geçmektedir. Tanrı'nın görünümü olan Mesih'in yüceliğiyle ilgili Müjdenin ışığı imansızların üzerine doğmasın diye, bu çağın ilahı onların zihinlerini kör etmiştir²⁵⁴.

“Görünmez Tanrı'nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı O'dur”²⁵⁵.

“İsa'da Tanrı, insan dünyasına “görünmezin görünümü” olarak girmiştir”²⁵⁶.

“Mesih'in esenliği yüreklerinizde hakem olsun. Tek bir bedenin üyeleri olarak bu esenliğe çağrıldınız. Şükredici olun!”²⁵⁷.

“Oğul, Tanrı yüceliğinin parıltısı O'nun varlığının öz görünümüdür...”²⁵⁸.

Bu ifadelerle bağlantılı olarak Karl Rahner, Tanrını tasvirini, Tanrı ile insan arasında bir ilişkiyi tanımlayan vahiyden bilinen bir olgu olarak bahseder. Tanrı, asli günahattan sonra insan oğlunun Tanrı'nı görüntüsü olarak temsiliyle²⁵⁹ yaratmıştır²⁶⁰.

Dolayısıyla resim sanatı var oluş nedenini Kristolojik dogma ile ilgili bir doktrinden alır. Bu doktrin de Baba-Oğul ve bütün görünmeyen dünyayı, görünür

²⁵³ Stuart, 33.

²⁵⁴ 2, Korintililer, 4/4.

²⁵⁵ Kolosiler, 1/15.

²⁵⁶ Karl Rahner- Herbert Vorgrimler, “Images and Likeness of Good”, Dictionary of Theology (D.T.), Crossrad Newyork 1985, 228.

²⁵⁷ Kolosilere, 3/15.

²⁵⁸ İbranilere, 1/3

²⁵⁹ Rahner- Vorgrimler, 228; Ayrıca Bkz.Herbert Schade , “ Images”, Encyclopedia of Theology, Ed.by.,Kral Rahner, New York 1986, 683.

²⁶⁰ Yaratılış ile ilgili ifadeler; Tekvin, 1/26; 9/6.

dünyayı yaratır. Dünyanın kendisi resimler serisidir ve bu Tanrı'nın imgesi olan İsa'dan aşağıya doğru iner²⁶¹.

Nitekim “7. Geleneksel Konsil ve 1667 Moskova Konsili, Tanrısalsal, derinliğin kaynağı olarak Babanın tasvirini yasak etmiştir. Ancak İsa tasvir edilebilir ve edilmelidir de. Çünkü İsa, sadece Tanrısalsal kelimeler değil, o aynı zamanda Baba'nın aynı cevherin suretidir. Onda görülmez olan İsa'da ve Kutsal Ruh'da tam bir benzerlik, yani gerçek çehresini bulur²⁶².

Sonuç olarak, inkarnasyon inancı yani Tanrı'nın İsa da bedenleştiği inancı, ikonların yapılması onlara saygı gösterilmesi ve ibadetlerde kullanılması için kullanılan argümanların temeli olmuştur. Bu anlamda da İsa'da bedenleşen Tanrı'nın resmini yapmakta sakınca yoktur.

E. HIRİSTİYAN MEZHEPLERİNDE İKON

Hristiyanlık içinde temel inanç, ibadet gibi konularda zamanla tartışmalar gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar da Hristiyanlığın bölünmesine neden olmuştur. 1054 yılında Roma İmparatorluğu Doğu-Batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bunlardan Batı kilisesi Katolik, Doğu kilisesi Ortodoks olarak adlandırılmıştır. Böylece Katolik mezhebi ve Ortodoks mezhebi oluşmuştur. Bu bölünmenin dışında 16. yüzyılda kilise otoritesine dayanan inancı eleştirerek, kendilerini mevcut kiliseden ayrı tutarak gelişen Protestan mezhebi ortaya çıkmıştır²⁶³. Bu bölümde de Hristiyan mezhepleri olan Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerinin dini

²⁶¹ Neşe Ertok, Figüratif resimde (Bakış) Diyalektiği ve “Bakış-Espas” İlişkisi, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 2002, 91.

²⁶² Aydın, Din..., 235.

²⁶³ Tümer-Küçük, 293; Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 113.

konuları resmeden ikonlar hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerini teolojik ve mistik temellerini ele alacağız.

1. Katolik Kilisesinde Resim

Katolik mezhebi, mensubu en fazla olan bir mezheptir. Katolik kilisesi üyelerinin orta, batı Avrupa, Latin Amerika ülkelerinde yaygınlık gösterdiği ifade edilir²⁶⁴. Bu mezhep kendisini İsa'nın vekili olarak ünlenen Petrus'a bağlar. Ruhani lider Papa'dır ve yanılmaz mutlak bir otoriteye sahiptir. Bu özelliği ile Papa kilisenin merkezinde olup, Katolik kilisesinin ayırıcı bir vasfını²⁶⁵, oluşturur.

Kendisini Allah'ın varlığının aktif bir uzantısı olarak gören Katolik kilisesi Allah'ın cemaati olarak da kendini adlandırır. Diğer bir ifadeyle İsa'nın etrafındaki insanların aynı çizgide toplanması tek beden olarak birlik olmayı ifade eder. İsa tapınılacak kimse olduğu için insanlar onda birleşir. Bu birleşme ifadesi de kilisedir ve kutsaldır²⁶⁶. Merkezi Vatikan olan Katolik kilisesi de kendini tüm Hristiyanların kiliselerinin anası olarak görür²⁶⁷.

Katolik²⁶⁸ terimi, bütünlük ve evrensel anlamlarına gelir. Bu anlamına uygun olarak Katolik kilisesi, kendini tüm Hristiyanların temsilcisi olarak görür ve her kişiyi Tanrı'nın halkı olmaya çağırır. Tanrı'nın bir hediyesi olarak İsa Mesih önderliğinde Tanrı'nın ruhunda toplanmayı sağlamaya çalışan Katolik kilisesi Mesih İsa'nın bedeni, başı ile birleşmiş olarak kilisede varlığını devam ettirdiğine inanır.

²⁶⁴ Aydın, Din..., 134.

²⁶⁵ Tümer-Küçük, 299.

²⁶⁶ Aydın, Din..., 146.

²⁶⁷ Ahmet Kahraman, Mukayeseli Dinler Tarihi, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, 242.

²⁶⁸ Katolik kelimesi, Gerekçe evrensel anlamına gelen kathalikostan gelir.

Dolayısıyla İsa Mesih'in olduğu kilise olarak kendisini tek kurtuluş yolu olarak gösterir²⁶⁹.

Bütün bu özelliklere sahip Katolik kilisesi insanlara Hristiyanlığı anlatmak ve öğretmek ister. Bu bağlamda İsa'nın Meryem'in ve Azizlerin resmedildiğı ikonlara önem verir. Katolik kilisesinin temel amacı, ikonlar aracılığıyla Hristiyanları eğitmek²⁷⁰ hem kiliseyi süslemek, hem de inanlara İsa'yı, Meryem Anayı ve Azizleri hatırlatmak ve tanıtmaktır. Bu resimlere orta çağda önemli fonksiyon yüklenmiştir. Okuma-yazma bilmeyenler, o çağlarda, Mesih İsa'nın hayatını, öğretilerini, mucizelerini bu resimlerden öğrenmişlerdir. Bu husus bugün bile çocuklar için geçerlidir. Büyükler de tasvirleri görünce tasvir edilenleri hatırlar²⁷¹.

Bir ikona saygı gösteren ikondaki betimlenen kimseye saygı göstermiş olur. Katolikler, ikon biliminin kutsal yazının ifade ettiğine inanır. Böylece insanların gizli mesajı resim yoluyla idrak edeceği, aydınlanmış olacağı inancı hakimdir. Dolayısıyla Katoliklerde resim, kutsalı tasvir etme üzerine şekillenmiştir²⁷².

Bir ikonda İsa'nın bizatihi kendisi ya da İncil'de geçen tüm olaylardan biri anlatılmış olabilir. İkonda anlatılan bir olay da İncil'in anlatması arasında fark yoktur. Tasvir yoluyla Hristiyanlar önemli olaylar konusunda da bilgi edinmiş olmaktadır. Sadece bilgi edinilmekle yetinilmez ayrıca ikonlar sayesinde Tanrı'yı düşünerek ayin yapılır. İlahiler eşliğinde Tanrı'nın isteğini, mesajını düşünerek konsantre olarak ikonlara bakmak büyük mutluluk olarak görülür. Bunun sayesinde

²⁶⁹ Katolik Kilisesi, Din ve Ahlak İlkeleri, (Çev. Dominik Papir), İstanbul, 2000,215.

²⁷⁰ Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 290.

²⁷¹ www.selamsanameryem.net,15.06.2006.

²⁷² Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 290.

ikonların insanın hem kalbinde hem zihninde iz bırakır. Yaşamlarına yön vermesini sağlar²⁷³.

Özellikle de ikonların karşısında trans hale geçerek dua etmek her bir yeni nesle anlatmaya ve öğretmeye önem verir. Tanrı'yla iletişim kurmayı sağlayan bir ikon, insanların gizli dünyaya kapılarını açar. Tüm isteklerini resimdeki İsa aracılığıyla Tanrı'ya bildirir. Bu amaç için Kutsal Kitab'ın ve ikonların yer aldığı yerde dua köşesi oluşturulur²⁷⁴. Bu çerçevede hareket eden Katoliklerde ikonların önemi tartışma götürmez. Şimdi de Katoliklerin kutsal olduklarına inandıkları kişilerin resimlerini yapmalarını nasıl temellendirdiklerini inceleyelim.

Hristiyanlık bir bakıma, Yahudi dinin mirasçısı olarak Yahudiliğin inanç abidesi olarak kabul ettiği “On Emri” de kabul eder. On Emir Hristiyanlar içinde bağlayıcı özellikte olup, Tanrı'nın sözü vahiy olarak kabul edilir. Bu On Emrin ilki “Tanrı'n olan rabbe tapacak ve ona kulluk edeceksin. Seni Mısır ülkesinde esirlik evinden çıkaran Tanrının rab benim. Karşında başka ilahların olmayacak, kendin için oyma put, yukarıda gökler ile olanın ya da yerin altındaki olanın, sularda olanın asla suretini yapmayacaksın, onlara secde etmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin²⁷⁵” emridir. Katoliklere göre Tanrı buyruğuna rağmen, kendisinin İsa'nın tasvirini yapmasına izin vermiştir. Bu inançta olan Katolikler şöyle delillerle fikirlerinin doğruluğunu gösterirler.

Tanrı, her ne kadar oyma put, ya da resim yapmayacaksın dese de Eski Ahit'ten beri Tanrı, cisimleşen kelimeler vasıtasıyla resimlerin yapılmasına izin vermiştir. Tanrı tüm insanlar için gökten inmiş, Kutsal Ruh'un kudretiyle

²⁷³ Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 291.

²⁷⁴ Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 611.

²⁷⁵ Bkz. Çıkış, 20/25, Tesniye, 4/15, Matta, 4/10.

Meryem'den vücut bulmuş ve insan olarak İsa'da cisimleşmiştir. Kelam'ın cisimleşmesi sayesinde de insan Tanrı ile bütünleşmiş aynı zamanda da kurtulmuş oldu. Bu sayede de tanrı sevgisinin ve Tanrı doğasına katılmak²⁷⁶ imkan dahilinde olmuştur.

Dolayısıyla kelam beden olarak insan olduğu için, Mesih'in bedeninin sınırları belirlenmiştir. Bu nedenle de İsa'nın yüzünün tasvir edilmesine izin vardır. Zaten kilise gözle görülmeyen Tanrı'nın İsa ile bedenleştiğini kabul etmiştir. Ebedi kelamın da tasvir edilmesi İsa'yı resmederek ona saygı göstermede sakınca olmadığına inanılır.

Katoliklerin tasvirlerle inanmasına ve ona bağlanmalarına yönelik diğer referansları da Kutsal Kitap'ta geçen "Ahit Sandikası ve Kerubinler ve Tunçtan Yılan" örnekleri verilir²⁷⁷.

Tanrı, Musa'ya Ahit Sandığının nasıl olacağını, nasıl yapılması gerektiğini Çıkış kitabında anlatır. Uzunluğunun ve eninin iki büyük arşın altınla kaplatılacağını, onu halis altınla kaplayacağından ve kendisinin vereceği şahadeti içine koyacağından bahseder. Yine altından iki kerubi yapıp yüzleri birbirine karşı olarak kefareti örtüsüne doğru olacakları ve iki kerubi arasında söyleyeceğini Musa'ya açıklar²⁷⁸.

Diğer bir örnek de İsrailoğullarının çöldeki yaşamlarında onlara musallat olan yılan üzerine Musa Tanrı'ya yılanın gitmesi için dua eder. Tanrı da Musa'ya kendini

²⁷⁶ Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 121-122.

²⁷⁷ Katolik Din ve Ahlak İlkeleri, 465.

²⁷⁸ Bkz. Çıkış, 25/10-22; I.Krallar 6/ 23-28.

yakıcı bir yılan yapmasını ve bir sırık üzerine koymasını ister. Bunun üzerine Musa tunçtan bir yılan yapar²⁷⁹.

Bu örnekleri Katolikler, Tanrı'nın resmedilmesine izin verdiğine dair kanıt olarak sunarlar. Kutsal Kitaptan aldığı destek yanında Katoliklerin diğer bir referans alanını da Efes ve İznik konsillerinde alınan kararlar oluşturur.

M.S.431 yılında Efes'te düzenlenen 3. Genel Konsil'de İsa'nın tabiatı tartışılmış ve İsa'nın tek tabiata sahip olduğu kararı alınmıştır. İlahi tabiatının insan tabiatı içinde bütünleştiği ifade edilmiştir. Bakire Meryem de Theotokos “Tanrı Anası” olarak kabul edilmiştir²⁸⁰. 782 yılında İznik'te toplanan konsil de ikon düşmanlarına karşı, ikonların yapılması savunulmuştur. İsa'nın Meryem'in bütün azizlerin, İncil'de geçen olayların resmedilmesi onaylanmıştır²⁸¹. Böylece hem Efes hem de İznik Konsili'nde alınan kararlar ikonların gelişmesini doğrudan etki etmiştir. İkonları oluşturmak ve onlara tapınmak resmi olarak da onay alıp rahat bir ortama kavuşmuştur.

2.Ortodoks Kilisesinde Resim

Ortodoks mezhebi Hristiyanlığın üç ana mezhebinden biridir. Ortodoks Grekçe doğru anlamına gelen “Orthos” ile düşünce, inanç anlamlarına gelen “Doxa” kelimelerinden meydana gelir. Genel kabule göre; “bir dinin doğmasına, herhangi bir öğretisinin ilkelerine, geleneksel olarak doğru olarak nitelenen düşüncelere ya da

²⁷⁹ Bkz. Sayılar, 21/4-9.

²⁸⁰ Tümer-Küçük, 283 ; Aydın, Hristiyan Kaynaklara..., 160.

²⁸¹ Mehmet Aydın, Hristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili, Konya 1991, 22-23.

görüşlere uygun düşünce, inanç ve bu inancı kabul eden kişi ya da gruplara “Ortodoks” adı verilir²⁸².

Kendisini doğru görüşün, doğru inancın temsilcisi olarak gören Ortodoks Kilisesi’ne 1054 yılındaki Doğu-Batı ayrımından sonra Bizans merkez olmuş ve birçok Ortodoks kilise Bizans’a bağlanmıştır. Ortodoks Kilisesi, Katoliklerden farklı olarak Papa’nın yanılmazlığını ve üstünlüğünü kabul etmezler. Ruhani liderleri Patrik’tir²⁸³.

İlk yedi konsili kabul eden Ortodoks mezhebinde kutsal sayılan kilise; İsa’nın bedeni olarak kabul edilir. Kiliseye gelen Hıristiyanlar içinde Tanrı dolaşır ve onlarla bütünleşir. Bu noktada Ortodoksların Tanrı’nın oğlu İsa’yı Meryem’i ve azizleri tasvir eden resimler devreye girer. Çünkü Tanrı’yı yaşamak, onunla doğrudan bağlantı kurmak ikonlarla sağlanır.

Kutsal kişileri tasvir eden resimlerin Ortodoks dünyasında mühim bir yeri vardır. Ortodokslara göre ikon, imanın görsel hala yansımış karşılığıdır. Bir kilise için ibadet ne kadar vazgeçilmezse bir Ortodoks için ikon da o derece vazgeçilmez konumdadır. İkon liturjinde²⁸⁴ ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bazı ibadetler ikonla anlam kazanır. Örneğin günahları itiraf ikonun önünde yapılır. Günahları için af dilemeden öncede Meryem’in önünde dua eder. Bir başka örnek ise bir bebek dünyaya geldikten sonra kırkıncı günde kutsama işleminde Meryem ikonunun önündeki yanan lambadan yağ alınır ve bebeğin yüzüne haç işareti yapılır²⁸⁵.

²⁸² Ömer Faruk Harman “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, Dinler Tarihi Araştırmaları III, Dinler Tarihi Yayınları, Ankara 2002, 188.

²⁸³ Tümer-Küçük, 300-301.

²⁸⁴ Liturji, ibadet nizamı anlamındadır. Liturjide dinin mitleri ve inançları temsil edilmektedir. (Bkz. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Güven Matbaası, Ankara 1955, 238).

²⁸⁵ Demirci, 57-62.

Ortodokslar, ibadetleri için vazgeçilmez olan ikonlarına her zaman önem vermişler ve ikonografi geleneğini itinayla korumuşlardır²⁸⁶. Onlar, tarihte olumsuzluklar yaşansa da ikonlara sahip çıkmışlardır. Ortodoks Hristiyanlar ikonlara saygı gösterirler ve bunun da temel akidelerine ters düşmediğine inanırlar. Nitekim Ortodoks inancına göre, Tanrı insan olmuştur, insan Tanrı'nın suretinde yaratılarak, Tanrı'ya benzer olmaya çağrılmıştır²⁸⁷. "Hulul etmiş İsa vasıtasıyla Tanrı, ölüm ve fesat alemine sevgi ve iyiliğin perdesini kaldırmıştır"²⁸⁸

Ortodokslar da Katolikler gibi ikonlar konusunda II. İznik Konsilinde alınan kararları öne sürerek ikonların meşruluğunu sağlamışlardır²⁸⁹. İkonlara karşı gösterilen saygı tapınmaya bir vasıta olarak görülmüştür.

Ortodoks inancına göre İsa tasvir edilebilir. Çünkü İsa, hem Tanrı'nın kelamı hem de Baba Tanrı'yla aynı özdendir. Görünmez olan Tanrı İsa'nın bedeniyle görünür hale gelmiştir. Bu noktada Katoliklerin görüşleriyle paralellik gösteren Ortodokslar, ikonların kutsal bir şahsiyetin varlığını gün yüzüne çıkardığını onun güzelliğini simgelediğine inanırlar²⁹⁰. İkonların içinde Kutsal Ruh'un olduğunu ve kutsal ışığa vasıta olduğunu ön planda tutarlar, mistik boyutuyla insan hayatını etkilediğine inanırlar.

²⁸⁶ Bkz.Cavarnos, 70-71.

²⁸⁷ Bkz. Aydın, Din..., 212.

²⁸⁸ Joseph L.Hromadka, Doğu Ortodoksluğu, (Çev. Günay Tümer), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (A.Ü.İ.F.D.), Ankara 1971, XVII/247.

²⁸⁹ Aydın, Din..., 203.

²⁹⁰ Aydın, Din..., 235.

İkonların Ortodoks dünyasındaki yerini ve ne anlama geldiğini daha muşahhas hale getirmek daha anlaşılır kılmak için Ortodoks ikonlarını ibadet ikonları ve tanımlayıcı ikonlar olmak üzere iki sınıfta²⁹¹ inceleyeceğiz.

1.İbadet İkonları

İbadet ikonları Ortodoks inancının ruhunu, özünü, mahiyetini yansıtır. İkonların kökenlerinin bir niteliğe sahip olduğunu ve Ortodoks olmayanlar tarafından da anlaşılamayacağını iddia ederler. Ayrıca bu ikonlar, İsa, Meryem, Yahya, Melek ve kutsal şahısların tasvirlerini ve teslis konularını içeren betimlemeler içerir.

İsa'yı betimleyen ikonların ilk örneğinin mucizevî şekilde oluştuğuna inanılır. İsa çarmıha giderken mucizevî olarak yüzü bir keten kumaşın üzerine çıkmıştır. Bu kumaş, daha 6. yüzyılda Piskopos Evalios tarafından bulunmuştur. İsa'nın kumaş üzerindeki sureti resmedilmiş ve bu tip ikonlar kutsal Mendil İsa ikonları olarak bilinir. Bunun dışında birçok İsa ikonlarının da havari olan Aziz Luka tarafından mucizevi olarak yapıldığı kabul görmüştür²⁹².

Genel olarak İsa ve Meryem ağırlıklı ibadet ikonları, Aziz ikonlarını da içerir²⁹³. İsa ikonlarına benzer saygı Aziz ikonlarına gösterilir. Çünkü Azizler “Tanrı’nın elleri olup, bu eller aracılığıyla kilise tamamlanmış olur ve görünmeyen kilisenin yeryüzündeki temsilcileridir. Öldükten sonra bile şefaet etmeye muktedir olduklarını öne sürerler²⁹⁴. Bu paralelde din adamlarını tasvir eden ikonlar da Bizans

²⁹¹ Akkaya, 10; Başeğmez, 12.

²⁹² Akkaya, 19-20.

²⁹³ Başeğmez, 12.

²⁹⁴ Akkaya, 47-49.

Ortodoks Kilisesi'nin belli dini gücünden kaynağını alır. Buna göre de din adamları Tanrı'yla kulları arasında bir çeşit aracı görevi görürler²⁹⁵.

2.Tanımlayıcı İkonlar

Tanımlayıcı ikonlar, Eski ve Yeni Ahit'te geçen olayları konu alan ikonlardır. Aynı zamanda “Konulu”²⁹⁶ ya da “Didaktik ikonlar” olarak da adlandırılır. Bunlar ilk olarak kiliseye gelen insanlara Hristiyan olaylarını öğretmek veya bu olayları hatırlatmak amacıyla yapılmıştır. Bu ikonlar etkili bir yolla İncil'i anlatır, İncil'in gücünü yansıtır²⁹⁷.

Bu ikonlarda İsa'nın doğumu, mabede takdim edilişi, âlimlerle sohbet edişi, Kudüs'e girişi anlatılır. İsa'nın nasıl Kudüs'e girdiği, halkın nasıl karşıladığı gibi temalar İsa'nın vaftiz edilişi, Lazaros'u dirilmesi, çarmıha gerilmesi²⁹⁸, mucizeleri, çektiği acılar, kısacası tüm yaşamı²⁹⁹ çarpıcı bir şekilde resmedilmiştir.

Kaynağını İncil'den alan diğer ikon çeşidi de Meryem'e İsa'yı müjdeleyen ikonlardır. Meryem'i konu alan ikonlarda Meryem'in ölümü geniş yer tutar.

Buraya kadar Ortodoks ikonlarının kimi ve neyi konu aldığını kısaca ele aldık. Görüldüğü gibi ikonlar kaynağını Kutsal Kitap'tan almış ve bu sayede bir çok önemli olay resimler yoluyla anlatılma imkanına kavuşmuştur³⁰⁰.

²⁹⁵ Başeğmez, 12.

²⁹⁶ Akkaya, 80.

²⁹⁷ Başeğmez, 12.

²⁹⁸ Bkz. Akkaya, 90-98.

²⁹⁹ Bkz. Başeğmez, 12.

³⁰⁰ Bkz. Yücel, IV/152.

3.Protestan Kilisesin de İkon

Protestan Kilisesi Hristiyanlığın üç önemli kiliselerinden biridir. Protestan kilisesi hem oluşumu hem de teolojisi açısından Katolik ve Ortodoks kiliselerinden farklı yapıdadır. Kendini ayrı bir din olarak telakki etmeyen Protestanlık zaman içinde “Protestan” adını almıştır. Protestan terimi, Almanca “protestieren” kelimesinden gelir ve “protesto eden”, başkaldıran anlamındadır³⁰¹. Bu terim ilk defa 1529 yılında Spire’de toplanan mecliste kullanılmıştır. 1529 da İmparator Charles Quint Luther’i destekleyici fikrinden vazgeçtiğini ve herkesin Roma’ya bağlı olduğunu söyler. Bunun üzerine Luther taraftarları imparatorun bu kararını protesto ederler. Ve ona şöyle seslenmişlerdir: “Koruyucu, günden Kurtarıcı ve bir gün Hakimimiz olacak olan yegane yaratıcımız tanrı önünde protesto ediyoruz ve Tanrı’ya, Kutsal Sözü’ne, vicdanımıza ve Spere’deki son karara aykırı olarak önerilen hiçbir kararı benimsemiyoruz.” İşte bu sözleri destekleyen ve Lutherci reformları tanıyanlara “Protestanlar” denilmiştir³⁰².

Reformdan doğan Protestanlığın teolojisi ve dini uygulamaları Katolik ve Ortodoks mezheplerinden farklıdır. Onların kabul ettiği ve büyük önem verdiği dini konulu resimlere heykellere yer vermezler³⁰³. Bir Protestan için ikonların önemi yoktur. Dolayısıyla İsa’yı, Meryem’i ve azizleri betimleyen ikonları Protestan dünyasında göremeyiz³⁰⁴. Protestan Hristiyanların, ne evlerinde ne kiliselerinde ikon vardır, varsa da çok azdı³⁰⁵.

³⁰¹ Osman Cilalı, Günümüz Dünya Dinleri, Halk Kitapları, Ankara 2002, 88.

³⁰² Ali Erbaş, Protestan Reformu ve Martin Luther, Dinler Tarihi Araştırmaları, Dinler Tarihi Yayınları, 3/205.

³⁰³ Bkz. Kahraman, 243.

³⁰⁴ Tümer- Küçük, 302.

³⁰⁵ www.selamsanameryem.net.

Protestanların neden ikonlara yer vermediğini, önemsemediğini anlayabilmek için Protestanlığın oluşumu ve teolojisinin ne olduğunu tespit gerekir. Bu nedenle Protestanlığın tarihi süreçteki seyrini kısaca inceleyelim.

Genellikle Protestan deyince Luther'in ismi akla gelir. Ancak Luther'in Roma kilisesine başkaldırışından önce reform tohumlarını atan bazı köşe taşları insanlar olmuştur. Bunlardan Aziz Francesco, John Wyditte, Iantlus'u örnek olarak verebiliriz. Nitekim J.Whyllitte kilisenin sahip olduğu servete karşı çıkmışlardır. J.Whyllittle kilisesinin sahip olduğu servete karşı çıkmış ve düzenledikleri kominyon³⁰⁶ ayinlerinin de putperest olduğunu iddia etmiştir. Benzer açıklamalarla J.Hus'tan gelmiş, o da kilisenin yapısına ve hiyerarşisini eleştirmiştir. Bunlar duruşlarıyla da ağır bedeller ödemişlerdir³⁰⁷.

Bu zihniyet çizgisinde, 16.yüzyılda Hristiyanlığı derinden sarsacak, tarihe damgasını vuran kilit şahıs Martin Luther tarih sahnesine çıkar ve reform hareketini başlatır. O en başta Roma Katolik Kilisesi'nin, papaları yanılmaz mutlak otorite olarak görmelerine karşı çıkmıştır. Papaların endüljans uygulamalarını ticaret gelirine dönüştürdüklerini³⁰⁸ kendi menfaatleri için çalıştığını ileri sürmüştür. Endüljans gelirleri sayesinde büyük paralar kazanan kilise adamları servetlerine servet ekliyor ve savurgan davranıyorlardı³⁰⁹. Luther'in altını çizdiği önemli bir nokta da; Katolik Kilisesi'nin İncil yorumunu tekeline almasını ve ayin dilinin mutlaka Latince olmasını savunmasıdır. Luther bu konulara şiddetle karşı çıkmıştır.

³⁰⁶ “Kominyon”, Evharistiya ayini Hristiyanlar için önemli Sakramentlerden olup, İsa'nın yediği son akşam yemeği anısına kutlanır. İsa, çarmıhtan önce yemek sırasında ekmeği bölerek bu benim etimdir. Şarabı işaret ederek de, bu da benim kanımdır demiştir. Bu ekmek-şarap ayini Pazar günü yapılır. (Bkz. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara 2005, 128).

³⁰⁷ Bkz. Tuncay Tuğçu, Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, Ankara 2002, 317.

³⁰⁸ Aydın, Din..., 247.

³⁰⁹ Erbaş, 199.

Bütün bu eleştirisini nihayet 1517 yılında Wittenberg Şatosunda kilisenin kapısına 95 maddeden oluşan tezini astı³¹⁰. Bu tezinde Luther şu fikirlerini açıklar:

Bir kişinin günahını yalnızca Tanrı affedebilir ve yalnızca Tanrı cezasını verebilir. Kimsenin günahı bağışlama yetkisi yoktur³¹¹. Tanrı insanların günahlarından tövbe etmesini istemiştir ve suçlular sadece Tanrı otoritesi tarafından affedilebilir. Ayrıca Araf'ta ceza çeken ölü için kefarete buyuran rahiplerin uygulamalarını da hatalı bulur ve gerçek anlamda af dileyeni Tanrı bağışlar³¹². Luther'in bütün bu açıklamaları mevcut ortamda büyük yankı yapmıştır. O, Hristiyanlıktaki ruhban sınıfını ve uygulamalarını reddetmiş, kilisenin tek dayanağının inancı olması gerektiğini ifade etmiş ve bu ifadelerinden dolayı Roma Kilisesi'ni karşısına almıştır.

Luther'in fikirleri Almanya, Fransa, Hollanda, Macaristan, İsviçre ve İspanya'ya kadar yayılmıştır³¹³. Bu yayılma sonucu da birçok mezhep oluşmuştur.

Böylece Protestanlık tarihte kendini göstermiştir. Kendi var oluşunu temellendiren teolojisiyle de Katolik ve Ortodokslardan ayrılır. Nitekim Protestanlar bu iki mezhepte olduğu gibi kilise teşkilatına önem vermezler. Kiliseyi sadece Allah'ın kelamını anlatmak için hizmet edici olarak görür. Kilise İsa'nın bedeni değildir. İnsanların birlikte olduğu her cemaatte İsa olabilir³¹⁴. Katoliklerin ve Ortodoksların inandığı Tanrı sadece kiliselerdeki resimlerde değildir. Protestan inancında Tanrı somut objelerle anlamaya, hissetmeye gerek yoktur. Çünkü Tanrı tek kutsal olandır ve özgürdür. O insanın dokunabileceği bir yerde olabilir. Dolayısıyla

³¹⁰ G.Barker, 112.

³¹¹ Erbaş, 200-203.

³¹² G.Barker, 112.

³¹³ Aydın, Din..., 252.

³¹⁴ Aydın, Din..., 260.

Tanrı'nın insanlarla yakınlaşması için ikonlara gerek yoktur³¹⁵. Her yerde her ne zaman Tanrı'yı düşünürsen Tanrı insana yaklaşır. Bu nedenle Protestanlar Tanrı'yla iletişim için Kutsal Kitap'ın yeterli olduğuna inanırlar. Bu yüzden her Protestan Kutsal Kitap'ı okumalı onu araştırıp anlamaya çalışmalıdır. Kutsal Kitabı anlamak sadece papazların işi değildir, her insan kutsal mesajı müşahade edebilir ve gerekli ibadetleri anlayabilir³¹⁶. Bu bağlamda da Tanrı sözünü tek referans olarak alan Protestanlar, Kutsal Kitap'a karşı kilisenin boyun eğmesinin zorunluluğundan bahseder. Ancak bu zorunluluğu Roma Kilisesi'nin aksi yönde uyguladığını ve insanların kurtuluşunu kiliseye bağladığına karşı tavır alır. Kendileri ruhban sınıfını reddederek kurtuluşu tek kilise de göremez, insanın yalnızca İsa Mesih'e iman etmekle kurtuluşu mümkün olacağına inanır. Nitekim Luther'in de şu parolası buna işaret eder: “Yalnızca imanla aklanma, yalnızca Kutsal Kitap, yalnızca Mesih-Tanrı tarafından aklanmak için iman, inançlarının doğruluğunu saptamak için Kutsal Kitap insanı kurtarmak içinde İsa Mesih gerekir”³¹⁷. İnançlı bir Hristiyan hiçbir zaman aklından çıkartmaması gereken şey, her zaman İsa'yı ve onun öğretilerini düşünmektir.

Protestanlar insanların ne İsa'nın ne Meryem'in ne de azizlerin tasvirlerinden bir şey beklememelidirler. Bu ikonlar aracılığı ile Tanrı'yla iletişim yerine Kutsal Kitap ile, her zaman onu düşünerek iletişime girmelidir.

Dolayısıyla Tanrı'nın mesajı, esenliği somut bir nesne de barınmaz. Bir Hristiyan resimlere, heykellere bakma yerine, Tanrı'nın kelimini hissederek

³¹⁵ Erbaş, 222.

³¹⁶ Tümer –Küçük, 302.

³¹⁷ G.Barker, 115-116.

anlamaya ve yaşamaya çalışmalıdır³¹⁸. Protestanlara göre tek yapılması gereken Tanrı'ya sonsuz güvenmek ve ona karşı adım atmaktır. Tanrı ile derin bir paylaşım için Kutsal Kitap ve dualar vardır. Esenliğin kaynağı taş duvarlardan oluşan kilise ya da özenle hazırlanmış ikonlar değildir. İmana dayalı Tanrı sevgisi ile Tanrı yaşanabilir.

Protestanlar, Tanrı'nın mesajını anlamak için ve onu hissetmek için hiçbir aracıya gerek olmadığını düşünürler. Onlar tek otorite Kutsal Kitap'ı kabul ederek her insanın Kutsal Kitap ile Tanrı ile doğrudan bağlantı kurabileceğine inanırlar. Yeter ki insan her zaman Tanrı'yı ansın ve ona samimi olsun.

Protestanlar, bu inançlarından dolayı ikonlara karşıdır. Bu yüzden kiliselerinde hiçbir şekilde ikonlara yer vermezler.

³¹⁸ Aydın, Din..., 260.

II. BÖLÜM

İSLAM'DA RESİM

Bu bölümde İslam'da resim kavramını ve aynı anlamdaki farklı kavramları inceleyeceğiz. Ardından İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde resim konusunu irdeleyeceğiz. Bu incelememiz ışığında günümüze kadar tartışma konusu olan resim yasağı meselesini temel kaynakları göz önünde bulundurarak ortaya koyacağız. Bu bağlamda İslam'da resim yasağının olduğunu söyleyenlerle bunun aksini savunanların temel argümanlarını ve fikirlerini meşrulaştırmada kullandıkları delilleri tespit edeceğiz. Bunu yaparken de genel olarak müfessirlerin, hadisçilerin, fıkıh alimlerinin görüşlerini konuyla ilgili tespitlerini ve açıklamalarını ortaya koyacağız. Beraberinde İslam dünyasındaki resim gelişimini tarihi süreç içerisinde ele alacağız. Bu tarihi süreçte de İslam peygamberini tasvir eden minyatürler üzerinde duracağız. Bazı minyatürleri ilgili resim örnekleriyle kısaca bahsedeceğiz.

A. İSLAM'DA RESİM KAVRAMI

Resim kelime olarak, “bir yüzey üzerine oturtulmuş her tür iki boyutlu kompozisyon”¹ anlamına gelir.

Arapçada ise “resm” yazma, suret, resim², çizmek, tasvir etmek³ anlamında kullanılır. Resim kelimesi Arapça'da daha çok “suret” olarak kullanılır. İslam'da

¹ Sözen -Tanyeli, 201.

² Ferit Develioğlu, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat, Doğu Matbaası, Ankara 1970, 1064.

³ Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul 1995, 321.

resimle ilgili meseleler çoğunlukla “suret” ve “tasvir” kelimeleri etrafında geçmiştir. Bu nedenle öncelikle suret kelimesine verilen anlamları inceleyeceğiz.

Suret, şekil vermek, resim yapmak, tasvir etmek gibi anlamlara gelen “savvere” fiilinden gelir. Suretin anlamı da biçim, şekil⁴, resim⁵ resimlemek, nakşetmektir⁶.

Beraberinde “suret”, şekil “resimlenen herşey” anlamına geldiği gibi, “sıfat, tür” anlamına da gelmekte olup çoğulu da “suvarun”⁷ dur.

Genel olarak suret kelimesini “kendisine bir şekil verilmiş ve biçimlendirilmiş şey (resim ve heykel)” manası vermek daha doğru olacaktır⁸.

Suret kelimesine anlam açısından yakın bir kelimedede “timsal” dir. “Suret ile tîmsal kelimelerinin eş anlamlı görenler olduğu gibi, bazı hadislerde suret kelîmesi yer yer timsal kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır”⁹. Suret kelimesini genel olarak dilciler iki şekilde açıklamışlardır. İlki “gölgeli suretler (timsal = heykel), ikincisinin ise resmedilen diğer şeyler olduğunu belirtmişlerdir”¹⁰. Örneğin Araf suresinde geçen “sizi yarattık, sonra tasvir ettik”¹¹ ayeti hakkında “önce ruhlarınızı yarattık sonra cesetlerinizi şekillendirdik” şeklinde yorumlar yapılmıştır. Beraberinde “hiç kuşkusuz Allah, Adem’i kendi suretinde yarattı” (Buhari, i’ssti zan 1) hadisinde suret, kelimesi ile insanın dış görünüşü¹², insana has olan şekil kastedilmiştir¹³.

⁴ Mutçalı, 494.

⁵ A.J. Wensinck, “Suret”, İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul Milli Basımevi, İstanbul 1974, XII/48.

⁶ el-Muncid, fi’l-Lugat ve’l-edeb ve’l Ulum, Beyrut 1927, 440.

⁷ Louis Maluf, El-Muncîd, Mucemu’l-Lugatî’l-Arabiyye, Beyrut, 1949, 454-455.

⁸ İlmihal II, İslam ve Toplum, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 98.

⁹ İlmihal II, 98.

¹⁰ Yunus Apaydın, “Suret”, İslam’da İnanç ve İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997, 152.

¹¹ El-Araf (7), 11.

¹² Apaydın, 152.

Suret, bazı kişi ve eşyaların görüntülerinin, kalem, fırça gibi araçlarla, kağıt veya duvar gibi yerlere çizilmesine denir. “Timsal” ise “taş, maden, alçı gibi maddelerden yapılan ve belli bir hacmi bulunan eşyadır. Ayrıca, elbise, halı, kilim gibi eşyaların üzerindeki canlı suretlerine de timsal denilir¹⁴. Benzer bir diğer tanıma göre timsal, taştan oyulan veya bakır vb. şeylerden bir nesneyi sembolize eden şey yapmaktır”¹⁵.

Başka bir tanıma göre de “suret, gölgesi olmayan; timsâl ise gölgesi olan eşya resimleridir. Kısaca, suret resîmlere; timsal de belli hacme sahip putlara ve heykellere verilen birer isimdir”¹⁶.

Suret kelimesinin fîli mastarı olan “tasvîr” kelimesinin anlamını da sadece “resmetme” veya “çizim” şeklinde açıklamak doğru değildir. Suret, “hem çizim (resîm) ve hem de bir maddeye şekil ve biçim verme”¹⁷ ve “tabiatta mevcut veya muhayyel, herhangi bir nesnenin, gölge meydana getirecek veya getirmeyecek şekilde benzerinin yapılmasıdır. Böylece bu tarifi içerisine resim, minyatür, nakış ve duvar resimlerinden başka kabartma, oyma ve heykel de girmektedir”¹⁸.

Aynı kökten gelen “tesâvir” kelimesi resim anlamında kullanıldığı gibi “heykel” anlamında da kullanılmaktadır. Şunu da belirtelim ki Haşr suresinde¹⁹ Allah

¹³ Ragıb el-İsfahani, El-Müfredat fi-Garibül-Kur’an, Beyrut, ty., 259-290.

¹⁴ Ahmet Yakutcan - Cuma Ömür, İslam’da Resim, Heykel ve Musîkî, Nil Yayınları, İzmir 1991, 1.

¹⁵ Mu’cemul’- Vasi, Darül’l- Maarif, Mısır 1973, II/854.

¹⁶ Yakutcan - Ömür, 1.

¹⁷ İlmihal II, 98.

¹⁸ Nusret Çam, İslamda Sanat Sanatta İslam, Akçağ, Ankara 1999, 20.

¹⁹ Haşr (59), 24.

kendisini “musavvir” yani “biçim veren” olarak nitelemiştir. Bu konuda da tefsirciler kelimeyi “yaratıcı” olarak yorumlamışlardır²⁰.

B- KUR’AN’DA RESİM

Suret kelimesi Kur’an içinde aynı kökten türeyen versiyonlarıyla farklı yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Suret kelimesinin geçtiği ayetlerde “suret” genel olarak biçim ve şekil olarak yorumlanmıştır. Örnek olarak “Seni istediği gibi bir şekilde birleştirdi”²¹ ayetini verebiliriz. “Savvere” fiili de bir çok ayette geçmekte olup yarattı olarak yorumlanmıştır²².

Suret kelimesinin farklı versiyonlarının çeşitli şekillerde geçtiği ayetler şu şekildedir.

“O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir...”²³.

“Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik”²⁴.

“Allah... size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır...”²⁵

“... sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı...”²⁶

“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah’tır”²⁷.

“...Size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır...”²⁸.

²⁰ Apaydın, 152.

²¹ İnfitah (82), 8.

²² İlmihal II, 99.

²³ Âl-i İmran (3), 6.

²⁴ A’râf (7), 11.

²⁵ Mü’min (40), 64.

²⁶ Teğabün (64), 3.

²⁷ Haşr (59), 24.

Bu ayetlerden anlaşılacağı gibi suret kelimesi türevleriyle daha çok yaratma, şekil verme anlamlarına tekabül etmektedir.

“Tımsal” ve çoğulu “temasil” kelimesi de Kur’an da iki yerde geçmektedir. Bu ayetlerden biri şöyledir : “İbrahim babasına ve kavmine “Nedir bu tapındığınız heykeller demişti”²⁹. Diğer bir ayette : “Ona (yani Süleyman’a) mihraplar, tımsaller, havuzlar gibi çanaklar ve sabît kazanlar yaparlardı. Ey Davutoğulları şükrediniz. Kulların içinde şükredenler azdır”³⁰. Bu ayette geçen tımsallerin anlamı konusunda müfessirciler açıklamalar yapmışlardır. “Temasîl” tımsal kelimesinin çoğuludur. Tımsal, bir şeyin, bakırdan, ağaçtan, ya da başlıca nesnelerden yontulmuş heykellerdir³¹, suretlerdir³².

Bu konuda Elmalî Hamdi Yazır şu açıklamaları yapıyor : “Tımsal canlı, cansız bir şeyin biçimine benzer yapılan bir şekildir. Burada melekler, peygamberler ve salih insanların şekilleridir denilmiştir. Halk görsün de onlar gibi ibadet etsinler diye mescitlerin bakırdan, pirinçten, sırçadan, mermerden bunların şekilleri yapılmış. Böyle heykeller yapılmasına Süleyman (a.s.) nasıl izin verdi? diye sorabilirsin. Cevaben derim ki : Tasvîr yalan ve zulüm gibi aklın kötü gördüğü şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatlerin birbirinden farklı hüküm getirmeleri mümkündür. Ebû’l-Aliye’den rivayet olunduğu üzere, o zaman resm yapmak haram kılınmamıştı.

²⁸ Mü’min (40), 64.

²⁹ Enbiya (21), 52.

³⁰ Sebe (34), 13.

³¹ Seyyid Kutub, Fi Zilâl-il Kur’an, Dünya Yayınları, İstanbul 1991, 377.

³² Osman Keskiöğlu, “İslamda Tasvir ve Minyatürler”, A.Ü.İ.F.D., Ankara 1961, IX/12.

Bununla birlikte heykellerin hayvan suretinde olması şart değildir. Ağaç gibi cansız resimleri olması da caîzdir. Onun için Razî, yalnız “nükûs” demekle yetinmiştir³³.

Kurtubi ve Ebu Hayyan gibi bazı bilginler, bu ayeti heykel yapımının caiz olduğuna dair delil olarak gösterirler³⁴. Konu ile ilgili olarak bazı yorumlar da şu şekildedir: Bu ayette Hz. Süleyman’a verilmiş nimetlerden bahsedilerek Allah’ın verdiği bu nimetlerin büyüklüğü açıklanmıştır. Allah da tüm bu nimetleri karşılık olarak ondan şükür etmesi için çalışmasını istiyor³⁵.

Bu hususta Şevkani ise; “Tîmsal : Bir şeyin bakırdan, sırçadan, mermerden ve sair şeylerden yapılmış suretidir. Denildiğine göre bu timsaller peygamberlerin, meleklerin, ulemânın ve sulahânın resimleri idi. Bunları mescidlere tersim ederlerdi. Ta ki insanlar bunları görüp ibadet ve içtihadlarını arttırsınlar. Bununla Hz. Süleyman’ın şeriatında tasvirin mubah olduğu istidlâl edilmiştir³⁶.

Bu konuda Ruhu’l-Meani tefsirinin müfessiri Alusi’nin şu açıklamaları nakledilmektedir. “Bu timsaller ağaç resimleri ve başları olmayan hayvan suretleri, canlı şeyler resimleri idi, deniliyor. Böylesi bizim şeriatımızda da tecviz edilmiştir. Halbuki böyle demeğe lüzum da yoktur. Çünkü hayvanları tam ve kamil olarak tasvîr etmek yasağı onların şeriatında yoktu”. Son tahlilde Kur’an-ı Kerîm müfessirleri bu konuda uzun boylu açıklama gereği duymamışlardır. Çünkü resim ve tasvir konusu, içki, kumar gibi net bir şekilde Kur’an’da bahsedilmemiştir. Dolayısıyla “bu Allah’ın

³³ Elmalî M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, İstanbul, ty., VI/356.

³⁴ Bkz. Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/12. 12; Şekerci, 27.

³⁵ Bkz. Şekerci, 27.

³⁶ Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/12-13.

sükût ettiği mubah meselelerdendir. İşte Kur’anda resîm yasağı diye bir şey olmadığı açıkça görünüyor” şeklinde açıklamalar yapılmıştır³⁷.

Aynı hususta bir açıklama da şudur; “Peygamberlerden biri için sakınca görülmeyen, şükre layık bir nimet olarak görülen bu şeyin sonradan İslam tarafından yasaklandığını söylemek uzak bir görüştür”³⁸.

Buraya kadar incelediklerimizden anlıyoruz ki Kur’an-ı Kerim’de resmi yasaklayan kesin bir ifade bulunmamaktadır³⁹. Bununla birlikte Kur’an’da putperestliği yasaklayıcı ifadeler vardır.

Bu noktada Maide suresinde geçen “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurutuluşa eresiniz”⁴⁰ ayet hakkındaki yorumlamalara bakalım. Bu ayette geçen “ensab” kelimesini bazı müsteşrikler resim ve tasvir olarak tercüme etmişlerdir. Bu şekilde tercüme doğru olmadığını izah edenler olmuştur. Zira ibn Abbas, Mücahid, Ata, Saîd b. Cübeyr gibi tefsirciler “ensab” kelîmesi için Arapların üzerlerinde kurban kestikleri ve ibadet yaptıkları taşlardır, putlardır⁴¹ demişlerdir.

“Ensab” kelimesi konusunda Seyyid Kutub şöyle açıklama yapar. Cahiliye Arapları hayvanları anıt taşları üzerinde keserlerdi. “Anıt taşları Arapların, hayvanların üzerinde kestikleri ve kanlarını kendilerine sürdükleri putlardı”⁴².

³⁷ Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/12-13.

³⁸ Şekerci, 29.

³⁹ Yakutcan - Ömür, 2.

⁴⁰ Maide (5), 90.

⁴¹ Şekerci, 25.

⁴² Kutub, III/376.

Nesevi de “Ensab’ın tapınmak için dikilmiş putlar olduğunu” açıklar⁴³. Ragıb el-İsfaani de “Arapların Cahiliyye döneminde ibadet ettikleri ve kurbanlarını kestikleri taşlardı” şeklinde açıklama yapar⁴⁴.

Dolayısıyla “ensab” oryantalistlerin açıkladığı gibi suretler, resimler anlamında değildir. Ensab cahiliye Araplarının “kurban kanlarının üzerine döküp onlara tapındıkları taşlardır. Kur’an da böyle Ensab üzerine kurban kesmeyi yasak ediyor. Çünkü bu bir nevi putperestliktir”⁴⁵. Nitekim Allah Kur’anda kendisinden başka şeylere ibadet etmeyi yasaklamış ve onları akılsız kimseler olduklarını bildirmiştir. Bu bağlamda Kur’anda şöyle buyrulur : “İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları, “Ey Musa! onların kendilerine ait ilahları (putları) olduğu gibi sen de bize ait bir ilah yapsana” dediler. Musa şöyle dedi : “Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz”⁴⁶.

Şu ana kadar yaptığımız açıklamalardan anlıyoruz ki Kur’an Kerim’de resim ya da tasviri yasaklayan kesin bir ifade yoktur. Sadece Allah’ın puta tapmayı yasakladığını gösteren ayetler vardır.

C. HADİSLERDE RESİM

İslam dininin temel kaynaklarından ilki Kur’an, ikincisi hadislerdir. Bu nedenle resim konusunu hadislerde de inceleyeceğiz. Öncelikle resim, tasvir, suret kelimelerinin geçtiği hadisleri sıralayacağız. Ardından bu hadisler ışığında resim yasağı konusunu ayrı bir başlıkta ele alacağız. Dolayısıyla şimdi konu ile ilgili hadislere bakalım.

⁴³ Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/12.

⁴⁴ Şekerci, 25.

⁴⁵ Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/12.

⁴⁶ A’raf (7), 138.

“Kıyamet gününde en şiddetli azaba maruz kalacak olanlar musavvirlerdir”⁴⁷.

“Hz. Peygamber evinde üzerinde salîb bulunan her şeyi kırmıştır”⁴⁸.

“Bu suretleri yapanlara kıyamet gününde “Yarattıklarınıza can verin denilerek azap edilecektir”⁴⁹.

“Melekler, içerisinde köpek ve tesâvir bulunan eve girmezler”⁵⁰.

“Melekler, içerisinde suret bulunan eve girmezler; kumaş üzerindeki nakış müstesna”⁵¹.

Hz. Aişe bir kere üzerinde hayvan resmi bulunan ufak bir yastık almıştı. Resulullah (S.A.V.) bunu görünce içeri girmedi.

“Hz. Aişe Resulullah’ın yüzünde şiddet gezince; Ya Resulullah! Allah’a ve Allah’ın Resulüne tevbe ederim. (Fakat bilmem ki) ne kusur ettim, dedim. Resulullah (S.A.V.) : şu yastığın (burada) işi nedir? buyurdu. Ben : Ya Resulullah! (Kah) üzerinde oturasın, (kah) yaslanasın diye senin için iştira ettim, diye cevap verdim. Resulullah (S.A.V.) : Bu suretlerin sahibleri kıyamet gününde muhakkak azab olurlar ve bu kimseler tasvir ettiğiniz bu hayvanları (haydi) diriltiniz (bakalım) denilir, dedi. Yine Resulullâh, Şol bir ev ki, içinde suretler vardır, artık o eve melekler girmez buyurdu”⁵².

“Hz. Aişe kendi oturduğu evin sofasına üzerinde timsaller bulunan bir perde çekmişti. Hz. Peygamber seferden döndüğünde bunu görünce “kıyamet gününde en

⁴⁷ Bkz. Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail, el-Camiu’l-Rüsnedus-Sahihu’l-Muhtasar min Umuri Resulillah (S.A.) ve Sünenihi ve Eyyamihi, Matbaa-i Amire, 1315, Libas 89; İbrahim Canan, Kutubu Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, www.kesfetmekicinbak.com. 12.07.2006.

⁴⁸ Buhari, Libas, 90.

⁴⁹ Buhari, Libas, 89.

⁵⁰ Buhari, Libas, 88.

⁵¹ Buhari, Libas, 92.

⁵² Bkz. Buhari, Libas 92; Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sahih Tercemesi, Çev . Kamil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, VI/414.

şiddetli azaba çarptırılacak olanlar Allah'ın yaratmasına benzemeye çalışanlardır” buyurdu. Daha sonra Aişe bu perdeden bir veya iki yastık yaptıklarını söylemiştir⁵³.

“Hz. Aişe'nin, üzerinde kuş resmi bulunan bir perdesi vardı ve eve girenin ilk önce göreceği bir yere asılmıştı. Hz. Peygamber bunu görünce, “Aişe, şu perdenin yerini değiştir. Eve girip hemen onu görünce dünyayı hatırlıyorum” demiştir⁵⁴.

İbni Abbas Peygamberimizden şöyle buyururken işittiğini söyledi : “Her suret yapan cehennemdedir, yaptığı her suret için orada bir kişi yaratılarak ona cehennemde azab edecektir”⁵⁵.

D. RESİM YASAĞI TARTIŞMALARI

Resim konusundaki hadisleri genel olarak bu şekilde sıraladıktan sonra şimdi resim yasağı tartışmalarını inceleyebiliriz. Resim ile ilgili hadisleri değerlendirenlerin bir kısmı resmin, tasvirin yasak olduğu neticesine varırken bazıları da resmin yasak olmadığı sonucunu çıkarmıştır.

Genel bir kaniya göre özellikle de Batı'da, İslam'ın her türlü imge yapmayı yasakladığı yargısı vardır⁵⁶. Bu şekildeki düşüncelerin temelinde resim konusundaki bazı hadisler hakkında yapılan yorumlardır. Şimdi resim ile ilgili hadisler ve bu hadisler ışığında resim yasağı meselesini inceleyelim.

Daha önce de belirttiğimiz Hz. Aişe'den nakledilen bir hadiste, Hz. Muhammed (S.A.V.) evinde üzerinde bulunan salib (İsa'nın çarmıha geriliş sahnesini tasvir eden resim) bulunan her şeyi kırmıştır.” Bu hadiste geçen “tesalib”

⁵³ Buhari, Libas, 91.

⁵⁴ Ebu-l Hüseyin Müslim bin el-Haccac el-Kuşeyri en-Neysaburi (h.2006-261), Sahihu Müslim (I-V), Daru ihya-i'l-Kütubi'l-Arabiyye, (Tahkik. Muhammed Fuad Abdalbaki), 1955, Libas, 88.

⁵⁵ Bkz. Buhari, Büyü, 104; Müslim, Libas, 99; İmam Nevevî, Riyazü's Salihin, Tercüme ve Şerh; M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Reşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul 1998, IV/183.

⁵⁶ Metin And, Osmanlı Tasvir Sanatları, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2002, 25.

kelimesi taslîb'in çoğuludur ve hac şeklinin adıdır⁵⁷. Resim ve tasvir anlamına da gelebilecek olan “salîb” kelimesi, Hristiyanlığın sembolüdür ve peygamberin de buna hiçbir şekilde izin vermediği görülmektedir⁵⁸. Onun bozulması da dini sembol olduğundan ileri gelir. Zira peygamberimiz, Hristiyanların teslis inancıyla mücadele etmiş ve tevhid dinini yaymaya çalışmıştır⁵⁹.

Resmin yasak olduğunu söyleyenler genelde, resim yapanların kıyamet gününde azap göreceklerine dair hadisleri öne sürerler. Nitekim İbni Abbas'a (r.a.) bir adam gelir ve bu suretleri yapıyorum, bu hususta bana fetva ver der. İbn Abbas'da Peygamberimiz şöyle buyurdu der : “Bu her suret yapan cehennemdedir. Yaptığı her suret için orada bir kişi yaratılacak ona cehennemde azab edecektir”. İbn Abbas da kendisinden fetva isteyeneye şöyle dedi; “Eğer mutlaka resim yapman gerekiyorsa, ağaçların ve cansız şeylerin resimlerini yap!”⁶⁰. Konuyla ilgili İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir diğer hadiste “Kim dünyada bir canlı resmi yaparsa, kıyamet günü yaptığı resme can vermeye zorlanır. O ise buna asla can veremez”⁶¹.

Nevevi'ye göre bu hadisler canlı resmi ve heykeli yapmanın yasaklanmış olduğunu ve bunu iş ve meslek edinenlerin görecekları muameleyi değişik yönlerden muhtelif ifadelerle ortaya koymaktadır. Bununla birlikte İslam dini Allah'ın birliği esasını en temel ilke olarak benimsediği için, tevhid inancını zedeleme ihtimali bulunan eğilimleri onaylamaz. Resim ve heykelcilikte putperestliğin temelini oluşturduğu için yasaklanmıştır. “Benim yarattığım gibi yaratmaya kalkışandan daha

⁵⁷ Şekerci, 40.

⁵⁸ Çam, 46.

⁵⁹ Keskiöğlü, A.Ü.İ.F.D., IX/15.

⁶⁰ Bkz. Buhari, Büyü 104; Müslim Libas 99; Nevevî, 183.

⁶¹ Bkz Buhari, Libas 98; Müslim Libas, 100; Nevevi, 184.

zalim kim vardır?”⁶² hadisini göz önüne alarak Nevevi açıklamalarına devam eder. Resim yapmak, Allah’ın yaratmasını taklit etmektir ve bu da şeytani bir tavidir ki bu gün “kimsenin böyle bir iddia taşımadığı savunmasına hak veremeyiz. Çünkü yarın neler olacağı belli değildir. Nitekim Kur’an da yer alan Samiri’nin altın buzağı heykeli ve onu millete sizin tanrınız budur diye takdim etmesi bu noktada tehlikeye dikkat çeken tarihi bir olaydır. Bu şekilde ki düşünceleriyle Nevevi, canlı suretini yapmaya devam edenlerin ahirette kesin olarak cezalandıracaklarını söyler. Ayrıca o resme bu denli katı bir şekilde karşı olmayı abartı bulanları tarihi ve beşeri gerçekleri göz ardı etmekle suçlar. Nevevi, onların tevhid çizgisinden uzaklaşarak suç işlediklerini öne sürer⁶³. Kısacası Nevevi, resim ve heykel yapmayı haram olarak değerlendirmiştir. Bunun elbise üstünde ya da duvarlarda olması durumu değiştirmez görüşündedir⁶⁴. Bunun yanında canlı resmî yapanların Allah’ın yaratmasını taklide kalkışanların “zalim” olduklarını açıklar⁶⁵.

“Kıyamet gününde azabı şiddetli olanlar, musavvirlerdir” hadisine binaen Tabari şöyle der : “Bu hadiste musavvirlerden maksat Allah’tan başka kendisine ibadet edilen bir şeyi bilerek ve onu kasdederek tasvir edendir ki, bununla kafir olur, fakat onları, bu niyeti kasdetmeden yapan yalnız asi sayılır. Resimleri takdis niyetiyle asanlar da aynı hükme tabidir”⁶⁶.

Bu hadislerde geçen musavvirlerin ressamlar anlamında olmadığını söyleyenler vardır. Nitekim Tabari, Musavvir’den gaye, Allah’tan başka ibadet

⁶² Bkz Buhari, Libas, 90; Müslim, Libas, 101; Nevevi, 185.

⁶³ Nevevi, 187.

⁶⁴ Ahmet Şerbasi, Sorulu-Cevaplı İslam Fıkıhı, (Mütercimler: Mustafa Özcan, Ahmet İyibildiren, Bekir Ağlamaz), Özgü Yayınları, İstanbul 1999, VII/54.

⁶⁵ Nevevi, 190.

⁶⁶ Yusuf El-Kardavi, İslam’da Helal ve Haram, (Çev. Mustafa Varlı), Hilal Yayınları, Ankara 1970, 115.

edilen şeyleri tasvir edenler, put yapanlar olduğunu söylemiştir, onların şiddetli azabla uyarılmasının nedeni de budur. Bu konuda Hattabi de şu fikirdedir; Musavvirlerin cezası büyüktür, çünkü Allah'ı bırakıp suretlere tapıyorlar. Açıkça görüldüğü gibi bu hadislerdeki musavvirler, her resim yapan değil, put yapanlar, Allah'a şirk koşturmayla hizmet eden kimselerdir⁶⁷.

Bu bağlamda bir başka yorum da şudur : “ İslam dini tevhid akidesi üzerine kurulmuş bulunduğundan, İslam'ın ilk devirlerinde Resul-i Ekrem, şirkin kaynağı olan Mekke'de ister ta'zim ve ibadet, ister ihânet kastiyle olsun, resim yapmayı ve resimli eşya kullanılmasını mutlak surette yasaklamıştı. Fakat Medine'ye hicret ettikten ve bilhassa da Mekke'yi fethiyle, asırlık putlar yere serildikten sonra, ilk devirlerdeki tazirler hafiflemiştir. Sonra İslam'da ise İslam medeniyeti tasvire ibadet gibi hurafe şeylerden uzaklaşınca, selef alimleri, tazimi ifade etmeyen hayvan ve manzara resimlerinin kullanılmasını mübah saymışlardır”⁶⁸.

Konu ile ilgili eski Diyanet İşleri Başkanlarından merhum Ahmet Hamdi Akseki de dini bir ululamayı vesile teşkil etmeyen bir fayda sağlayan resimlerin yapım ve kullanımında şer'i bir sakınca olmadığını açıklamıştır. Yine Osmanlı döneminde Şeyhulislâm olan Mustafa Sabri Efendi şu tespitte bulunur. “Putperestliği men tabiri ile, putperestliğin ihtimalini men tabiri arasındaki farkı anlamıyorlar. Putperestliğin bugün kendi olmasa bile ihtimali vardır ve yarın bizzat kendisinin bugün kendi olmasa bile ihtimali vardır”⁶⁹.

⁶⁷ Keskiöğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/17.

⁶⁸ Tecrid-i Sarih Tercümesi, VI/418-419.

⁶⁹ Nevevi, 189.

Hız. AİŖe'den rivayet olunan bazı hadislerin yorumunda da farklılıklar vardır. Hadislere bakacak olursak, Hız. AİŖe kendi oturduğu evin sofasına üzerinde timsâller bulunan bir perde çekmişti. Hız. Peygamber seferden döndüğünde bunu görünce “kıyamet gününde en şiddetli azaba çarptırılacak olanlar Allah'ın yaratmasına benzemeye çalışanlardır buyurdu”. AyŖe sonra bu perdeden bir veya iki yastık yaptıklarını söylemiştir⁷⁰.

Söz konusu bu hadisi delil göstererek resmi yasaklayanlara karşı buna zıt fikir beyan edenler olmuştur. Bu bağlamda Keskiöğlü Ŗu açıklamayı yapar: Dikkat edilirse hadisten resim yapma yasağı çıkarılamaz. Perde indirilmiş ve yastık yapılmıştır. Perde indirilse de üzerinde resimler hala aynıdır. “Hız. AİŖe, Hız. Peygamberin o resimli yastığa dirseğini dayayarak yasladığını gördüm diyor. Yastık yapmakla suretler, suret olmaktan çıkmış değildir”⁷¹. Zira Hız. Peygamber'in perdeyi sökmesi, tasvir aleyhine bir hareket olsaydı, hüküm haram saymaya yakın olurdu. Ancak perde üstündeki suretin kalması, perdenin yerinden sökülmesi ve Hız. AyŖe'nin de ondan iki yastık yapmasında bir sırrın olduğunu söylüyor ki bu sır da Hız. Peygamber'in evinin lüks ve konfordan uzak kalmasına yöneliktir⁷².

Nitekim hadisten anlaşılacağı gibi perdenin indirilmesinin nedeni, resmin kendisi değil, Hız. Peygamberin temkinli davranıp, bu gibi eşyaların halk tarafından yanlış anlaşılmasına mani olmaktır. Örneğin Hız. Muhammed, bir gün parmağına bir altın yüzük takmıştır. Hız. Muhammed'in yüzük taktığını gören Müslümanlarda ertesi gün aynı yüzükten takmıştır. Bunu gören Hız. Muhammed, taktığı altın yüzüğü çıkarıp, erkeklerin altın yüzük kullanmasını yasaklamıştır. Buna benzer bir olay

⁷⁰ Buhari, Libas, 91.

⁷¹ Keskiöğlü, A.Ü.İ.F.D., IX/18.

⁷² Şekerci, 55.

daha yaşanmıştır. Bir gün Hz. Muhammed kabirlerin mabet haline getirilme endişesinden kabirlere ziyareti yasaklamıştı. Ancak bu endişe ortadan kalkınca kabirlere ziyaret serbest bırakıldı. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in bu farklı uygulamalarının bir nedeni olduğunu ve önemli olan şeyin niyet olduğunu anlayabiliyoruz⁷³.

Az önce bahsettiğimiz hadise benzer bir hadis şu şekildedir. Hz. Ayşe'nin üzerinde tasvirler bulunan bir perdesi vardı ve bunu odasının bir tarafına çekmişti. Hz. Peygamber bunu görünce, Hz. Ayşe'ye “şu perdeyi karşımdan kaldır üzerindeki tasvirler namazda iken hep bana görünüp duruyor” demiştir⁷⁴. Burada Hz. Peygamber resimleri namaz esnasında meşgul etmeyi engellemek için kaldırıyor. Resimlerin bozulmasını söylemiyor. Buradan anlıyoruz ki, üzerinde resim bulunan perde yırtılmış yok edilmemiş sadece namaz esnasında, perde üstündeki resimler göz önüne gelmesin diye ortadan kaldırılmıştır. Resim bulunan perde yırtılmamış, namazda tasvirler önüne gelmesin diye oradan kaldırılmıştır. Demek ki resim yasağının da namaz kılarken insanı meşgul edecek şeyleri kaldırmak rol oynuyor⁷⁵.

İslam'da resim yasağını savunanların gerekçe olarak gösterdikleri bazı hadisler şöyledir : “Melekler, içerisinde köpek ve tesavir bulunan eve girmezler”⁷⁶.

Ebu Hureyre şöyle anlatır: Bir kere Cebrail Hz. Peygamberin yanına girmek için izin istedi. Resulullah da izin verdi. Fakat Cebrail : “Şimdi ben sizin evinize nasıl girebilirim? Çünkü evinizde birtakım at ve insan misallerini ihtiva eden bir perde asılıdır. Ya bu resimlerin başlarını koparmalısınız, ya da bu perdeyi indirip

⁷³ Çam, 26.

⁷⁴ Buhari, Libas, 93.

⁷⁵ Kesioğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/18.

⁷⁶ Buhari, Libas, 88.

yere sermelisiniz. Biz melekler, içinde resim bulunan eve girmeyiz diye cevap vermiştir”⁷⁷. Tahavi, Ebu Hureyre’den naklettiği bu hadisin ardından şu yorumu yapmıştır. Bu hadisin zahiri anlamına göre başı koparılmış canlının resmi mübah oluyor. Böylece hadis cansız şeylerin tasvirinin mubah olduğuna, ruh taşınması mümkün olmayan canlıların yasak kapsamından çıktığına işaret eder⁷⁸. Bahsi geçen hadisle paralellik arzeden bir hadisi Hz. Aişe şöyle anlatıyor. “Cebrail, geleceği bir saat hakkında Allah Rasulü ile sözleşti. Sözleştikleri saatte Cebrail gelmedi. Allah Rasulü, elinde bir değnek olduğu halde beklemekte idi. Değneği elinden attı ve “Allah vaadinden dönmez, Rasulleri de dönmez” buyurdu. Bunun üzerine ya Aişe! Bu köpek buraya ne zaman girdi?” diye sordu, Aişe, “Allah’a yemin ederim ki, bilmiyorum” dedi. Allah Rasulü köpeğin çıkarılmasını emretti, o da çıkarıldı. Onu takiben Cebrail geldi. Rasulullah (s.a.) ona “bana geleceğin saati vadettin, ben de senin için oturup bekledim, fakat gelmedin” dedi. Cebrail, benim gelmemi evinde bulunan köpek engellemiştir. Biz melekler, içinde köpek ve suret bulunan eve girmeyiz” dedi⁷⁹.

Nevevi, bu hadislerin suretlerin kullanımı ile ilgili yasağa işaret ettiğini söyler. Ona göre üzerinde canlı resmi bulunan örtü gibi şeyleri evde saygı ifadesi sayılacak tarzda kullanmak tahrimen mekruhtur. Evde heykel bulundurmak haramdır. Resimli sergi ve örtüleri saygı olmayacak tarzda kullanmak caizdir. Resimli ve yazılı kumaşlardan elbise yapıp giymek doğru değildir⁸⁰. Bu paralelde bazı alimler de resmin gölgeli olması durumunda haram olduğunu söylemişlerdir. Bu

⁷⁷ Bkz. Buhari, Libas, 94; Tecrîd-î Sarîh Tercümesi, VI/416.

⁷⁸ Bkz. Tecrîd-î Sarîh Tercümesi, VI/417; Apaydın, 154.

⁷⁹ Bkz. Müslim, Libas, 81; Şekerci, 43.

⁸⁰ Nevevi, 17.

husus cüsseli heykeller için geçerli olup gölgesi olmayan cisimlerin resmi hayvan olsun, bitki olsun, cansız olsun haram değildir görüşündedirler⁸¹.

Keskioğlu da, Nevevi ve onun gibi resim yasağını savunanları hadislerdeki illet-i tahrimi tayin edememişlerdir diyor. O gölgesi olan ve olmayan resimler şeklinde ayrımın anlaşılmasız olduğunu, ağacın, dağın her şeyin Allah'ın yarattığını bu nedenle de yaratmak konusunda Allah'a ortak çıkmak söz konusu ise cansız şeylerin de resmini yapmak aynı olduğu görüşündedir. Eğer resim haram kılma nedeni, onların dedikleri gibi yaratılışı taklit etmek olsaydı, ağaç, bitki ve dağ resimleri yapmayı mubah kılmamaları gerekirdi. Halbuki onların mubah olduğunu söylemişlerdir⁸².

Bu konuda da bir başka hadis konuyu daha da aydınlatmaktadır⁸³.

Ebu Talha, “Melekler için de suret bulunan her hangi bir eve girmez” hadisini rivayet ettiği Zeyd İbn-î Halîd hastalanmış ben de ziyaretine gitmiştim Evine girdiğimde içinde suretler olan bir perdenin kapıda asılı olduğunu görünce Peygamberin eşi olan Meymune'nin oğlu olan Ubeyd'e, bu durumu sordum o da “Elbisedeki nakş ve resm müstesnadır dediğini işitmedin mi? diye cevap verdi”⁸⁴.

Bu hadisin resimlere olan yasağın nedeninin suretlere ibadet etme endişesinden söylendiği ifade edilmiştir. Zira İslam dini tevhid dînidir. Peygamberimiz de İslam'ın ilk günlerinde şirkle mücadele ediyordu. Resmi mutlak olarak yasaklayan hadisler İslam'ın ilk günlerinde varid olmuştur⁸⁵. Bu konuda Ayni

⁸¹ Şerbasi, 55.

⁸² Keskioğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/16.

⁸³ Tecrîd-i Sahih Tercümesi, VI/417-418.

⁸⁴ Buhari, Libas, 92.

⁸⁵ Tecrîd-i Sahih Tercümesi, VI/418-419.

şöyle açıklama yapar : “Allah evvela bütün suretleri men etmiştir, isterse kumaş üzerinde olsun. Çünkü onlar putperestlik devrine yakındılar. Surete tapmaktan henüz ayrılmışlardı. Puta tapmağa alışık olduklarından her nevi sureti nehyetti. Sonra bu iş takarrur ettikten sonra kumaş üzerinde olanları mubah kıldı.” Bu açıklamalardan anlıyoruz ki yasağın sebebi putculuğu ortadan kaldırmak içindir ve puta tapma tehlikesi kalmayınca, kumaş üzerindeki resimlere izin verilmiştir. Arapların eskiden olduğu gibi putperestliğe dönmelerine diye suret yasak edilmiştir. İslam’ın tevhit inancı yerleştikten sonra resim mubah olmuştur⁸⁶. İşte bu gibi yorumlamalarla resmin yasak olmadığını iddia etmişlerdir.

Bu açıklamalardan sonra İslam’ın mezhepleri olan Maliki, Şafii, Hanbeli ve Hanefiler’in resim ile ilgili hükümlerini kısaca inceleyelim. Gerçi şimdiye kadar Şafii fakihlerden Nevevi, hanefi fakihlerinden olan Tahavi’nin görüşlerine değindik ancak dört mezhebin görüşlerini sırasıyla incelemekte yarar görüyoruz.

Malikîler, suret yapmak dört şartla haram olur demişlerdir. Bunlardan birincisi, ister akıl sahibi olsun ister akıl sahibi olmasın suretin canlı olmasıdır. Ancak canlı olmayan şeyin tasviri mübahtır. İkinci şart, mücessed olmasıdır. Üçüncüsü de, suretin, hayvan veya insanın kendileri olmadan yaşaması mümkün olmayan dış azalarının tam olmasıdır. Eğer resimde eksiklik olursa haram değildir, son şart ise, suret için bir gölgenin olmasıdır. Kız çocuklarının da oyuncak bebeklerle oynamaları caizdir. Çünkü buradaki amaç çocukları terbiye etmek ve öğretmektir⁸⁷.

Şafiiler, ağaçlar, gemiler gibi cansız şeylerin suretini yapmak caiz, canlıların resmini yapmak helal değildir görüşündedir. Üzerinde suret bulunan eşyaları da

⁸⁶ Bkz. Kesikioğlu, A.Ü.İ.F.D., IX/16; Şamil İa, www.ihya.org, 25.06.2006.

⁸⁷ Abdurrahman El-Cezirî, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, Tercüme Eden: Hasan Ege, Bahar Yayınları, İstanbul ty. 66.

kullanma amacına göre hükmü değişir. Eğer duvar ya da giyilen elbisenin üstünde ise haram olur. Aksi durumda ayaklar altında kalan yerlerde ya da minder gibi eşyalarda olması haram değildir⁸⁸.

Bu konuda Hanbeliler ise, ağaç gibi cansızların suretlerinin caiz olduğu görüşündedir. Canlı sureti helal olmaz ancak suret serilen ya da yastık gibi eşyalarda caizdir. Benzer bir yorum da Hanefilerden gelir. Cansızın suretini yapmak caiz olup, canlının sureti de sergilerde, yastıklarda ve serilmiş olan elbise gibi yerlerde caizdir. Aynı zamanda suretin baş ve benzeri gibi bir uzvu noksan olursa da caizdir⁸⁹.

Genel olarak çocukların oyuncaklarını yasak kapsamı dışında tutan açıklamalar yapılmıştır. Bunun altında yatan neden olarak şu hadisi gösterebiliriz. “Allah’ın Resulü, Ayşe’nin oyuncaklarla oynadığını görünce, O’na

- Ayşe! Bu nedir?
- Kızlarım
- Ya ordakiler
- Attır
- Peki onun sırtındakiler nedir?
- Kanatlar
- Kanatlı at?
- Duymadın mı, Süleyman’ın kanatlı atları vardı.

⁸⁸ El-Cezirî, 67.

⁸⁹ El-Cezirî, 67-68.

Bunun üzerine Hz. Peygamber azı dişleri görünecek şekilde güler”⁹⁰.

Bu hadisten anlıyoruz ki, aşırı saygı, hürmet olmadan, tapma vesilesi yapmadan bu tür resimlerin evde olabileceğine işaret etmektedir⁹¹.

Buraya kadar resim, tasvir ve suret ile ilgili hadisleri ve bu hadisler aracılığıyla resim yasağı konusunu inceledik. İslam’da resim yasağı olduğunu söyleyenlerin dayandığı temel argümanlarının resim ile ilgili hadislerin olduğunu gördük. Bunun aksine aynı hadisleri değerlendiren bazı alimlerin de İslam’da resim yasağı olmadığını iddia etmişlerdir. Genel olarak bazı alimler de bu yasağın, İslamiyet’in başlangıcında müminleri putperestlikten uzaklaştırmak için olduğunu söylemişlerdir. Artık İslamiyet kafi derecede yayılmış ve insanlar kendi ellerinden çıkan şekillerle, Allah fikrini karıştırmamayı öğrenmiş bu nedenle bu yasağa lüzum kalmamıştır⁹². Böylece resim ile ilgili olumsuz ifadeleri o dönemin şartlarına bağlayan yorumlar yapılmıştır.

Nitekim Peygamberimiz, tapınma aracı olduğu için ilk başlarda tasvirleri yasaklamıştır. Zira eskiden beri Araplar atalarını heykel, tasvir veya sembollerle büyütmüşler ve zamanla onları birer ilah olarak kabul etmeye yönelmişlerdir. Peygamberimiz de İslam’ı tebliğ için mücadele vermiştir. Zihinlere gelme ihtimali olan en küçük şüphenin bile giderilmesi için putları çağrıştıran tasvirleri veya heykelleri yok etmiştir. Bu tutum sanata karşı bir tavır değil, tamamen bir insanı sembollere boğmamaktır. Böylece Allah ile insan arasındaki bağı bir şekle mahkum

⁹⁰ Bkz. Buhari, Kitabu’l-Edeb, 81; Ebu Davut, Süleyman İbnu’l-Eş’as es-Sicistani el-Ezfi, es-Sünen (I-IV), Matbatüs’s-Saade Yayını, (Tahkik. Muhammed Muhyiddin Abdu’l-Hamid), Mısır 1951, Kitabu’l Edeb, 62.

⁹¹ Çam, 33.

⁹² Bkz. Burhan Toprak, Din ve Sanat, Suhulet Kitapevi, İstanbul, ty., 16.

etmemek içindir⁹³. Dolayısıyla İslam'da resim yapmak haramdır gibi görüşler yersizdir. Resimlere ve heykellere tapmak günahdır⁹⁴. Eğer resim haram olsaydı Hz. Peygamberin eşi evinde resimli bir eşya bulundurmazdı⁹⁵.

Sonuç itibariyle resim yapmak ve resimli eşyaların kullanımı kişinin niyetine ve kullanma amacına göre değişir. “Ameller niyetlere göredir” ifadesinden hareketle amacımız tapınma olmadıktan sonra resim yapılabilir diyebiliriz.

İslam'da resmin yasak olduğuna dair fikirler İslam dünyasını etkilemiştir . Bu nedenle de İslam, sanat açısından farklı yöne dekoratif sanatlara yönelmiştir. Nadir olarak bitki ve hayvan motifleri süslemecilikte kullanılmış, özellikle mimari sanatı çok gelişmiştir. Bunun yanında han, hamam, medrese, cami vs. gibi yapı sanatı, tezhip, ebru, ahşap oymacılık, taş oymacılığı, çini, maden işlemeciliği, dokuma vs. gibi süsleme sanatları, hat sanatı ve minyatür alanında değerli eserler yapılmıştır⁹⁶. Müslümanlar, camilerin sarayların içlerini çeşit çeşit çiçek, gül, lale ve benzeri motifleri işleyerek süslemişlerdir⁹⁷. Kısacası İslam dininde resmin yasak olduğu kanısı Müslüman sanatçıları soyut formlara figürsüzlüğe yönlendirmiş⁹⁸ bir resmin simgesel olarak bir eşya veya bir insan yerine kullanılmamış metafizik kavramları görsel olarak ifade etme çabası olmamıştır⁹⁹.

⁹³ Bkz. Şekerci, 143-145.

⁹⁴ <http://www.kuran-tekkaynak.com/KURAN/id5.htm>.25.07.2006.

⁹⁵ Bkz. Halil Aslangül, İslam'da Resim; A.Ü.İ.F.D., Ankara 1962, X/153.

⁹⁶ Vedat Erkul, Sanat ve İnsan, Timaş, İstanbul 1996, 102-103.

⁹⁷ www.ilkadimdergisi.com/191/bazyazi.htm, 26.07.2006.

⁹⁸ www.blogcu.com,26.07.2006;www.felsefeekibi.com/forum/forum_posts.asp?TID=392002, 27.07.2006.

⁹⁹ Filiz Yenişehirlıoğlu, “ İkonografi, İkonoloji ve Osmanlı Sanatı”, Sanat İkonografik Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1993,585.

E. İSLAM DÜNYASINDA RESMİN TARİHİ SÜRECİ

Hız. Muhammed, resim suret ve heykel gibi konularda belirli bir tavır sergilemiştir. İslam dininin tevhit inancını insanlara benimsetmeye çalışmıştır. Hız. Muhammed'in resimle ilgili bazı hadislerinden dolayı resim yasağının olduğu fikri genel olarak İslam dünyasında hakim olmuştur. Bu nedenle resim sanatı farklı alanlara kaymıştır. İslam dünyasındaki resmin gelişimini ilk dönemlerden itibaren kısaca inceleyeceğiz. Konumuzla ilgili her bir başlık ayrı bir çalışma alanı olmasının güçlüğünden dolayı, resmin gelişimini belirli dönemlerle sınırladık.

1. İslam'ın İlk Yıllarında Resim

İslam'da tasvir yasağından söz edilse de şöyle bir olay anlatılır. Mekke'nin tarihini yazan Ezraki (858)'ye göre Hız. Peygamber bir gün Mekke'ye girdikten sonra Kabe'yi ziyaret etmiş, duvarlarda olan resimlerin yanında durup elini, Çocuk İsa'yi Meryem'in kucağında oturmuş vaziyette gösteren resmin üzerine koyarak "Elimin altındaki müstesna, bütün resimleri siliniz" emrini vermiştir. Bu resimde Hicretin 63. yılında, "Abdullah b. Zübeyr'in Kabe'ye sığınması ve Emevi kıt'alarının Kabe'yi kuşatması üzerine çıkan yangında harap oluncaya kadar" kalmıştır¹⁰⁰.

Yine Sa'd Ebu Vakkas, Kadisiyye zaferinden sonra Kısra sarayını gezmiştir. ve orada Antakya'nın kuşatılmasını gösteren resimler olduğu halde orada namaz kılmıştır. O, bu resimlere dokunmamıştır¹⁰¹.

¹⁰⁰ Bkz. Suut Kemal Yetkin, İslam Sanatı Tarihi, Ankara, 1954, 7; İbrahim Ağah Çubukçu, "Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri", A.Ü.İ.F.D., Ankara 1987, XXIX/139.

¹⁰¹ And, 26.

Makdisi’de Hz. Ömer’in Suriye’den getirilmiş, üzerinde kabartma insan figürleriyle süslenmiş bir buhurdanlığı, Medine Camiinde buhur yakmak için kullandığını yazdığı nakledilir¹⁰².

Bunun dışında Hz. Ömer Kudüs’te, Meryem’in, İsa’nın ve havarilerin tasvirleri bulunan bir Ortodoks kilisesinde namaz kılmıştır. Ayrıca Hz. Ömer Kudüs’te toprağa gömülü bir heykel başı görür ve onu elbisesinin ucuyla temizlemeye başlar. Yanındakiler de aynı davranışı yaparlar ve heykel topraktan temizlenir¹⁰³. Bir keresinde Hicretin yirmi birinci yılında Hz. Ömer’in bir yüzünde Besmele ile kelime-i şahadet, öbür yüzünde Bizans İmparatorlarının resmi bulunan para kestirmiş olduğu nakledilir¹⁰⁴.

Konu ile ilgili bir diğer örnek ise şudur : “Bize sağlam bir rivayette ulaştığına göre Huzeyfe bin Yeman’ın mühür şeklindeki yüzüğünün kaşında iki turna sureti ile bunların aralarında Zikrullahtan bazı kelimeler işlenmişti. Aynı şekilde, Ebu Musa el-Eş’ari’nin yüzüğünün kaşında oturmuş bir aslan sureti vardı. Başka bir anlatıma göre Hz. Ömer iki aslanın bir erkek çocuğunu yalar vaziyette gösteren resimli bir yüzük ulaşmış, Hz. Ömer de bu yüzüğü Ebu Musa el-Eş’ari’ye vermiştir. Hz. Ebu Hureyre’nin de üzerinde iki sinek sureti olan yüzüğü varmış”¹⁰⁵.

2. Emevi Döneminde Resim (661-750)

Erken devirlerden beri İslam’da resmin olduğunu görüyoruz. Emevi halifeleri de ünlerini yaymak için resimden yararlanıyorlardı. İslam dini, Emeviler zamanında İspanya’dan Türkistan’a kadar büyük bir hızla yayılmıştır. Emeviler fethettikleri

¹⁰² Suut Kemel Yetkin, “İslam Sanatı Mahiyeti”, A.Ü.İ.F.D., Ankara 1952, I/44.

¹⁰³ Şekerci, 96.

¹⁰⁴ Bkz. Yetkin, İslam Sanatı Tarihi, 8; Çubukçu, 137.

¹⁰⁵ Çam, 43-44.

ülkelerdeki resim geleneğine dokunmamışlardır. Bu devirde yaptırılan saraylar, camiler resimlerle, nakışlarla süslenmiştir. Ancak dini yapılarda tasvir yoktur¹⁰⁶. İlk anıtsal yapı olarak tarihe geçen, Kubbetüssahra, Halife Abdülmelik zamanında yapılmıştır. Binanın kemer araları ve içleri, mozaiklerle kaplıdır. Bu mozaiklerde, asma dallar, ağaçlar ve çiçekler tasvir edilmiştir¹⁰⁷. Emeviler'in başkenti olan Şam'da yaptırılan Ulu Cami'de de mimari resimler bulunmaktadır¹⁰⁸. Bununla birlikte saraylarda da resimler yapılmıştır. 1898 yılında Alois Musoil tarafından keşfedilen, Lut gölünün kuzey ucunun doğusundaki çölde Vadii Butm'un yatağı içinde bulunan "Kusayr-i Amra"¹⁰⁹ zengin bir örnek oluşturur. Kusayr Amra'nın av köşkünün duvarlarında kadın resimleri¹¹⁰ av ve hamam sahneleri, güreş ve spor eğlenceleri, kategorik figürler ve giriş holünde de, tahtında oturan Halife ile onu selamlayan dünya kralları'nın resimleri yer alıyordu¹¹¹.

Yine Emevi devrine ait olduğu anlaşılan Kudüs'ün kuzeyinde olan Hirbat al-Mafcar adındaki sarayda mozaik döşemelerinde, tavanlarında insan başlarıyla meydana getirilmiş alçı tezyinatına yer verilmiştir¹¹². Kasr el-Hayr el Garbi sarayında da figürler, avcılar, melez müzisyen motifleri görülmektedir¹¹³. Ayrıca Meşatta sarayının cephesi de zengin kabartmalarla süslenmiştir¹¹⁴.

¹⁰⁶ İpşiroğlu, 73.

¹⁰⁷ Güner İnal, Türk Minyatür Sanatı (Başlangıçtan Osmanlılara Kadar), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, 14.

¹⁰⁸ İpşiroğlu, 33.

¹⁰⁹ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, İslam Sanatı, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1948, 74,, Alois Musil, Kusejr Amra, 2 Vols, Vienna 1907; K.A.C. Creswell- James Wallan, Ashort Account of Early Muslim Architecture, Cairo 1989.

¹¹⁰ Yetkin, "İslam Sanatının Mahiyeti", A.Ü.İ.F.D., I/45.

¹¹¹ İpşiroğlu, 33; İnal, Türk M.S., 15.

¹¹² T.W. Haig, "Tasvir", İslam Ansiklopedisi (İ.A.), İstanbul Milli Basımevi, İstanbul 1974, XII/32.

¹¹³ İnal, 15-16.

¹¹⁴ Haig, 32.

3. Abbasi Döneminde Resim (750-1258)

Abbassiler döneminde hükümet merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmış ve böylece sanatla doğu etkileri ağır basmaya başlamıştır. 833'te kurulan Samarra şehrinde inşa edilen Cevsek el-Hakani, Balkuvara gibi saraylarda duvar resimleri, Cevsek sarayında freskler bulunmuştur. Bu freskler insan ve hayvan figürleri içermektedir. Bu resimlerdeki uslubun tarzı Uygur resim tarzının uygulandığını göstermektedir¹¹⁵.

Abbasi halifelerinden olan Mustain Billah'ın annesi kendisine üzerine altından hayvan ve kuş suretlerinin resmedildiği sergi yaptırır¹¹⁶. Yine Abbasi halifesi Emin, kartal, aslan, yunus şeklinde gemiler yaptırır. Halife Muktedir de Bağdat'taki sarayına altın ve gümüşten bir ağaç yaptırmıştır¹¹⁷.

Samarra'da görülen figür tipleri 9. yüzyılı izleyen dönemde Fatimi sanatında görülür¹¹⁸. Bir gün Seyyah Hasır-ı Hüsrev, Fatimi halifesi Mustansır Billah'ın odasına girer ve onun odasını şu şekilde anlatır: Odaya üç tarafı tamamıyla altın olan dört arşın yüksekliğinde bir taht konmuştur. Tahtın üstünde av yerinin, meydanının ve sair yerlerin resimleri yapılmış, güzel yazılar yazılmıştır. Mamafih Fatimiler döneminden kalan, pek çok taş levha ve tabak gibi eşyalar bugün bulunmaktadır. Bunlardan birinde güvercin, balık, çeşitli bitkiler bulunmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁵ Bkz. İnal, 16; Haig, 32.

¹¹⁶ Bkz. Şekerci, 111.

¹¹⁷ And, 27.

¹¹⁸ İnal, 16-17.

¹¹⁹ Şekerci, 111.

Bunların dışında Endülüste Halife II. Abdurrahman'ın¹²⁰ (912-961) yaptırdığı Medinetüz-zehra'da, elbiselerine bürünmüş bir heykele ait kalıntılar, Elhamra sarayının Mahkeme Salonu'daki resimler vardır. Ayrıca "Fatimilerin ilk hükümet merkezi Mehdiye'de çıkarılan ve bugün Bordo müzesinde bulunan ve bir prensi, elinde şarap kadehi, flüt çalan bir genç kızı dinliyor gösteren kabartma bugün de görülebilecek örneklerdir"¹²¹.

Bu dönemde toplum hayatında değişimler olmuştur. Şehirlerde gelişen zengin tüccar sınıfı, gözde olan askerlerin yerine geçmiştir. Bu değişim sanat hayatını da etkilemiştir. Zengin sınıfı, kitaplarının resimlendirilmesini istiyorlardı ve bu dönemde kitap ressamlığı başladığı söyleniyor. Böylece resim yapı sanatından uzaklaşıp minyatüre kaymıştır¹²².

Günal İnal; İslam'da ilk sistemli yazmaların 9. yüzyılda Halife Memun'un (813-833) bir takım antik kitapları Arapça'ya çevirtmesiyle başladığını belirtmektedir. Geç antik kitaplar çevrilirken onların resimleri de birlikte kopya ediliyordu. Böylece de kitapları resimleme geleneği çeviri faaliyeti ile birlikte İslam sanatına mal oluyordu¹²³.

Dolayısıyla bu dönemden itibaren resim, minyatür olarak kitaplara girmiştir. Bu ilk minyatür yazmaları olarak değerlendirilen eserleri Selçuklularda görüyoruz.

¹²⁰ Çubukçu, A.Ü.İ.F.D., XXIX /138.

¹²¹ Yetkin, "İslam Sanatının Mahiyeti", A.Ü.İ.F.D., I/45.

¹²² İpşiroğlu 36; İslam Minyatürlerinin Menşei'nin Bağdad'da yani Abbasilerde aranması gerektiği söylenir. (Bkz. Kühnel, 19).

¹²³ İnal, 18.

4. Selçuklu Döneminde Resim

İslam dinini, İslam kültürünün, Türkler arasında yayılmasından sonra Selçuklular minyatür sanatına önem verdiler¹²⁴. Bu dönemde Anadolu resim sanatının ilk örnekleri XII ve XIII. yüzyıllarda da bilimsel mahiyette ortaya çıkmıştır. Minyatür sanatının en geniş uygulama alanı el yazmalarının sayfalarındadır¹²⁵.

İslam dünyasında çeviri faaliyetleri 9. yüzyılda başlamakla beraber, antik eserlerin çevirilerinin resimli nüshalarına 11. yüzyılda Selçuklu döneminde rastlıyoruz¹²⁶. Bu dönemin eserleri, tıp, botanik, astronomi ve mekanik buluşları içeren bilimsel konulu minyatürlerle süslenmiş¹²⁷ olup günümüz de bu tarz örnekler bulunmaktadır¹²⁸. Bu örnekler şu şekildedir.

El-Sufi'nin yazdığı "Suvar el-Kevakib el-Sabita" isimli astronomi kitabı Mardin'de 1135 yılında resimli olarak kopya edilmiştir¹²⁹.

- Ünlü hekimlerden Diaskorides'in Kitabü'l-edviye adlı eseri. Bu eserindeki resimleri 1222 tarihinde Abdullah İbni Fazl adındaki ressam yapmıştır¹³⁰. Diaskorides'in şifalı otlar üzerine yazdığı, "De Marteria Medica"(Kitab el-Haşaîş) isminde bir kitabı daha vardır¹³¹.

¹²⁴ www.hat-tezhib.com.

¹²⁵ Nurdane Özdemir, Anadolu Halk Kültüründe Resim, Heykel ve Müziğin Yeri, Önemi, Nurel Matbaacılık, Ankara 1997, 20.

¹²⁶ İnal, 18.

¹²⁷ www.turkmusun.net.

¹²⁸ İpşiroğlu, 36.

¹²⁹ Özdemir, 20; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Minyatür", İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul ty., XVI/8209.

¹³⁰ Gaston Migeon, İslam Sanatları, (Çev: Barhan Toprak), Güzel Sanatlar akademisi, İstanbul 1943; Şekerci, 102.

¹³¹ İnal, 18; Büyük Larousse, XVI/8208-8209.

12. yüzyılın ikinci yarısında Ebu'l-izz el-Cezeri tarafından kaleme alınan mekanik aletlerin ilmini öğreten, “Kitab Fi Ma’rifat El-Hiyel El-Hendesiya” adlı kitabında minyatürler vardır¹³².

Horasan Selçukluları’ndan kalma bir yazma olan “Varka ve Gülşah” adlı Mesnevi için hazırlanmış minyatürler, 13. yüzyıl Selçuklu döneminin en dikkat çekici örnekleri olup Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığında bu dönem minyatürlerinin örnekleri arasındadır¹³³.

1271 yılında Aksaray’da yazılan Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev’e sunulan bir Astroloji kitabındaki minyatürler¹³⁴ bulunur.

Paris kütüphanesinde bulunan 1200-1220 tarihli “Kelile ve Dinme” minyatürleri¹³⁵ dikkat çekici örnekler arasındadır. Bu eşsiz kitapta iki çakalın başından geçenler anlatılmıştır¹³⁶. İbn Mukafta tarafından Arapçaya çevrilen bu kitabın, Ayasofya Kütüphanesinde ve British Museum’da yazılı nüshaları vardır¹³⁷.

Bu örnekler dışında, Aynüddeve’nin yaptığı Mevlana’nın portresi de önemli örnekler arasındadır¹³⁸.

Bu dönemden örnekler verdiğimiz resimli kitapların haricinde şu eserler göze çarpmaktadır: Tıp konulu kitaplar arasında yer alan, Ali b. İsa el-Mevsili’nin, Tezkiretü’l Kehhalin adlı eseri, Huneyn b. İshak’ın, İ’lalü’l-Uyun ve İlacuha adlı

¹³² Özdemir, 21.

¹³³ Bkz. Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, Genel Türk Tarihi (Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, IV/692; A.B.G.K.A., XXIII/35; Özdemir, 21; Atosoy; www.istanbul.edu.tr; Haig, 35; Büyük Larousse, XVI/8209.

¹³⁴ Bkz. Atasoy, www.istanbul.edu.tr; Haig, 36.

¹³⁵ Bkz. A.B.G.K.A., XXIII/35; Özdemir, 24.

¹³⁶ İpşiroğlu, 37.

¹³⁷ Şekerci, 104.

¹³⁸ Özdemir, 25.

eseri,¹³⁹ Pseudo Galenos'un zehirlenmeler hakkındaki, "Kîtab ed-Dîryak" adlı kitabı,¹⁴⁰ içinde 39 adet nakışlı ve tezhipli olan Baytarlık hakkında, Ali b. Hasan b. Hîbetullah tarafından en son istinsahı yapılan eser,¹⁴¹ edebi konulu eserlerde anılan Hariri'nin, "Makamat" adlı eseridir¹⁴².

Genel olarak minyatür Selçuklular döneminde ulusal bir niteliğe bürünmüş olup bu dönemde de nakışhane ve nigarhane adıyla anılan resmi okulları açılmıştır¹⁴³. Ayrıca insan ve hayvan figürlerinin sıkça görüldüğü çinilere de bu dönemde rastlıyoruz.

İslam dininin kabul edilmesinden sonra heykel alanında insan ve hayvan figürlü betimleme bırakılmış, onun yerine kakmacılık, kabartmacılık, oymacılık gibi sanatlar ortaya çıkmıştır. Ancak 13. yüzyılda Anadolu Selçuklularının mimari yapılarında figürlü taş işçiliği gelişmiştir. Özellikle İlhanlılar'da figürlü motiflere; insan ve hayvan kabartmalarına rastlıyoruz. Konya Kalesi'nden gelme kabartmada bağdaş kuran insan figürü, yine Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde bulunan Konya Kalesinden gelme taş kabartma melek figürü¹⁴⁴ ve Konya'da Karatay Medresesi çinilerinde insan ve hayvan resimlerini¹⁴⁵ örnek olarak verebiliriz.

Selçuklular'da kullanılan hayvan figürleri her zaman ayrı bir önem taşımıştır¹⁴⁶. Kartallar çift başlı olarak yapılmış ve aslan ile kartal güç simgesi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Diyarbakır Ulu Cami portalinde boğa-arслан mücadelesi,

¹³⁹ Şekerci, 102.

¹⁴⁰ İpşiroğlu, 36.

¹⁴¹ Şekerci, 103.

¹⁴² Bkz. Migeon, 23; İpşiroğlu, 37.

¹⁴³ Özdemir, 19.

¹⁴⁴ Bkz. Özdemir, 29-30.

¹⁴⁵ Aslangül, 155.

¹⁴⁶ Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/ Osmanlı, Topkapı Sarayı Müzesi, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 1983, 9.

Konya Kalesi'nden gelme taş kabartma çift başlı kartal¹⁴⁷ iyi birer örnektir. Divriği Büyük cami batı kapısının güney yanında bir turna kuşu ve bir de çift başlı kartal ile şifahanenin kapısından karşılıklı yerleştirilmiş kadın ve erkek figürü,¹⁴⁸ İnce Minareli Medrese Müzesinde bulunan, kanatlı at figürü ve kabartma bir çok hayvanın bulunduğu hayvan mücadelesi panosu; Beyşehir Kubadabad Sarayı'nda sıralı tekniğinde çinide bağdaş kurmuş sultan figürü Selçuklu döneminden kalma örnekler arasındadır¹⁴⁹.

5. Osmanlı Döneminde Resim

Osmanlı Devletinde minyatürcülük devam etmiş ve yüzyıllar boyunca devam eden özgün bir tarz oluşturmuştur¹⁵⁰. Ancak 18. yüzyıla kadar İran ve Selçuklu etkisinde¹⁵¹ kalan minyatürlerin Erken Osmanlı Dönemine ait yazma örnekleri Külliyyat-ı Katîbî, Dîlsüzname, İskendarnâme¹⁵² ve Cerrahiyetü'l-Haniyye¹⁵³ adlı eserlerdir.

Osmanlı minyatüründeki gelişme Fatih döneminde başlamıştır. Bu dönemden 19. yüzyıla kadar kendine has özelliği olan bir Osmanlı üslubundan söz edilebilir¹⁵⁴. Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet döneminde İtalya'dan Constanza di Ferrara ve Gentile Bellini gibi ressam gelmiş ve onlar Fatih'in resmini yapmışlardır. Bu dönemde portre alanında önemli bir gelişme olmuştur¹⁵⁵.

¹⁴⁷ Bkz. Özdemir, 31-32; Çubukçu, 138.

¹⁴⁸ Aslangül, 155.

¹⁴⁹ Bkz. Özdemir, 35-36.

¹⁵⁰ Özdemir, 57.

¹⁵¹ www.tezhip-minyatür.com, 12.07.2006.

¹⁵² www.hat-tezhib.com.

¹⁵³ Özdemir, 58.

¹⁵⁴ Bkz. A.B.G.K.A., XXIII/35; Banu Mahir, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür", Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, VI/711.

¹⁵⁵ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, 369.

Fatih kendi portresini yaptırmıştır. Bu portrelerden dikkat çekici bir örnek, Pavli'nin öğrencisi¹⁵⁶ Sinan Bey'in Fatih'i, bağdaş kurmuş şeklinde, bir elinde mendil bir elinde gül koklarken yaptığı portredir¹⁵⁷.

Bursalı şair Uzun Firdevsi Süleyman peygamberin olağanüstü olaylarla dolu hayatını anlatan aynı zamanda ansiklopedik tarzda bilgi veren "Süleymanname"¹⁵⁸ adlı eserinin takdim minyatürleri de Osmanlı resim anlayışına iyi bir örnektir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, İslam minyatür okullarının tesiriyle geliştirilen, ilk olarak kitabı süslemenin amaç olduğu, birçok örnekler vardır. Bunlar arasında Ali Şir Nevai'nin, "Divan"ının kopyaları, Cami'inin "Tuhfat al-Ahrar" kopyası, Arifi'nin, "Guy-u Çevgan"ının tarihli-kopyası¹⁵⁹ vs. sayabiliriz. Özellikle Kanuni'nin saltanat yılları ile ilgili olan "Süleymanname"¹⁶⁰ adlı kitaptaki minyatürler de önemli örnekler arasındadır.

II. Selim ve III. Murat döneminde de verimli minyatürlü eserler ortaya konmuştur. "Hünernâme", "Şehinşahname" "Sürname" gibi eserler yetenekli sanatkarlar tarafından minyatürlerle süslenmiştir¹⁶¹. Önemli bir örnek, Seyyîd Lokman'ın resimlendirilen "Zübdet üt Tevarih" adlı eseridir. Bu eser "Adem'den başlayarak tüm peygamberleri, Hz. Muhammed'i, halifeleri, İslam tarihinin ana

¹⁵⁶ Bkz. Filiz Çağman, "Minyatür", Osmanlı Uygarlığı 2, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 2003, 894..A.B.G.K.A., XXIII/35; www.hat-tezhib.com; Güvemli, 196, Özdemir 59.

¹⁵⁷ Bkz Çağman, 894. A.B.G.K.A., XXIII/35; Özdemir, 59.

¹⁵⁸ Bkz. F.Banu Mahir, "Minyatür", D.İ.V., İstanbul 2005, XXX/121; Özdemir, 62; www.hat-tezhib.com; Çağman, 894.

¹⁵⁹ Bkz. Mahir, "Osmanlı...", 121-122; Büyük Larousse, XVI/8210; Özdemir, 64.

¹⁶⁰ Bkz. Aslanapa, 374; Mahir, "Osmanlı...", 713; Özdemir, 67;.

¹⁶¹ Bkz. Çağman, 905-915; Özdemir, 69-76; Atasoy, www.istanbul.edu.tr; www.hat-tezhip.com, www.wikipedia.com; Aslanapa, 379-381.

noktalarını ve Osmanlı tarihini anlatır. Eserde adı geçen bütün peygamberlerin ve tarihteki ünlü kişilerin soy ağacı verilir”¹⁶².

III. Murat, İslamın ilk döneminin ve Hz. Muhammed’in biyografisinin resimlendirmesini istiyordu. Bu amaçla Darir’in Siyer-i Nebi adlı eserinin resimlendirilmesine karar verildi. Ancak bu eser oğlu III. Mehmet döneminde tamamlanabildi¹⁶³.

II. Osman zamanında Nadiri’nin “Şehname-i Nadiri” ve Sultan IV. Murat döneminden yapılan “Paşanâme”¹⁶⁴ adlı eserler de minyatür alanında önemli örnekler arasındadır.

Osmanlı minyatür alanındaki eserlerin en parlak dönemi 18. yüzyılın ilk yarısına rastlar, Sultan III. Ahmet döneminde önemli gelişme olur, Abdülcélil Çelebi takma adıyla Levni bu dönemin en dikkat çekici nakkaşıydı¹⁶⁵. Topkapı Sarayı’nda pek çok minyatürü olan Levni’nin “Sürname” adlı eseri süsleyen 137 minyatürü vardır¹⁶⁶. Onun bir başka eseri de Osmanlı padişahlarının portrelerini içeren “Silsilename”dir¹⁶⁷.

Sonuç olarak minyatür, imparatorluğun güç ve gelişmesine paralel olarak gelişti. Padişahların ilgi ve destek ölçüsünde gelişimini devam ettirdi ve yaygınlaştı. “Matrakçı Nasuh, Nigari, Nakkaş Osman, Seyyid Lokman, Hasan, Talikzade Subhi

¹⁶² Bkz. Büyük Larousse, XVI/8210; Çağman, 905-909; Özdemir, 74; Mahir, “Minyatür...”,122.

¹⁶³ Bkz. Zeren Tanındı, Siyer-i Nebi İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed’in Hayatı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984; Özdemir, 78.

¹⁶⁴ Bkz. Özdemir, 81-83.

¹⁶⁵ Bkz. Özdemir 83; Aslanapa, 384; Gürsel Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, XVII/ 34-35.

¹⁶⁶ Bkz. Aslanapa 384; Güvemli, 196; Çağman, 931; A.B.G.K.A., XXIII/36.

¹⁶⁷ Bkz. Çağman, 926; Özdemir, 86.

Çelebi, Nadiri, Levni, Abdullah Buhari minyatür sanatının eşsiz şaheser eserlerini günümüze kadar ulaştırdılar”¹⁶⁸.

F. Dini Konulu Minyatürler

Eskiden beri yazma kitaplara yapılan resimler minyatürü oluşturmuştur. Zamanla minyatür sanatı İslam sanatkarlarını da etkilemiş ve bir çok kitaplarda geçen olaylar resimlerle süslenmiştir. Minyatürleri yapılan bazı metinlere Hz. Muhammed’in resimleri de eklenmiştir. Bunun dışında Hz. Muhammed’in tüm hayatını resimle anlatan minyatürler yapılmıştır.

1. Genel Olarak Minyatür

Minyatürün Anlamı

Minyatür kelimesi Fransızcadır. “Küçük, çok küçültülmüş” manasına gelir. Sanat alanında anlamı resimlerin küçültülmüş örneklerine¹⁶⁹, çok ince işlenmiş tek boyutlu resimlere minyatür denir¹⁷⁰. Minyatür, latince “kırmızı ile boyamak” anlamına gelen “miniare”¹⁷¹ ya da “minium” kelimesinden türemiştir¹⁷². Ortaçağda Avrupa’da elyazması kitaplarda boş harfler kırmızı bir renkle boyanarak süslenirdi. Bu iş için, çok güzel kırmızı bir renk veren Latince adı “minium” olan kurşun oksit kullanılırdı.”¹⁷³ Zamanla “Minyatür” sözcüğü kitap resmi için kullanılan bir terim olmuştur¹⁷⁴ İranlılar ve Türkler bu tarz resme “Nakış resim” derlerdi¹⁷⁵. Minyatür

¹⁶⁸ www.kultur.gov.tr, 27.06.2006.

¹⁶⁹ Güvemli, 182.

¹⁷⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/minyatur, 8.07.2006.

¹⁷¹ www.turkmusun.net/modules/minyatur_sanati/minyatur/resim, 7.07.2006.

¹⁷² Bkz. Güvemli, 182; Süleyman Özkan, “Minyatür”, İlgı, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1983, S.17, 29.

¹⁷³ Bkz. www.kultur.gov.tr, 10.07.2006; www.wikipedia.org/wiki/minyatur, 07.07.2006.

¹⁷⁴ Nurhan Atasoy, Minyatür Sanatı, www.istanbul.edu.tr/Bolum/guzelsanatlar/minyatur, 5.06.2006.

¹⁷⁵ www.turkmusun.net, 7.07.2006.

ressamı için “Nakkaş”, “Musavvar” gibi sözcükler kullanılırdı¹⁷⁶. İslam sanatında minyatüre tasvir denilirdi¹⁷⁷.

Minyatürler, kitapta geçen metni açıklamak için kitap sayfalarına yahut bir albüm içinde bir araya getirmek için, suluboya ve altın, gümüş yaldızlarla tek yaprak halinde yapılır¹⁷⁸.

“Eskiden yazma kitapları süslemek için yapılan renkli resim”¹⁷⁹ anlamındaki minyatürün en eski örnekleri olarak bazı kaynaklar Mısır’da rastlanan ve İ.O. 2. yüzyılda Papirus üzerine yapılan minyatürleri gösterir. Sonraki dönemlerde de Yunan, Roma, Bizans ve Süryani elyazmaları’nın da minyatürlerin olduğu anlatılır¹⁸⁰. Bazı kaynaklarda da en erken minyatürlere 3. yüzyılda Sasaniler döneminde rastlandığı ileri sürülür¹⁸¹.

Bununla beraber, kaynaklarda minyatür sanatının Orta Asya’da ortaya çıktığını, minyatürün öz kaynağı ve temsilcilerinin Uygur Türkleri olduğu görüşünde olanlarda vardır¹⁸². Minyatürün İslamı kabul eden ülkeler arasında Türkler, İranlılar ve Hint Müslümanları arasında geliştiği açıklanır¹⁸³.

İran Minyatürünün Türk tesirleri altında kaldığı gene kabul gören görüşlerden birisidir¹⁸⁴. İran minyatürü gelişmesini sağlayan Firdevsi’nin “şah-name’si dir.

¹⁷⁶ Bkz. Atasoy, www.istanbul.edu.tr, <http://poetik.hars.com/glossary>.

¹⁷⁷ Mahir, “Minyatür...”, XXX/118.

¹⁷⁸ Mahir, 118.

¹⁷⁹ www.sanatsayfam.com/genel/minyatür.html, 9.07.2006.

¹⁸⁰ Bkz. <http://tr.wikipedia.org>; www.kultur.gov.tr; www.tezhip-minyatur.com/minyatur.htm, 10.07.2006.

¹⁸¹ www.hat-tezhib.com, 10.07.2006.

¹⁸² www.turkmusun.net.

¹⁸³ Güvemli, 184.

¹⁸⁴ Bkz. Nurullah Berk, Türkiye’de Resim, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1943, 7; Güvemli, 184.

Bunun yanında Nizami'nin, "Hamse" adındaki eseri en çok okunan ve en çok resimlendirilen bir eserdir. Şeyh Sadi'nin Bostan ile Gülistan'ında ve Hafız'ın Divan'ında resimler vardır¹⁸⁵.

2. Dini Konulu Minyatürler

"Hz. Muhammed'i gösteren maddi ve manevi özelliklerini anlatan resim ve metinlere, şemail-i şerife veya hilye-i şerife denir". Hz. Muhammed'i tasvir eden resimlerde onun yüzünün örtülü olması bir adet olmuştur¹⁸⁶.

Konusunu dinden alan tasvirlerle, 13. yüzyılın ilk yarısında rastlanıyor. Bu tasvirler, "Varka ve Gülşah" adında iki aşığı anlatan kitapta yer alır. Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan bu eserin içindeki olaylar minyatürlerle resmedilmiştir. Olaylar adeta bir film gibi gözler önüne serilmiştir. Bu eserde "Hz. Peygamberi halifeler, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali ile birlikte Şam şahını dinlerken ve onu, Varka ve Gülşah'ı öldükten sonra diriltirken tasvir ediliyor". Doğrudan Hz. Muhammed'i biyografi olmayıp, sadece öyküdeki bir olayın tasvirinde yer almaktadır¹⁸⁷.

Hız. Peygamber'in genel olarak tasvirinin yapılmaması hususunda müslümanlar özel bir dikkat göstermiştir. Ancak Hz. Peygamber'in tasvirini yapanlar da olmuştur¹⁸⁸. Nitekim Moğollar döneminde, Hz. Peygamber'in doğrudan biyografisini ilgilendiren ilk tasvirlerle rastlıyoruz. Moğallar yaşadıkları bölgelerde Türkistan'da, Maniheizm ve Budist manastır duvarlarındaki fresklerde, minyatürle tanışmıştı bu nedenle de dini resme yabancı değillerdi. 8. yüzyılda Uygurlar döneminde Mani ve bu dinin rahipleri ve törenler tasvir ediliyor, 7-9. yüzyıllarda da

¹⁸⁵ Kühnel, 6-7.

¹⁸⁶ Francis Robinson, "Hilyeler", İslam Dünyası (Atlaslı Büyük Uygurluk Ansiklopedisi), (Çev. Mete Tuncay), İletişim Yayınları, İstanbul 1986, 223.

¹⁸⁷ Bkz. Tanındı, 9; Nalan Yılmaz, Miraçname Minyatürleri, www.hürriyet.com, 10.07.2006.

¹⁸⁸ Şekerci, 129.

Buda'nın hayatından sahneleri tasvir edilmiyordu. Dolayısıyla işe Doğu'nun bu dini tasvirleri Moğallar aracılığıyla İslam alemine geçiş yapıyor. Bu dönemde Hz. Muhammed'in hayatına dair tasvirler, tarih kitaplarında resimlendirilmiştir. Bu resimlerden en erkeni 1307 tarihli'dir¹⁸⁹.

Genel bir dünya tarihi olarak bilinen "Camiüt-Tevarih" adlı eser¹⁹⁰ de Hz. Muhammed ile ilgili tasvirlerle yer verilmiştir¹⁹¹. Bu eser Siyer'in¹⁹² birçok konularını tasvir etmiş adeta resimli bir Siyer kitabı niteliğini kazanmıştır. Camiüt Tevarih "İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın emriyle vezir Reşidedlîn başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanmaya başlanmış ve Gozan Han'ın halefi Olcaytu Hüdabende devrinde tamamlanarak hükümdara takdim edilmiştir"¹⁹³. Bu eserde peygamberlerin, halifelerin, meleklerin ve pekçok milletin tarihinden bahseder. Yazma nüshasının bir kısmı Londra'daki kraliyet Asya Cemiyeti'nde, bir parçası da Edinburg Üniversitesi'nde bulunan bir eserin konuları şu şekildedir; Hz. Peygamber'in doğumu ve küçük yaşta çıktığı bir seyahatte O'nun peygamberlik işaretini gören Rahip Bahira Hz. Muhammed önünde tasvirler vardır. Yine Hz. Muhammed'in Hacer'ül-esved'i (kara taş) yerleştirmesi, Hira mağrasında vahiy alması ve Hz. Ebu Bekir ile birlikte Medine'ye göç ederken yol üzerindeki mağarada tasvirlerde vardır¹⁹⁴. Bu tasvirlerde Hz. Peygamber'in kutsallığını sembolize edecek hiçbir işarete yer verilmemiştir.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Tanındı, 9.

¹⁹⁰ Filiz Çağman-Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, Güzel Sanatlar Matbaası İstanbul 1979, 12.

¹⁹¹ Tanındı, 9.

¹⁹² "Siyer" kelimesi, "Sire"nin çoğulu olup Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayat hikayesi için kullanılmaktadır.(Bkz. Hüseyin Algül, İslam Tarihi, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1997, I/13).

¹⁹³ Çağman-Tanındı, 12.

¹⁹⁴ Şekerci, 130.

¹⁹⁵ Tanındı, 10.

Hız. Peygamber'in tasvirine yer veren bir başka eserde "Biruni'nin Edinburg Üniversitesinde bulunan Kitabü asari'l-beliyye dir"¹⁹⁶. Yine "Washington Freer Galler of art'da bulunan Taberi tarihinin Hız. Peygamberle ilgili minyatürleri de"¹⁹⁷ mevcuttur.

İran'lı yazar Mir Havend'in Ravdatü's -Safa adlı eserinde de Hız. Peygamber ile ilgili¹⁹⁸ veya İslam dini ile ilgili tasvirlerle yer verilir¹⁹⁹. Bu tasvirlerde onun göğüsünün yarılması olayı, Ebu Cehil'in öldürölmesi sahnesi ve Mekke şehrinin fethinden sonra Hız. Muhammed'in Kabe'deki putları kırması gibi olaylar işlenmiştir. Bununla birlikte, Hız. Muhammed, Hız. Ali, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'i temsil eden resimler de vardır. Bu resimlerin bazısında, başında nurdan bir hale ile Hız. Peygamber tasvir edilmiştir ki bu tarzın ilhamını Budda'nın başında çizilen haleden aldığı öne sürölmektedir²⁰⁰.

Hız. Muhammed ile ilgili tasvirlerle yer veren resimlerde Miraçname Minyatürleridir. Bunlardan en önemli tasvir örnekleri Moğollar döneminde resimlenen Miraçname'lerde yer alır²⁰¹.

Bu noktada Miraçname minyatürlere ilham olan Hız. Muhammed'in miraç olayına kısaca anlatalım. Kur'an da geceleyin yürümek anlamındaki "İsra" kelimesiyle anlatılan Miraç olayının Hız. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra gerçekleştiği söylenir. Hız. Muhammed Burak adında binite bindirilerek Cebrail meleği ile beraber Mescid-i Haram'dan, Kudüs'teki Beyt-i Makdis'e gitti. Orada

¹⁹⁶ Şekerci, 131.

¹⁹⁷ Tanındı, 10.

¹⁹⁸ Şekerci, 131.

¹⁹⁹ Tanındı, 12.

²⁰⁰ Bkz. Şekerci, 131.

²⁰¹ Tanındı, 12.

Peygamberlerle namaz kılarak 7 kat göğe çıkarıldı. Her bir katta farklı peygamberlerle görüştü ve sonra Allah’a yakınlaştırıldı ve tekrar geri döndü²⁰².

İşte bu Miraç olayının tasvirleri daha önce bahsettiğimiz Camiü’t-Tevarih’te yer alıyor. Minyatür’de Hz. Muhammed Burak üzerinde ve meleklerin eşliğinde gök yolculuğu sırasında gösterilmek suretiyle Miraç olayı sanki simgeleştirilmektedir. Bu tarz tasvirler de daha çok edebi eserlerde yer almaktadır. Nizami Hamse’nin ilk bölümünde yani Mahzenü’l-Esrar’a başlarken Hz. Peygamber’den ve Miraç’tan söz eder ve resimli Nizami Hamselerde simgeleşmiş miraç tasviri yer alır. Bunun dışında Cami’nin de eserlerinde Miraç olayı tasvir edilmiştir. Miraç olayını tümüyle anlatan Miraçname resimlerine ilk kez Moğollar dönemine aittir. Bu minyatürler, günümüzde metinsiz yapraklar halinde, Topkapı Sarmayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu eserde konular şu şekildedir: ²⁰³

Hz. Muhammed’in gökyüzüne çıkması, dağlar ve alevler arasında ilerlemesi, denizi geçmesi, cennetin kapısı önünde bulunuşunu, cennetin bekçisi Rıdvan’ın onları karşılaması, yine Hz. Peygamber ve Cebrail yedi kat gökte “Beytü’l-Ma’mur” isimli evi ziyaret ederek “Sıdretü’l-Münteha” ağacını ve Kevser ırmağını görmeleri, Cebrail’in Hz. Peygamber’i horoz şeklindeki meleklerle tanıştırması, Miraç’tan sonra Mekke’ye döndüğünde bu olaya inanmayanlara Kudüs’e ait özelliklerin anlatılması, ve o sırada Cebrail elinde Kudüs şehrinin maketini tutarak Hz. Peygambere yardımcı olması tasvir edilmiştir²⁰⁴.

²⁰² Algül, 205.

²⁰³ Tanındı, 10.

²⁰⁴ Tanındı, 11. ; Bu Albüm’ün özellikleri hakkında bkz. Çağman -Tanındı, 13.

Miraçnamelere rastlanan bir eser de, 15. yüzyılda, Timurlu sultanı Şâhrun adına Herat’da hazırlanan tarih kitabıdır. İslam dini ile ilgili tasvirlerle yer veren farklı örnek olarak Nişaburi tarafından yapılan Kısas-ı Enbiya ve Fal-ı Kur’an ve ayrıca Hüseyin el-Alevi el-Verami’nin Ahsenü’l-Kibar ve Timurlu Sultan Hüseyin Baykara’nın yazdığı sanılan Mecalisü’l-Uşşak adlı eserleri verebiliriz. Yine 1686 tarihli Havername, 1756 tarihli Hamle-i Haydari eserleri de farklı örnekler arasındadır²⁰⁵.

Süleyman Lokman’ın resimlendirilen “Zübdet-üt Tevarih” adlı Dünya tarihi niteliğindeki eser de, Adem’den itibaren bütün peygamberler, Hz. Muhammed’i halifeleri²⁰⁶ ve Peygamber’i Mescid’i Aksa’da gösteren tasvirler yer alır²⁰⁷.

Hz. Muhammed ile ilgili en dikkat çekici minyatürlü yazma, Erzurumlu Darir Mustafa b. Yusuf b. Ömer tarafından Arap kaynaklarından yararlanarak 14. yüzyılda Mısır’da yazılan “Siyer-i Nebi”dir²⁰⁸. Sultan III. Murad Hz. Muhammed’in yaşamını anlatan “Siyer-i Nebi” adlı eserin resimlendirilmesini istemiştir. Orjinali Türkçe olarak yazılmış eser altı cilttir²⁰⁹. Bu eser yapılmasına ön ayak olan III. Murat döneminde eser tamamlanamamıştır. Ancak oğlu III. Mehmed döneminde²¹⁰ saray nakkaşhanesinde Seyyit Lokman ve Nakkaş Osman tarafından 1595’te tamamlanmıştır²¹¹. Siyer-i Nebi’nin “I. cildinde 139, II. cildinde 85, III. cildinde 128, IV. cildinde 137, VI. cildinde ise 125 minyatür bulunmaktadır. V. cildi ise kayıptır

²⁰⁵ Tanındı, 12.

²⁰⁶ Özdemir, 74.

²⁰⁷ Tanındı, 12.

²⁰⁸ Çağman-Tanındı, 65.

²⁰⁹ Bkz. Çağman, 919; Özdemir, 78.

²¹⁰ Tanındı,

²¹¹ Bkz. And 295; www.haberx.com.

ve bazı ciltlerde de minyatürler eksiktir²¹². Topkapı Sarayı'nın en nadide eserlerinden olan bu eserin bir iki ve altıncı ciltleri Topkapı Sarayı Müzesin'de²¹³, üçüncü cilt New York Chester Beatty Kütüphanesinde²¹⁴ dördüncü cildi ise Dublin Chester Beatty Kütüphanesinde²¹⁵ dir.

Siyer-i Nebi, Cahiliye dönemi hakkında, siyasi, kültür, ekonomi ve edebi olarak bilgi verir²¹⁶. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatını ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bir çok olay minyatürlerde tasvir edilmiştir. Bu minyatürde genel olarak Hz. Muhammed'in yüzü peçeyle örtülmüş olarak yapılmıştır²¹⁷. Ancak Hz. Muhammed'in yüzünün resmedildiği minyatür örneği de vardır²¹⁸. Daha önceleri Hz. Muhammed'in tasvirlerine rastlasakta, ilk kez Osmanlı'da Peygamberin bütün hayatını resimlerle anlatan eser Siyer-i Nebi olmuştur. Hz. Muhammed'in tüm yaşamı ilk ve son kez bu kitapla resimli olarak anlatılmıştır²¹⁹.

²¹² Bkz. Özdemir, 78; Çağman, 919.

²¹³ And, 295.

²¹⁴ Çağman-Tanıdı, 65;

²¹⁵ Özdemir, 78; Çağman, 919.

²¹⁶ Tanındı.

²¹⁷ www.haberx.com.

²¹⁸ İlgili resim için bkz. Ek-2 deki resim 8.

²¹⁹ Özdemir, 78.

III. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA

Çalışmamızda Hristiyanlık'ta ve İslam'da resim konusunu işledik. Bu bölümümüzde de Hristiyanlık'ta ve İslam'da resim kavramını, resme ne gibi anlamlar yüklendiğini, resmin gelişimini, resme verilen önemi, söz konusu iki dinin temel inançlarını göz önünde bulundurarak karşılaştırma yapacağız. Bu karşılaştırmayı yaparken resim konusundaki anlayışları benzer ve farklı yönleriyle ortaya koyacağız.

Hristiyanlar dini inançlarını resimle anlatma yoluna gitmişlerdir. Sözgelimi, Hristiyanların ibadet ettikleri kiliselerde, evlerinin bir köşesinde ya da yanlarında bulundurdıkları dini konular içeren resimlerle karşılaşırız. İşte bu gördüğümüz resimler, yunanca “eikon” yani resim, suret anlamına gelen ikonlardır. İkonlar da Hristiyanların başta İsa, Meryem ve azizler olmak üzere her türlü kutsal kişileri ve kutsal olayları tasvir eden resimlerdir. Bu noktada İslam dini farklı bir noktadadır. Her ne kadar Hz. Muhammed'in tasvirleri yapılsa da, Hristiyanların kutsal kişi ve olaylarını anlatan ikonlar gibi bir resim anlayışı İslam'da yoktur.

Hristiyanların ve Müslümanların resim konusunda ayrıldıkları diğer bir konu da resme verilen anlam ve önemle ilgilidir. Zira Hristiyanlar ikonlara çok önem verirler hatta kutsal kişilere verdikleri saygı kadar onların resimlerine de saygı gösterirler. Kiliselerde, evlerde ikonlar için özel bir mekan ayrılır. Bazı Hristiyanlar da ikonlara kutsallık atfetmekle beraber onların mucizevi yönlerinin olduğuna inanırlar. İslam dini bu hususta da Hristiyanlık'tan farklıdır. Nitekim İslam dininde resme bu derece önem verilmemiştir. Dini konulu resimler ya da Hz. Muhammed'in minyatürleri bazı kaynaklarda yer alsa da hiçbir zaman bu resimler ikonlara verilen

hürmet ve kutsallık gibi davranışa açık olmamıştır. Müslümanlar ne ibadet ettikleri camilerde ne evlerinde ne de yanlarında hiçbir şekilde ikonlar gibi resimler bulundurmamışlardır. Bir kiliseye baktığımızda kilisenin ikonlarla süslenmiş olduğunu görürüz. Ancak hiçbir camide bu mahiyette bir resme rastlamayız. Aynı zamanda Müslümanların evlerinde de Hz. Muhammed'in resimlerini göremeyiz. Dolayısıyla İslamiyet'te, Hristiyanlık'ta olduğu gibi resimlere kutsallık atfedilmemiş ve mucizevi bir nitelik yüklenmemiştir.

Hristiyanlar ikonlara aşırı bir hürmet gösterir ve ikonları hem dini eğitimde hem de ibadetlerinde kullanırlar. Kiliseye giren bir Hristiyan önce ikona saygı gösterir ve onun önünde dua eder. Özellikle Ortodoks dünyasında ikonlar ibadet etmek için de kullanılır ve duaları için ikonlara adak sunulur. Burada Protestan mezhebi farklılık arz eder. Protestanlar, Katolik ve Ortodokslar gibi dini anlayışlarında ikonlara yer vermezler. Onlar, ibadet için Tanrı ile insan arasına bir vasıtaya ihtiyaç olmadığını düşünürler.

İslamiyet'e baktığımızda da ibadet ederken herhangi bir resim kullanılmadığını görürüz. Bir Müslüman, resmin konusu dini olsa bile hiçbir zaman ne o resme ne de o resim aracılığıyla Allah'a ibadet etmez. Müslümanların, resimlerden yardım isteme, ya da duaları için resimlere adak adama gibi inançları yoktur. Müslümanlar için kutsal olan Kabe'nin resimleri bir çok farklı şekilde resmedilmiştir. Kabe'nin resmini bir çok yerde görebiliriz. Bunun yanında ibadet mekanı olan camiler de pek çok resme konu olmuştur. Nitekim Müslümanların üzerinde namaz kıldıkları seccadelerde, birbirinden farklı tablolarla, Kabe'nin, bir cami resminin ya da herhangi bir süslemeyi görebiliriz. Ancak bu resimlere daha

önce de ifade ettiğimiz gibi kutsallık atfedilmediği gibi, mucizevi bir anlam yüklenmez. Bu resimler Hristiyanlar gibi, ibadet için kullanılmaz.

Bütün bu farklılıklara rağmen resim konusunda Hristiyanların ve İslam'ın temel kaynaklarına baktığımızda resmin, Allah'a inanmada şirk olacak şekilde put gibi işlev görmesini yasaklayan paralel ifadelere rastlarız. Hem Kitab-ı Mukaddes'te hem de Kur'an'da putperestliği yasaklayan ifadeler vardır. Hristiyanların da kabul ettiği ve Eski Ahit'te yer alan "ON EMİR" deki "kendin için oyma bir put yapmayacaksın" ifadeleri yer almaktadır. Aynı ifadelerden dolayı Yahudiler, Tanrı'nın hiçbir şekilde suretine yer vermezler. Ancak Hristiyanlar On Emri kabul etse de, kutsal kimselerin resimlerini yapmaktadırlar. Hristiyanlar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan teslis inancını benimserler ve İsa'ya ve Meryem'e farklı mistik bir niteleme yaparlar. İsa bir peygamber değil, Tanrı'nın Oğludur. Meryem de Tanrı'nın Annesidir. İslamiyet'te ise İsa sadece bir peygamber, Meryem de sadece bir peygamber annesidir. İşte bu önemli farklılıktan dolayı Hristiyanların resim konusunda Müslümanlardan tamamen farklı bir tutum takındığını söylemek mümkündür. Çünkü Hristiyanlar İsa'yı peygamberin ötesinde bir konuma yerleştirirler. Onlar, kutsal kitaplarında geçen ifadelere rağmen, İsa'nın resmini yapmakta ve onun resmini de kendisiyle aynı görmektedirler. Bu düşüncelerinin altında yatan temel neden ise inkarnasyon inancıdır. Zira onlara göre Tanrı, İsa'da bedenleşmiştir. Hristiyanlar, Tanrı İsa'da bedenleştiği için, İsa'nın resmini yapmakta bir sakınca olmadığı fikriyle hareket ederler ve böylece hem İsa hem Meryem'in suretlerini hem de Hristiyanlar için önemli olan azizlerin resimlerini yaparlar. Ancak İslamiyet bu konuda da farklı açıklamalar yapar. İslam'da Allah bir, tek ve tüm mekandan münezzehtir. O hiçbir şekilde sınırlandırılmayacak şekilde ezeli, ebedidir.

Allah, yarattığı hiçbir şeye benzemez. Hz. Muhammed ise Allah'ın kulu ve peygamberidir. Bu nedenle de ne Allah'ın ne de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in resmi ve heykeli yapılmaz. Allah ile insan arasına herhangi bir resim aracılık etmez. İşte bu inanç konusundaki derin ayrım resim konusunda kendisini daha çok göstermektedir. Müslümanlar inançları gereği, Hristiyanlarda olduğu gibi ikon yapma gereği duymamışlardır.

Hristiyanların erken dönemlerin de resim konusunda ortak bir görüş yoktur. Bazı Hristiyanlar On Emir'de geçen ifadelerden dolayı resmin yasak olduğunu savunmuşlar ve ikonlara gösterilen sevgi ve saygıya karşı itiraz etmişlerdir. Bunun aksine bazı Hristiyanlar da ikonlara aşırı bağlılık göstermişlerdir. İşte bu birbirinden ayrı çizgide olan Hristiyanlar arasında tarihte büyük tartışmalar yaşanmıştır. Bu yüzden Hristiyan dünyasını adeta ikiye bölünmüş bir duruma girmiştir. Tarihe İkonoklazm olarak geçen bu tartışmalar Hristiyanları yüzyıldan fazla etkisine almıştır. İmparator 3. Leon'un ikonları yasaklayan fermanıyla başlayan bu hareket, İmparatriçe Theodora zamanında, ikon sevenlerin galibiyetiyle son bulmuştur. Yani ikonların kaderine din adamlarından çok baştaki imparatorlar etkide bulunmuştur. Resim yasağı tartışmaları Hristiyan dünyasında bu şekilde yaşanmış ve resim taraftarları galip geldiği için o günden bugüne ikonlar gelişme göstermiştir. Resim yasağı, İslam dünyasında da tartışılmıştır. Ancak bu tartışma Hristiyanlarınkı gibi doğrudan siyasetle bağlantılı olmamıştır.

İslamiyet'te resim yasağı konusunun gündeme gelmesindeki asıl neden Kur'anda yer alan bir ayet olmayıp, hadislerde geçen resim ile ilgili ifadeler hakkında yapılan yorumlamalardır. İkinci bölümde resim yasağı başlığında geniş olarak ele aldığımız bu konuda alimler, Hz. Muhammed'in sözlerinden hareketle

resmin yasak olduğunu söylemişlerdir. Bazı alimler de resmin canlı ya da cansız olmasına göre ya da resme verilen değer ile ilgili olarak farklı yorumlar yapmışlardır. Bununla beraber Müslümanlar arasında, resmin yasak olduğu şeklinde genel bir kanı her zaman olmuştur. Ancak bazı Müslümanlar da aynı hadisleri farklı yorumlamışlar ve bu yorumlamalarını İslam'ın geldiği ortamdaki inanç ve yaşayış açısından ilişkilendirmişlerdir. Bu bağlamda İslam'ın putperestlere, put için yapılan heykel ve resimlere karşı olduğu, dolayısıyla İslam'da resmin yasak olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Resim konusunda bu farklı anlayışlar Hristiyanlarda olduğu gibi Müslüman dünyasını buhrana sürüklememiştir. Hristiyanların ikonlar konusundaki tartışmalarının arka planında siyasetin etkin rol oynadığını söyleyebiliriz. Genel olarak resim yasağı meselesinde Hristiyan dünyasında yaşanan resim kısırlılığı adı altında bir iç savaş İslam dünyasında görülmez.

Bütün bu yönlerden anlıyoruz ki resim Hristiyanlık'ta ve İslam'da aynı konuma, aynı işleve sahip değildir. Resim, Hristiyanlık'ta inanç ile örtüştürülmüştür. Dini öğrenmede, yaşamada ve yaymada resim önemli bir fonksiyonu üstlenmiştir. Bir Hristiyan için ikon, Tanrı'yla bağlantı kurmayı sağlayan dini bir araç olmuştur. Ancak bu şekildeki resim anlayışı İslam'da hiçbir zaman yer almamıştır. Resim ise dini konuları tasvir etmekten çok farklı alanlara kaymış, farklı türde gelişme göstermiştir.

Hristiyanlık'taki resim anlayışının oluşması konusunda üzerinde durulması gereken bir husus daha vardır. O da ikonların yapılmasında Pagan etkilerinin olup olmadığı ve ne derece etkili olduğudur. Hristiyanların resim geleneğinin ilk olarak mağaralarda ortaya çıktığı söylenmiştir. Özellikle de azizler öldükten sonra onları temsilen duvarlara resimler yapılıyordu. Bunun yanında Hristiyanlığın açıkça

yaşanmaya başladığı dönemlerde Roma'da resim ve heykel sanatı gelişmişti. Romalıların bu geleneğinin Hristiyanlara da tesir ettiğini önceki resimlerde yer alan figürlerin, İsa ve Meryem'e yerini bırakmıştır. Böyle bir etkilenmenin olması da gayet doğaldır. Zira toplumlar birbirini etkileyebilir ve bu etkileşim dinlerini, kültürlerini, yaşam şekline de sirayet edebiliyor. Pavlus'un Hristiyan inancının oluşmasındaki uzlaştırmacı tutumu da göz önüne alınırsa bu etkinin olabileceği kolayca öne sürülebilir.

Hristiyanlık'taki İsa öncesi inançların etkisinden bahsettikten sonra İslam içinde aynı durumun söz konusu olup olmadığı akla gelmektedir. Zira İslam'ın doğduğu düzende Araplar arasında da resim ve heykel çok yaygındı. Onlar, resimleri Allah ile aracı konumuna getirmişlerdi. Bu da onları putperest yapmıştı. Eğer Hz. Muhammed o dönemde resimle ilgili sözlerini söylememiş olsaydı ne gibi sonuçlarla karşılaşırız? Acaba putperestliği kökünden yok etmeye çalışan İslam dininde ikonlar gibi resimler gelişir miydi? Ya da resimle ilgili hadisler sadece puta sebebiyet veren şeylerle ilgili olduğu yorumundan hareket edilerek şimdiye kadar Hz. Muhammed'in resmi yapılsaydı neler olurdu?

Resmin eğitim açısından önemi göz önüne alınarak günümüzde Hz. Muhammed'in ya da onun eşlerinin, sahabilerin resimleri yapılabilir mi, yapılmasında sakınca var mıdır? Gibi sorular akla gelmektedir. Bütün bu soruları İslam dininin temel esasları çerçevesinde düşündüğümüzde Hz. Muhammed'in yüz hatlarının açık şekilde resmedilmesi sakınca doğurabilir. Bu bağlamda, genel olarak dünyada büyük tartışmalara neden olan Hz. Muhammed'in karikatürlerini görüp Hz. Muhammed'in resimlerini çizen kişiler olmuştur. Çizilen resimlerin Hz. Muhammed'in olduğuna inanmalar da insanın zihnini etkileyen bir olaydır. İşte bu

gibi olaylar Hz. Muhammed'in resminin yapılmasındaki sakıncaları ortaya koymaktadır. Çünkü İslam dinini bilen insanlar bu tarz resimlerin sadece bir resim olduğunu bilir. Hz. Muhammed'in resmi ne amaçla olursa olsun yapılsa da gelecek kuşak ya da günümüzde bir çok insan Hz. Muhammed'in resmini bir resim olmaktan çıkarıp onu farklı bir konuma sokabilirler. Çünkü insan, doğası gereği sevdiği ve değer verdiği insanların resmine bile önem verir ve onu evinde baş köşeye koyar. Bu nedenle İslam Peygamberinin de resmi olduğunda bazı Müslümanlar o resme farklı anlamlar yüklemese de ibadet aracı yapmasalar bile illaki önem vereceklerdir. Bu da asıl amacı aşan bir duruma sebebiyet verebilir. Çünkü her Müslüman aynı dini eğitime, aynı dini bilgiye, aynı dini anlayışa, aynı dini tefekkür kabiliyetine sahip değildir. Bu noktalardan hareketle İslam Peygamberinin resimlerinin ya da heykelinin yapılması sakıncalı ve istenmeyen sonuçlara götürebilir diyebiliriz.

SONUÇ

Resim, eski toplumlardan itibaren kullanılan günümüzde de önemli bir yeri olan ve gittikçe gelişme gösteren bir sanat dalıdır. Tarihin çok eski dönemlerinden beri Mağaralarda, mezar taşlarında yapılmış pek çok bitki ve hayvan motifleriyle süslü resimler çağımıza kadar gelebilmiştir. Bu şekilde eskiden beri var olan ve insan yaşamıyla birlikte gelişme gösteren resimlerin oluşmasında resmin gerek konu gerek teknik açıdan değişmesine din de etkili olmuştur. Bu bakımdan köklü geçmişe sahip resmi, çalışmamızın sınırı gereği Hristiyanlık'ta ve İslam'da inceledik. Resim genel olarak bazı araçlarla bir yüzeye çizilerek yapılan bir sanat olsa da Hristiyanlık ve İslam dinlerinde farklı anlamda farklı fonksiyonda farklı yönde gelişme göstermiştir.

Hristiyanlar inançlarını, kutsal kabul ettikleri kişileri, resim yoluyla ifade etmişlerdir. Başta İsa ve Meryem olmak üzere azizleri ve Kutsal Kitaplar'da geçen olayları tasvir etmişlerdir. Bir ikon Hristiyan için sadece bir resim değil aynı zamanda Tanrı'yla bağ kurmaya yarayan ve kutsal kişileri tasvir ettiği için de saygıya layık olan resimdir. Bu öneminden dolayı Hristiyanların kiliselerinde ikonlar için özel bir yer düzenlenmiştir.

Bununla birlikte ikona karşı olan ona aşırı hürmet göstermeyi putperestlik olarak değerlendiren Hristiyanlar da olmuştur. İkon düşmanları olarak adlandırılan kişiler On Emir' deki "Kendin için oyma put yapmayacaksın" ifadesini referans göstererek ikonlara karşı tavır almışlardır. Kanaatimizce ikon etrafındaki tartışmalarının baskın çıkmasında Hristiyanlar arasında inkarnasyon inancının etkisi büyük olmuştur.

Her ne kadar Hristiyanlar arasında ikonlara büyük değer verilse de Protestanların fazla değer vermediğini görüyoruz. Katolikler, Tanrı'nın cisimleşen

kelamından hareketle İsa'yı tasvir etmenin hiçbir sakınca olmadığını ileri sürmüşlerdir. İkonları insanların Hristiyan teolojisi konusunda bilgi vermek ve insanları eğitmek için bir vasıta olarak düşünmüşlerdir. Ortodokslarda ise ikonlar ibadet ve dua aracı olarak işlevi ön plana çıkmaktadır.

İslam dininde ise resim, Hristiyanlardan farklı bir gelişme gösterir. Genel olarak İslam'da resme izin verilmediği bu nedenle de resmin kayda değer oranda atılım yapmadığı fikri ortaya atılmıştır. Ancak bu konuda İslam'ın Kutsal Kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda resmi yasaklayan bir ifade göremeyiz. Kur'an da sadece Allah'a inanması gereken insanların ona ortak koşarak putları yasaklayan uyarılar vardır. İslam'ın temel kaynaklarından olan hadisler de ise resim bir çok farklı kelime türleriyle geçmektedir. Zira resim Arapça'da daha farklı kelimelerle geçmekle birlikte hadisler zahiri manasından yola çıkarak resmin yasak olduğu konusunda açıklama yaparken bazıları da hadislerin söylendiği ortamı göz önüne alarak resmin yasak olmadığını savunmuşlardır. Bu farklı görüşler olsa da tüm İslam alimleri put için yani tapma aracı olarak yapılan resim veya heykelin yasak olduğu görüşünde hem fikirdirler.

İslam'ı kabul eden devletlerde resme ve resmin gelişimini incelediğimizde farklı açıdan da olsa resme her zaman yer verildiğini müşahade ederiz. Özellikle saraylarda hayvan ve bitki motiflerine rastlıyoruz. Zamanla Yunanca'dan bir çok kitapların Arapça'ya çevrilmesiyle birlikte kitap ressamlığı oluşmuştur. Tıp, Astronomi, Edebiyat gibi bir çok alandaki kitaplar resmedilmiştir. Bazı örnekleri incelediğimizde dini konulu resimlerin de yapıldığını görürüz. İslam peygamberinin resimleri ise minyatürlerde tasvir edilmiştir. Bu alanda Siyer-i Nebi Hz.Muhammed'in doğumundan, ölümüne tüm hayatını anlatan geniş minyatür

örnekleriyle doludur. Ancak Hz.Muhammed'in minyatürlerinde yüzü örtülüdür. Bu resimler hiçbir şekilde camilerde bulundurulmamıştır, ve ibadet aracı da olmamıştır.

Hristiyanlık ve İslam dinlerinde bu şekilde gelişen resim, insanların soyut duygu ve düşüncelerini anlatmada birer araç olması önemlidir. Özellikle dini eğitim açısından resim farklı yollarla kullanılabilir. Böylece soyut birçok konunun görsellik kullanılarak daha iyi anlaşılması daha kalıcı olması daha net içselleştirilmesi sağlanabilir. Eğitim uzmanları da görselliğin eğitime ve öğretime olan katkısını ortaya çıkarmışlardır. Hele günümüz bilgi ve teknoloji çağı olması nedeniyle resmi önemsemez ya da hayatımızdan çıkarırsak birçok yararlı iletişim araçlarını da hayatımızdan çıkarmamız gerekecektir. Bu nedenle resim faydalı sonuçlar için çok çeşitli alanlarda kullanılabilir. Nitekim her insan aynı bilgi kaynağına ulaşamaz. Ulaşsa bile doğru bir şekilde anlama ihtimali olmayabilir. Dolayısıyla sayfalarca bilgiyi bazı resim ya da filmlerle daha kalıcı olarak öğretme imkanı vardır.